YENİ KENTSEL YOKSULLUK BAĞLAMINDA SOSYAL VE MEKANSAL DIŞLANMA: İSTANBUL FİKİRTEPE ÖRNEĞİ

Alper ÇELİKEL
181154107

DOKTORA TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Nurgün OKTİK

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül 2023

YENİ KENTSEL YOKSULLUK BAĞLAMINDA SOSYAL VE MEKANSAL DIŞLANMA: İSTANBUL FİKİRTEPE ÖRNEĞİ

Alper ÇELİKEL
181154107
ORCID: 0000-0003-0389-2369

DOKTORA TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışman: Prof. Dr. Nurgün OKTİK

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Eylül 2023

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Tez danışmanım Prof. Dr. Nurgün Oktik'e doktora sürecim boyunca bana verdiği destek, motivasyon ve en önemlisi başarma hedefini her daim bana aşıladığı için, Prof. Dr. Esra Koten'e, Prof. Dr. Ali Poyraz Gürson'a, Doç. Dr. Yalçın Kahya'ya, Doç. Dr. Berfin Varışlı'ya, Dr. Ferhat Değer'e doktora yolculuğumda bana eşlik ettikleri, kıymetli yorumları ve katkıları için, Ertan Aksoy'a araştırma sürecinde verdiği destek için, tezin ortaya çıkmasında, oluşmasında en önemli katkılardan biri olan kıymetli, değerli eşim Doç. Dr. Aslı Tuncay Çelikel'in unutulmaz desteği, varlığı için, canım kızım Mila'mın destek öpücükleri için, eşimin ailesinin sonsuz sabrı ve desteği için, Annemin ve Babamın tüm emekleri için sonsuz teşekkür ediyorum. Doktora sürecinde kaybolduğumda sığındığım Homeros'a ayrı bir teşekkür etmek istiyorum. Odysseus'un yolculuğu bana çok şey öğretti.

Alper ÇELİKEL

Eylül, 2023

ÖZET

YENİ KENTSEL YOKSULLUK BAĞLAMINDA SOSYAL VE MEKANSAL DIŞLANMA: İSTANBUL FİKİRTEPE ÖRNEĞİ

Alper Çelikel
Doktora Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışmanı: Prof. Dr. Nurgün Oktik
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023

Günümüzün hızla değişen kentsel dokusu içerisinde, özellikle metropollerde oluşan yoğun göçler ve sermayenin kent mekanına müdahalesi, belirsizlik ve karmaşıklıkla karşımıza çıkan yeni kentsel yoksulluk sorununun önemli bir nedenidir. Bu sorun, yalnızca ekonomik alanda değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, sağlık, eğitim ve politika alanlarında da çeşitli yönleriyle hissedilmektedir. Bu bağlamda, kentin sosyal dokusu, kültürel dinamikleri ve toplumsal yapılarından mahrum kalan bireylerin varoluşsal deneyimleri ve zorluklarla yüzleşmeleri, derinlemesine bir anlayışın ışığında incelenmeyi hak eden hayati bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doktora tezi, İstanbul'un Kadıköy ilçesine bağlı Fikirtepe bölgesindeki kentsel dönüşümün, yeni kentsel yoksulluk olgusunu nasıl etkilediğini incelemektedir. Günümüzde kentsel dönüşüm süreçleri, şehirlerin fiziksel ve toplumsal dokusunu derinden etkileyen karmaşık değişimler getirmektedir. Araştırma, Fikirtepe'deki kentsel dönüşümün yerel nüfusun yaşam koşulları, sosyal ilişkileri ve mekansal düzenlemeleri nasıl etkilediğini analiz etmektedir. Tezin temel amacı, kentsel dönüşümün neden olduğu sosyal ve mekansal dışlanma süreçlerini yeni kentsel yoksulluk olgusu bağlamında anlamaktır. Araştırma, nitel bir yaklaşım benimseyerek derinlemesine mülakat ve gözlem yöntemlerini kullanmaktadır. Ayrıca, ikincil veri kaynakları da analiz edilerek daha kapsamlı bir görüş elde edilmektedir.

Kotalı kartopu örnekleme tekniği ile 54 kişiyle yapılan derinlemesine görüşmeler, açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu vasıtasıyla İstanbul

Fikirtepe'de gerçekleştirilmiştir. Kadın-erkek ve yaş aralığı dağılımına dikkat edilmiştir. Bulgular, kentsel dönüşümün sosyal ağları zayıflatabileceği, erişilebilir hizmetleri kısıtlayabileceği ve yerel toplulukları mekânsal olarak ayrıştırabileceği yönünde işaretler sunmaktadır. Derinlemesine bir analiz ve kapsamlı bir araştırma çerçevesinde, bu dışlanma süreçleri incelendiğinde, kentsel yoksulluğun yalnızca ekonomik bir boyutu olmadığı, aynı zamanda bireylerin sosyal aidiyet hissi, sağlık erişimi, eğitim olanakları ve politika ve sivil toplum örgütlerine katılım gibi temel yaşam alanlarını da etkilediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, sadece gelir eşitsizliği değil, aynı zamanda bireylerin emek piyasasındaki konumu, konut, ilişki ağları, sosyal ve mekânsal dışlanma biçimleri ele alınmış ve çözüm arayışları bu derinlemesine anlayışın ışığında şekillendirilmiştir.

Sonuç olarak, tezin, gelecekteki kentsel politikaların daha adil ve kapsayıcı olmasına yönelik önerilere ışık tutması umut edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kentsel Yoksulluk, Kentsel Dönüşüm, Sosyal Dışlanma, Mekansal Dışlanma, Fikirtepe.

.

ABSTRACT

SOCIAL AND SPATIAL EXCLUSION IN THE CONTEXT OF NEW URBAN POVERTY: THE CASE OF FİKİRTEPE IN İSTANBUL

Alper Çelikel
PhD Thesis
Department of Sociology
Sociology PhD Program
Advisor: Prof. Dr. Nurgün Oktik
Maltepe University Graduate School, 2023

In today's rapidly changing urban landscape, the intensive migration to metropolises and the influence of capital on urban spaces stand as significant reasons for the emerging issue of new urban poverty marked by uncertainty and complexity. This challenge encompasses not only economic but also social, cultural, health, education, and political dimensions. In this context, the existential experiences and challenges faced by individuals marginalized from the city's social fabric, cultural dynamics, and societal structures highlight a critical matter deserving in-depth exploration.

This doctoral thesis examines the effects of urban transformation on new urban poverty in the Fikirtepe region of Kadıköy district in İstanbul. Urban transformation processes today bring about intricate changes that profoundly impact the physical and societal fabric of cities. The research analyses the effects of the urban transformation in Fikirtepe on local residents' living conditions, social relationships, and spatial arrangements. The primary goal of this thesis is to comprehend the processes of social and spatial exclusion induced by urban transformation within the context of new urban poverty. The research adopts a qualitative approach, utilizing in-depth interviews and observation methods. Furthermore, secondary data sources are analysed to achieve a comprehensive perspective.

In-depth interviews were conducted in Istanbul Fikirtepe through a semi-structured questionnaire consisting of open-ended questions, employing snowball sampling technique, involving 54 individuals, with attention to gender and age distribution.

Findings suggest that urban transformation may weaken social networks, restrict access to services, and spatially segregate local communities. Through in-depth analysis and comprehensive research, it becomes evident that urban poverty not only entails an economic dimension but also influences fundamental aspects of individuals' lives, such as their sense of social belonging, access to healthcare, educational opportunities, and participation in politics and civil society organizations. In this context, income inequality, as well as labor market position, housing, relationship networks, and forms of social and spatial exclusion, are addressed and solutions are shaped within this profound understanding.

In conclusion, the thesis aims to shed light on recommendations for more equitable and inclusive urban policies in the future.

Keywords: New Urban Poverty, Urban Transformation, Social Exclusion, Spatial Exclusion,Fikirtepe.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI……ii

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI……iii

TEŞEKKÜR……iv

ÖZET……v

ABSTRACT……vii

İÇİNDEKİLER……ix

TABLOLAR LİSTESİ……..xiiii

ŞEKİLLER LİSTESİ……..xiii

KISALTMALAR……...xiv

1. GİRİŞ…….....1

1.1 Problem 1

1.2 Amaç 2

1.3 Önem 3

1.4 Araştırma Soruları 4

1.5 Sınırlıklar..... 4

1.6 Tanımlar 4

2. KAVRAMSAL VE KURUMSAL ÇERÇEVE…….6

2.1 Kuramsal Çerçeve 6

2.2 Kavramsal Çerçeve 11

2.2.1 Kent ve yoksulluk ilişkisi 11

2.2.2 Yoksulluk çalışmaları ve kökenleri 17

2.2.3 Yoksulluk tanımı..... 22

2.2.4 Yeni kentsel yoksulluk 25

2.2.5 Sosyal dışlanma kavramı 26
2.2.6 Mekansal dışlanma kavramı 31
2.2.7 Yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisi 33
2.2.8 Türkiye'de kentsel yoksulluğun tarihsel boyutu 35
3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ 44
3.1 Araştırma Modeli 44
3.2 Evren ve Örneklem 44
3.3 Verilerin Toplanması 45
3.4 İşlem 46
3.5 Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması 46
3.6 Araştırma Soruları 46
4. BULGULAR VE TARTIŞMA 48
4.1 Bulgular 48
4.1.1 Kadıköy ilçesi ve Fikirtepe mahallesi kent profili 48
4.1.2 Yerin konumu 49
4.1.3 Bölgeye ait nüfus bilgileri 50
4.1.4 Araştırma bulguları 51
4.2 Tartışmalar 52
4.2.1 Emek piyasasındaki konumu/gelir/konut 52
4.2.2 İlişki ağları 70
4.2.3 Sosyal dışlanma 83
4.2.4 Mekansal dışlanma 97
5. SONUÇ ve ÖNERİLER 111

KAYNAKLAR……..119

EKLER……..126

Ek :1. Görüşme Formu…….....126

ÖZGEÇMİŞ……...133

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Ayırımı 33
Tablo 2. Kavramsal Olarak Sosyal Dışlanma ve Yoksulluğun Mukayesesi..... 34
Tablo 3. Örneklemin Dağılımı 45
Tablo 4. Fikirtepe Mahallesi Katılımcılara Ait Bilgiler..... 51

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Gelir Dağılımı..... 41
Şekil 2. Fikirtepe Bölgesi ÇŞİDB Master Plan Çalışması..... 49
Şekil 3. Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Alanı 50
Şekil 4. Fikirtepe ve Çevre Mahalleleri..... 50

.

KISALTMALAR

ÇŞİDB **:** Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı

IMF **:** Uluslararası Para Fonu

ILO **:** Uluslararası Çalışma Örgütü

OECD **:** Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

STK **:** Sivil Toplum Kuruluşları

TDK : Türk Dil Kurumu

TÜBA : Türkiye Bilimler Akademisi

TÜİK **:** Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP **:** Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

BİSAM **:** Birleşik Metal-İş Sınıf Araştırmaları Merkezi

EK : Erkek Katılımcılar

KK : Kadın Katılımcılar

1. GİRİŞ

1.1 Problem

Günümüzün en önemli küresel sorunlarından bir tanesi yoksulluk konusudur. Özellikle kentlerde izini sürdüğümüz bu sorun artarak devam etmektedir. Bauman (2001), küreselleşen neo-liberal ekonomi politiğin, derin bir gelir ve servet eşitsizliği yarattığını belirtir. Sayıları her geçen gün artan bireylerin, işsizlik, yoksulluk ile karşılaşarak tüm toplumsal süreçlerden dışlandığını ifade eder (Bauman, 2001, s. 143). Gelir dağılımı eşitsizliğini "Kapital" isimli çalışmasında ortaya koyan Piketty (2014), kapitalizmin gelişiminin son iki yüz yıldır gelir dağılımı eşitsizliğini giderek derinleştirdiğini ortaya koymuştur. 1950-1974 yıllarını kapsayan refah devleti uygulamalarını bir kenara koyarsak özellikle 1974 yılından itibaren kademeli olarak uygulanmaya konan neo-liberal ekonomi politik kapitalizmin işleyiş yasalarını yeniden bir düzene soktu. Bu model ile güvencesiz ve esnek çalışma, sosyal hakların gerilemesi, her şeyin piyasanın emrine açılması temel amaç olarak benimsendi. Bauman'ın (2017), "Akışkan Modernite" olarak tanımladığı belirsiz, tekinsiz, güvencesiz bir toplum yaratıldı.

Ortaya konan neo-liberal ekonomi uygulamalarının rant ve kent arasındaki bağlantısının analizi önemlidir. Harvey (2013), bu dönemin kentleşme süreci bakımından küresel bir boyut kazandığını belirtmiştir. Başta ABD, İngiltere, İrlanda, İspanya ve daha pek çok ülkede emlak piyasasındaki büyüme ABD'dekine benzerlik göstererek kapitalist ekonominin ana motor gücünü oluşturdu (Harvey, 2013, s. 52-53). Lefebvre'nin (2015) tanımladığı gibi, kapitalizm, artı değer üretimini arazinin üzerindeki fabrikadan direkt olarak arazinin kendisinden elde etme yolunu benimsemiştir. Mumford'ın tanımlaması ile 18. ve 19. yüzyıllarda sanayi kentinin çekirdeği fabrika idi. Hayatın diğer bütün ayrıntıları ona tabiydi. 20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılda ise kentin çekirdeğini ise, şehir merkezini işgal eden yüksek katlı binalar oluşturdu.

Sermayenin kent üzerindeki hakimiyetinin en kötü sonucu Mumford'a göre (2013), kentsel yoksulluğu olmuştur. Kapitalist ticari hedefin ve amacın aslında zenginlik yaratmak yerine kitlesel bir yoksulluk yarattığı görüldü (Mumford, 2013, s. 546).

Küresel nedenler sebebiyle açıklanmaya çalışılan yoksulluğun, sadece düşük gelirli ülkelerin sorunu olduğunu kabul etmek doğru değildir çünkü yoksulluk sorunu, küresel anlamda homojen olarak dağılmış bir yapıda meydana gelmemektedir (Oktik, 2008, s. 22-25).

Bu bağlamda, kentte yaşayan insanların, refah devleti uygulamalarının hızla yok olması ve çalışma şartlarının zorlaşması ile hızla yoksullaştıkları veya yoksullaşma tehdidi karşısında kaldıkları görülmektedir. Bu yoksullaşma *sosyal dışlanmayı* ortaya çıkarmaktadır. Bu süreci yaşayanlar başta mekânsal olmak üzere hayatın her alanından bir dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Sermayenin rant yaratmak için daha önceleri çöküntü alanı olan kent mekanına müdahalesi ile bu bölgede yaşayan yoksulların yıllarca bu mekanda geliştirdikleri Bourdieucu bir tanımla "sermayeleri" zayıflamakta, ortadan kalkmakta, işlevsiz kalmaktadır. Habitus kavramı çerçevesinde hayata tutunmak konusunda yetenekleri körelmektedir. Sen'in (2000) tanımladığı gibi, sadece tükenen cüzdanlara değil, yoksullaşan yaşamlara bakılmalıdır.

Bireyin geçirdiği dönüşümü Bookchin (2014) şöyle tanımlamıştır; günümüzün makbul kentli bireyi sadece tüketen ve vergi veren bir konuma sıkıştırılmaktadır. Bu konumun dışında kalanlar yoksullaşma tehdidi ve dolayısıyla dışlanma tehdidi altındadırlar. Bauman'ın ifade ettiği gibi, günümüzde yoksullar, ürkütülmüş tüketicilerin kolektif ötekisidir. Ve bu durum onların kontrol altında tutulmasına ve yönlendirilmesine yol açar. Böylelikle, Yurttaş tipinin zayıflatılması demokratik bir cumhuriyetin zayıflamasına yol açmaktadır. (Bauman, 2001, s. 146).

Türkiye bağlamında, 2000'li yıllardan itibaren neo-liberal ekonomi politik bir üst seviyeye çıkmış ve görünümünü kent mekanında kentsel dönüşüm uygulamaları olarak göstermiştir. Artı değer üretiminin kent mekanı üzerinden organize edilmesi ve dağıtımı özelikle yoksul toplumsal kesimler üzerinde geri dönüşü olmayan hasarlar bırakmaktadır.

1.2 Amaç

1980 yılından itibaren gecekondu yoksullarının ayakta kalabilmesi için geliştirmiş olduğu dayanışma ağları sistemi onların geniş anlamı ile kamusal alana müdahalesini sağlayan önemli bir araç işlevi görmüştür. Bu sistem, yoksulların toplum ve iktidar ile

olan ilişkilerini düzenlemiştir. 2000 yılı sonrasında ortaya çıkan Kentsel Dönüşüm politikası, kent içi çöküntü alanlarına ve kent çeperlerindeki gecekondu alanlarına yönelik uygulamalar ile yoksul kesim üzerinde yeni bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler, yoksulların tekil veya kolektif olarak toplum ve iktidar ile olan ilişkilerinde bir değişime yol açmıştır. Adaletsiz gelir dağılımında son yıllarda ortaya çıkan dramatik yükseliş, kent mekanı bağlamında yeni bir yoksul tanımını ortaya çıkarma potansiyeli taşımaktadır.

Bu bağlamda, bu tezin amacı, İstanbul ili Fikirtepe Mahallesinde, 2000 yılı sonrasında uygulamaya konan kentsel dönüşüm uygulamaları ile başta mekânsal dışlanma ve dolayısıyla geniş anlamıyla sosyal dışlanmaya maruz kalan ve gecekondu yoksulluğundan yeni kent yoksuluna dönüşüm sürecinde olan kesimin, dışlanma parametresi ile nasıl mücadele ettiği, hangi yöntemleri geliştirip geliştirmediğini tespit etmek ve ortaya çıkan yeni yoksul tipini ortaya koymaktır.

1.3 Önem

Türkiye'de toplumsal yapının kentleşme süreci ile doğrudan ve güçlü bir ilişkisi vardır. 1950'li yıllardan itibaren, kentleşme sürecinin başlaması ile toplumsal yapı da hızlı bir değişim süreci içine girmiştir. Kentleşme hakkında ciddi bir politikanın olmaması düzensiz, çarpık kentleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, gecekondu yoksulu olarak tarif edebileceğimiz kesim ayakta kalabilmek için "dayanışma ağları" pratiği ile topluma entegre olma modeli geliştirmiştir.

Türkiye pratiği incelendiğinde, kent içi ve kent çeperinde yer alan gecekondu yoksulu özellikle dayanışma ağları vasıtayla iş yaşamında, kültürde, siyasette kısacası hayatın her alanında zaman içerisinde var olabilmiştir. 1980'li yıllardan itibaren ise, yeni uygulamaya geçen liberal ekonomik politikalar karşısında nöbetleşe yoksulluk sistemi ile yoksulluğun yeni gelenlere devredilmesi ile ayakta kalmayı başarmışlardır (Işık ve Pınarcıklıoğlu, 2013). Gecekondu yoksulluğu ve geliştirmiş olduğu var olma stratejisi ve uygulamalarının son 50 yılda aldığı rol göz önüne alınırsa, yeni kent yoksuluna dönüşme potansiyeli taşıyan geniş bir kesimin nasıl bir strateji geliştirebildiği veya geliştirebileceğinin tespiti önümüzdeki on yıllarda etkili olma potansiyeli taşıyan bir toplumsal kesimi anlamak açısından önem arz etmektedir.

1.4 Araştırma Soruları

- Kent yoksulluğu ne boyuttadır?
- Yeni kent yoksullarında sosyal dışlanma nasıl tanımlanmaktadır?
- Yeni kent yoksullarında mekânsal dışlanma nasıl tanımlanmaktadır?
- Yeni kent yoksullarının dışlanma ile mücadele yöntemleri nelerdir?
- Yeni kent yoksullarının iktidar ile olan ilişkileri nasıl bir zemine oturmaktadır?
- Yeni kent yoksullarının toplum ile olan ilişkileri nasıl bir zemine oturmaktadır?
- Yeni kent yoksulları tekil veya kolektif olarak nasıl bir strateji izlemektedir?

1.5 Sınırlıklar

Karşılaşılan en önemli güçlük, alan araştırması sırasında yaşanmıştır. Karşılaşılan ilk güçlük, planlanan saha araştırmasının Covid-19 Pandemi süreci sebebiyle 1,5 yıl ertelenmiş olmasıdır. İkinci güçlük ise, alan araştırması sırasında ses kaydı alınması katılımcılar tarafından onaylanmadığında, bazı katılımcılardan ses kaydı alınamamıştır.

1.6 Tanımlar

Kent: Tarımsal üretimin yapılmadığı, sermayenin, kültürün, siyasetin, iktidarın toplandığı yer olarak tanımlanmaktadır**.** Sosyal ve ekonomik bir dağıtım merkezidir.

Yoksulluk: Yoksul olma durumu, yoksuzluk, sefillik, geçinmekte çok sıkıntı çeken, sefalet olarak; verimsizlik, yetersizlik.

Yeni kentsel yoksulluk: Kentleşmenin artan hızla devam etmesi, küresel değişimler ve yoksulluk ağının genişlemesi, kentlerde yoksulluğun kalıcı hale gelmesine ve yoksul birey sayısının artmasına neden olan yeni bir tür yoksulluk.

Sosyal dışlanma: Bireyin tüm toplumsal süreçlerden dışlanmasını ifade etmektedir. Tüketimden, iş piyasasından, siyasetten, eğitimden, sağlıktan vb. tüm süreçlerden dışlanmasını ifade etmektedir.

Mekansal dışlanma: Bireylerin kent mekanlarından dışlanması ve kullanamaması durumudur. Bireyin kamusal alanlara erişiminin kısıtlanması veya engellenmesi olarak tanımlanabilir.

2. KAVRAMSAL VE KURUMSAL ÇERÇEVE

2.1 Kuramsal Çerçeve

Bu çalışma, Z. Bauman'ın "Akışkan Modernite", A. Bourdieu'nun "Alan-Habitus-Sermaye" ve D. Harvey'in kent analizi kavramları üzerine inşa edilmiştir. Aşağıda kavramsal olarak detaylıca tanımları verilmiş başlıklar bu kuramsal çerçeve bağlamında değerlendirilmektedir.

İçinde bulunduğumuz dönemin temel dinamiklerini anlayabilmek için "modern" kavramını tanımlamamız gerekmektedir. Bauman (2017), "modern olma" yı, kırılganlık, geçicilik, risklere açık ve sürekli değişime eğilimli olmak olarak tanımlamaktadır. Modernize etmeyi, asla tamamlanma hedefi olmadan, bir çerçeve içine sokmadan, sürekli devinim halinde olmak şeklinde anlamaktadır. Bauman, dönemler arasında "modern olmak" tanımının farklılık gösterdiğini belirtmiştir. 18. ve 19. yüzyılda "modern olmak" ile anlaşılanın, mükemmellik hedefi ile sürekli bir değişim sürecinin hedeflenmesi olduğunu belirtir. Dönemler arasında farklı tanımlamaları mümkün kılacak şey, hedeflerdeki değişimdir. "Katı" ve "Akışkan" olarak farklılaştırdığı iki modernite dönemi analiz açısından işlevseldir. Bauman, "Katı Modernite" yi mükemmele ulaşma amacıyla sürekli değişim olarak tanımlarken, "Akışkan Modernite"yi ise, olma hali içermeyen, asla mükemmellik amacı olmayan sürekli bir değişim hali olarak tanımlamaktadır. Bu halin en belirgin özelliğinin "belirsizlik" olduğunu belirtmiştir. Artık ideal olan durumun akışkanlık olduğunu, katı yapılar var olsa bile onların da ancak ihtiyaç olduğunda kolaylıkla "eritebilir" oldukları durumda makbul olduklarını ifade etmektedir (Bauman, 2017, s. 12-13).

Her iki tanımlama için Bauman (2017) keskin bir ayrım yapmaktadır. Katı Modernite geleceği kontrol etmek, belirlemek için tanımlanırken, Akışkan Modernite ise, geleceği belirsiz bırakmak olarak tanımlanmaktadır. Katı modernite olarak tanımlanan dönemde, belirsizlik, farklılıkların bir arada olması, anlamların farklı tanımlar içermesi bir problem olarak görüldüğünü bunun geçici bir arıza olarak tanımlandığını ifade eder. Bauman'a göre, akışkan modernite ise bunun tam tersidir (Bauman, 2017, s. 14-15).

İçinde bulunduğumuz dönemde yaşamayı yani akışkan modernite sürecinde yaşamayı, mayın tarlasında yürümeye benzetmektedir. Her an bir krizin olabileceğini, bunu bilmenin, öngörmenin imkansızlığı içinde etkilerinden muaf olmanın mümkün olmadığını belirtir. Bu noktada, bireyin karşılaşacağı iki temel olgu vardır. Bunlar güvensizlik ve belirsizlik halleridir. Geçim süreçleriyle ilgili olarak iş yerindeki pozisyonu, hakları ile ilgili olarak güvensizlik, bunların gelecekteki sürekliliği veya durumları hakkında belirsizlik, bedeni, kişiliği, mülkiyet, çevre ve topluluk ile olan ilişkilerindeki güvensizlik olgularının iç içe girerek bir deneyim haline geldiğini belirtir (Bauman, 2017, s. 235). Bu nokta, belirsiz amacıyla sürekli değişim içeren akışkan modernitenin toplumsal kesimler üzerinde farklı etkiler yarattığını belirtir. Son 40 yıldır dünya'da ortaya çıkan gelir dağılımdaki uçurumun yoksullaşan kitleleri kırılgan hale getirdiğini belirtmektedir. Zengin ve eğitimli kesimlerin, belirsiz ortamı avantaja çevirirken, yoksul kesimlerin ise bir sıkışmışlığa mahkum olduğunu belirtir. Bunun yurttaş kavramını zayıflattığını ve dolayısıyla demokrasinin zayıflayacağını öngörür (Bauman, 2017, s. 21).

Daha fazla tüketerek mutluluk peşinde koşmanın karşılığında Bauman (2017), hem doğanın tüketildiğini hem de insan doğasının tüketildiğini belirtir. İlişkilerin, ailelerin, komşulukların, cemaatlerin, kısacası insana dair tüm değerlerin yok olduğunu, bunun temelinde ise emek pazarının bilinçli bir şekilde istikrarsızlaştırılması ve bunun yaşam politikaları tarafından desteklenmesi olduğunu belirtir (Bauman, 2017, s. 238).

Bu bağlamda, Dünya'ya egemen olan neo-liberal ekonomi politiğin kent mekanı ve insan üzerindeki etkisinin incelenmesi için David Harvey'in (2012, 2013, 2016, 2020) analizine başvurmamız önemlidir. Harvey'e göre (2013), "rant arayışı" kentin gelişimini ve değişimini tetikleyen en önemli nedenlerden birisidir. Kapitalist sermaye hareketleri ve krizlerinin sonuçlarını kent mekanı kapsamında ele almaktadır. Artı-değerin hareketi için şu tanımlamayı yapmıştır; Kapitalist sermaye hareketleri yüksek bir rant arayışı amacıyla, yoğunlaşan artık değeri daha çok artık değer elde etmek üzere yeniden kullanıma sokar. Artı-değerin kullanıma sokulmasının yoğunluğunun farklı olduğunu, mekan ve sektör bazlı incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Temel hedef yüksek karlılık oranlarını sağlamaktır (Harvey, 2016, s. 211). Kentin geçirdiği dönüşümünü tanımlarken, sanayileşmenin hakim üretim şekli olmasının önemli etkisi olduğunu

belirtir. Kent, hem fabrika temelli üretimin merkezi haline gelmiştir hem de mekan üzerinden artık-değer üretilen yer haline gelmiştir (Harvey, 2016, s. 211).

Giddens'a göre (2005), Harvey, günümüz kentlerinin temel dinamiğinin mekanın sürekli olarak yeniden yapılandırılmasına işaret eder. Harvey'e göre (2016), sürekli olarak yeniden yapılandırılan kentsel mekan bir ideolojik hedefe sahiptir. Bu kentte şekil veren ideoloji, kısmen, etkin ve güçlü grupların ve kurumların mevcut ideolojisi ile eşleşir, kısmen de piyasa güçlerinin, hiç kimsenin istemediği sonuçlar doğuran dinamikler tarafından şekillendirilir. Toplumsal ihtiyaçlar dışında kar amaçlı yapılan yatırımlar kentlerde mekansal düzeyde eşitsizliklerin oluşmasına neden olmaktadır. Harvey'e göre (2016, 2013), kentlerin eşitsiz ayrımlaşmış mekanlar üretmesi kapitalist sermaye birikim sürecinin sonucu olarak görülmelidir.

Eşitsiz, ayrışmış mekanların incelenmesi için Bourdieu'un kavramlarına bakıldığında öncelikle alan kavramının ortaya konması önemlidir. Bourdieu (2011), "Alan" kavramını birbiriyle bağlantılı üç tanım ile ortaya koymaktadır. Birincisi, alanın konumunu iktidar alanına göre çözümlemektir. İkincisi, alanda birbirleriyle rekabet halinde kurumların ya da eyleyicilerin zapt ettikleri konumlar arasındaki bağlantıların objektif yapısı kurulmalıdır. Üçüncü olarak, eyleyicilerin habitusu, yani belirli bir toplumsal ve ekonomik koşul türünün içselleştirilmesi yoluyla sahip oldukları ve mevcut alanın içinde tanımlanmış bir yörüngede az ya da çok gerçekleşme fırsatı bulan farklı yatkınlıklar sistemleri çözümlenmelidir (Bourdieu ve Wacquant, 2011, s. 90).

Bourdieu'ya göre (2011), alan içinde var olan toplumsal eyleyiciler, sahip oldukları sermayenin yapısına göre gösterdikleri eğilimler vardır. Toplumsal eyleyiciler, dış etkiler tarafından yönlendirilen atomik parçacıklar değildir. Sahip oldukları sermayenin yapısına ve dağılımına göre alanın içinde işgal ettikleri konumu değerlendirirler; böylelikle ya sermaye dağılımının korunmasına veya kaldırılmasına, yeniden tesis edilmesi kararı verirler (Bourdieu ve Wacquant, 2011, s. 94). Bu noktada, alanın önemli bir oyuncusu olan Devlet kavramının tanımlanması önemlidir. Bourdieu, Devleti; meşru simgesel şiddetin tekelini ele geçirmeyi amaçlayan farklı grupların, bireylerin, kurumların, sermaye temsilcilerinin mücadelelerinin meydana geldiği iktidar alanları bütünü olarak tanımlar. Devleti, bir ülkenin egemenlik sınırları içerisinde, ortak

emredici normların genel olarak ve bütüncül bir şekilde dayatılması ve kurulması iktidarı olarak tanımlar (Bourdieu ve Wacquant, 2011, s. 98).

1960'lı ve 1970'lı yıllarda Fransa'daki konut politikaları örneğinde Bourdieu'nun işaret ettiği gibi, bu alanlar, özel sektöre (bankalar ve bankerler, inşaat şirketleri ve müteahhitler vb.) olduğu kadar kamu içinde var olanlara (bakanlıklar, bakanlıklara bağlı kurum ve birimler, bürokratlar) ait olan güçler arasındaki, yani alanlar halinde örgütlenmiş, iç mücadelelerle ve dışarıya karşı muhalefetle hem birleşmiş hem bölünmüş olan alt-evrenlerin çarpışma yeridir (Bourdieu ve Wacquant, 2011:98). Bu alanın bir çarpışma yeri olmasının temel nedeni, iktidar sahibi olmaktır. Farklı grupların mücadelesi, sahip olunan devlet ile sermaye türlerinin yeniden üretilmesi üzerinde söz sahibi, iktidar sahibi olma esasını taşır (Bourdieu ve Wacquant, 2011, s. 101).

Bu noktada, alan üzerinden süren mücadele bağlamında, toplumsal eyleyicilerin, belirlenmiş emredici normlara uyma konusundaki eğilimleri önem kazanmaktadır. Bourdieu'a göre bu eğilimi belirleyen ana kavram "çıkar" kavramıdır. Belirlenmiş kurala uyma ve uymama konusundaki eğitimlerinin merkezindeki tanım budur. Çıkar kavramını anlamak için, bunun sadece çıkar amacı peşinde gitme ya da karşılıksızlık durumuna değil, kayıtsızlık durumuna da karşıt olduğunu görmek gerektiğini belirtir. Kayıtsız olmak, oyunun motive etmemesi anlamını taşımaktadır. (Bourdieu ve Wacquant, 2011, s. 103-104). Burada, Bourdieu, "Illusio" kavramını ortaya atmaktadır. İllusio kavramını, alanda var olan oyuna motive olmak, oyuna girme isteği taşımak ve bunun peşinden gitmek olarak tanımlar. Eyleyicinin çıkarının olması, mevcut alan içerisinde var olan oyunun bir anlam içerdiğini, kazanılıp kaybedileceklerin önemli ve peşinden koşulmaya değer olduğunu kabul etmektir (Bourdieu ve Wacquant, 2011, s. 105). "Sermaye" kavramı ile alana uyarlanmış bir yatkınlıklar sistemi arasındaki bağlantıdan doğan harekete geçme eğilimi, tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilmiş olan, oyun oynama yeteneği ile motivasyonu içeren bir oyunu, bu oyunda kazanılıp kaybedilecek şeyler olduğu duygusunu kastetmektedir (Bourdieu ve Wacquant, 2011, s. 107). Bourdieu, alanın önemli bir unsuru olan sermayenin üç temel şekilde, ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve toplumsal sermaye olarak var olduğunu ifade etmektedir. Bu üç sermaye tanımlamasına simgesel sermayeyi de eklemektedir. Simgesel

sermayeyi, bu türlerden her hangi birinin, oluşturulan algı kategorileriyle benimsediğinde aldığı biçim olarak tanımlar (Bourdieu ve Wacquant, 2011, s. 108).

Bireyin alan içerisindeki varlığının sağlayıcısı olan sermaye kavramını önemli bulmaktadır. Bourdieu'ya göre, ekonomik sermaye, anında ve direkt olarak paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları şeklinde kurumsallaştırılabilmektedir. Kültürel sermayeyi, bilgi sermayesi olarak tanımlayabiliriz. Kültürel sermaye belli şartlar altında ekonomik sermayeye çevrilebilen ve eğitim kurumları aracılığı ile kurumsallaştırılabilen sermaye türüdür. Toplumsal sermaye'yi tanımlarken, öncelikle bireyin ya da grubun, yerleşmiş ve benimsenmiş ilişkiler ağına sahip olması gerektiğini ifade eder. Ardından, bu ilişki ağı sayesinde kurulan, yapı haline gelen, karşılıklı olarak bireyin veya grubun birbirini tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamına önem verir. Böyle bir ağda bireyi veya grubu harekete geçirmeye olanak sağlayan sermaye ve güçlerin toplamı olarak toplumsal sermayeyi tanımlar (Bourdieu ve Wacquant, 2011, s. 108).

Temel gerçekliğin ne tek başına bireyin, ne de bireylerden oluşan grupların olduğunu; temel olarak gerçekliğin, tarihsel eylemin sonucu olarak her ikisi arasındaki ilişkiden kaynaklandığını belirtir. Bourdieu'nun ifadesi ile;

> Toplumsal olanın bedenlerde inşa edilmesiyle ortaya çıkan, dayanıklı ve aktarılabilir algı, beğeni ve eylem şeması sistemleri olan habituslar ile toplumsal olanın fiziksel nesnelerin yarı-gerçekliğe sahip mekanizmalarda ya da şeylerde kurulmasının ürünü olan, nesnel ilişki sistemleri olan alanlar arasındaki karanlık ikili ilişkidir. Elbette, bu ilişkiden doğan her şeydir, yani algılanan ve takdir edilen gerçeklikler şeklinde kendini gösteren alanlar, toplumsal temsiller ve pratiklerdir (Bourdieu ve Wacquant, 2011, s. 117).

"Habitus" kavramı kilit bir kavramdır. Bourdieu, habitusu, zihinsel bir yapı olarak tarif eder. Bu kavramın tanımlanması, bireysel olanın, hatta kişisel öznel olanın dahi toplumsal, kolektif olduğunu ortaya koyar. Habitusun, toplumsallaşmış bir subjektif bir hal olduğunu belirtir. Bu kavramı, bir yatkınlıklar sistemi olarak tarif etmiştir. Tarihsel bir sürecin ürünü olarak, karşılaşılan her yeni durumda ondan etkilenen ve yenilenen bir kavram olarak tanımlamaktadır. Habitus, bireyin bu süreç boyunca karşılaştığı

güçlüklerden kurtulmasına imkan veren bir yatkınlıklar sistemidir (Bourdieu ve Wacquant, 2011, s. 118).

2.2 Kavramsal Çerçeve

2.2.1 Kent ve yoksulluk ilişkisi

İnsanların saf avcı-toplayıcılıktan, şimdiye dek hiç olmadığı ölçüde tarıma dayalı ürünlere bel bağlaması (ve sonucunda da bunlara bağımlı kalması) sürecinde tarıma geçişin adım adım yaşandığı görülmektedir. Tarıma geçmesiyle insanlar yerleşik yaşama adım attılar. Tarımsal üretimdeki artış da beraberinde insanların zengin ve yoksul, yöneticiler ve çiftçiler diye ayrılmasını mümkün kıldı. Tarıma geçişle birlikte besin üretimindeki değişimler ile sosyal yapıda buna bağlı olarak gerçekleşen dönüşümler eş zamanlı olduğu gibi bunlar, birbirleriyle iç içe geçen süreçlerdi. Gelişmiş toplumların ortaya çıkması belli bir zaman aldı. Mezopotamya'da basit köy topluluklarından gelişmiş şehirlere olan geçiş yaklaşık beş bin yıl sürdü (Standage, 2016, s. 36-51). Dördüncü bin yıl, uygarlık tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Tüm dördüncü binyıl boyunca Uruk döneminde gerçekten de, tamamen yerel güçlerin etkisiyle geniş çaplı toplumsal değişimler yaşanmış ve 19. yüzyılın sanayi devrimiyle benzetme kurularak bu gelişmeler "kent devrimi" olarak nitelenmiştir (De Mieroop, 2006, s. 40).

Değişim kentlerin kurulmasından ibaret değildi. Bauman'ın, "belirsizlik" kavramına atıfla kent, insanoğlunun doğa karşısında var olmasının vücut bulmuş hali, belirsizliği en aza indirme amacı taşıyan bir birim olarak kurulmuştur. Kentin kurulması ile birlikte, pek çok alanında, ekonomide, teknolojide ve kültürde, insanlık için aynı derecede önemli olan başka pek çok yenilik görülmekteydi. Kent hem kendi sınırları içinde hem de çevresindeki kalıcı ya da mevsimlik yerleşmelerde yaşayan insanlar arasında aracı işlevi görür; malların toplama ve yeniden dağıtılma noktası ve bazı merkezi hizmetler sunmaktaydı. Kendi coğrafi ortamı içerisinde bir merkez, hem kendi sakinleri hem de kırsalın sakinleri için bir odak noktası oluşturmaktaydı. Nüfusun önemli bir kısmı, hatta kentte yaşayanlar bile hala aktif olarak tarımla uğraşıyordu. Fakat kentin coğrafi olarak merkez haline gelmesi sonucunda kent nüfusunun küçük bir kesimi tarım dışı işlerde uzmanlaşmaya başlamıştı (De Mieroop, 2006, s. 40-44). Uzmanlaşmanın ortaya

çıkışını Keleş (2015), tarımsal ürünün fazla vermesi ile ilişkilendirir. Tekeli'ye göre, kent içindeki uzmanlaşmaya paralel katı bir sınıf yapısı oluşur. Bu yapıda yalnız yönetici sınıf ve onun denetimi altındaki dinsel gruplar eğitim görür. Kentin alt sınıflarını oluşturan tarım dışı üretimi ve ticareti yürütenler ise loncalar içinde sıkı bir denetim altına alınmıştır (Tekeli, 2011, s. 30).

Kent hayatının getirdiği mülkiyet kavramının kurumsallaşması ile birlikte nüfus ve zenginliğin artmasıyla, Mumford'a göre, zengin ve yoksul ayrımı olgusunu ortaya çıkmıştır (Mumford, 2013, s. 146). Falkner'e göre, Sümer, dünyada ortaya çıkmış ilk sınıflı toplumdu. Sınıfın dinamiğini, hem zengin ile yoksul arasında toplumsal ve hukuksal ilişki hem de ekonomik sömürü ve artık biriktirme süreci belirlemektedir. Bunun sürdürülebilmesi için, sürekli olarak yeniden üretilmesi gerekmektedir (Faulkner, 2012, s. 42). Bu noktada, toplumsal artı, yapısal dönüşümün en önemli aracıdır. Toplumsal artı, hem ekonomik dönüşümleri, hem de ekonomik girişimlerin toplumsal, düşünsel değişimlere dönüştürülmesini sağlayan bir araç olarak ortaya çıkmaktadır (Şenel, 1997, s. 196). Mumford, toplumsal artının ortaya çıkmasının ve kentin kurumsallaşmasının, zorla çalıştırma ve angarya uygulamaları vasıtasıyla sadece kölelikle değil, aynı zamanda yiyecek kaynaklarının tek elde toplanması ile de yaratıldığı gerçeğin altını çizmektedir. Kentin yöneticilerinin, toplumsal artıyı sürekli hale getirmek için başvurduğu planlanmış kıtlık ve açlık tehdidi, kentin kurulmasından itibaren özellikle kentte var olan işgücünün sonuç verici bir şekilde kontrol altına alınmasında önemli bir rol oynamıştır (Mumford, 2013, s. 144).

Kentin ortaya çıkması ile birlikte eşitsizlik kentin ana unsuru haline gelmiştir. Faulkner, eşitsizliğin temel nedeninin, yönetici elitin zenginlik ve güç sahibi olma çabasının yanında, yoksulluk ile mülkiyet bileşiminin yapısından kaynaklandığını belirtir. Geleneksel tarım ekonomisinde, herkese yetecek kadar üretim yapılmayarak veya yapılsa bile herkese yeterli düzeyde dağıtım yapılmayarak yoksulluk genel bir durum haline getirilmektedir. Mülkiyetin, kıt kaynaklar üzerindeki ayrıcalıklı, önsel bir hak olarak kurumsallaşması, zenginliğin eşitsiz bir şekilde dar bir elit tabaka arasında paylaştırılması esastır. Mülkiyet, tek tek bireyler elinde veya kolektif olarak bir elit tabakanın elinde var olması genel kural olarak şekillenmiştir. Yoksulluk ve mülkiyet arasındaki eşitsiz bir şekilde kurumsallaşan yapı, sınıfsal eşitsizliği, devlet

iktidarını ve kitleleri nizam ve intizam altında tutmak için sürekli bir savaş halini ortaya çıkarmaktadır (Faulkner, 2012, s. 42).

Neolitik dönemde insanoğlunun yerleşik hayata geçmesinin ilk örneği olan köy hayatının ortaya çıkardığı olumlu ortak yaşam olgusu, yerini kentin kurulması ile birlikte kölelik, sömürü, savaş ve artı değeri tek elde toplama amacıyla oluşmuş bir parazitliğe bırakmıştır. Mumford'un belirttiği gibi, 17. yüzyıla kadar kent, yapısında ciddi bir dönüşüm geçirmeden varlığını sürdürerek içinde "uygar insan"ın eylemlerini ortaya koyduğu biçim soğuyup katılaşarak eşitsizlik normal olan hal durumunu almıştır (Mumford, 2013, s. 125-146). Tekeli, kentin ortaya çıkışından 19.yy'da sanayi kentinin doğuşuna kadar geçen sürede önemli teknolojik ve örgütsel yenilikler oluştuğunu belirtmiştir. Metal paranın gelişimi, ulaşımda tekerlekli arabanın ve yelkenli teknenin gelişmesi, ticarette gezginci tüccardan yerleşik tüccara geçilmesi, matbaanın bulunuşu, savaş tekniğindeki gelişmeler, köleci toplumdan feodal topluma geçilmesi vb. Bütün bu buluşların ve değişmelerin kent üzerinde önemli etkileri olmuştur. Tüm bu uzun sürece rağmen, kenti, sanayi öncesi kenti olarak tek bir kategori altında toplamak olanağı vardır. Bu kriter ise, kullanılan enerjinin niteliğidir. Temel üretim şekli olan tarım faaliyetinde ve ulaşım teknolojisinde büyük ölçüde hayvan gücünün kullanılması, başka bir değişle organik enerji kullanımının getirdiği sınırların aşılamamasıdır. Üretimde ve taşımada enerjinin getirdiği sınırlama, sanayi öncesi dönemde kent nüfusunun, toplam nüfusun yüzde 10'unu aşmasını engelliyordu (Tekeli, 2011, s. 30).

18. yüzyılda buhar teknolojisinin icat edilmesi ile önemli bir dönüm noktasına ulaşıldığını belirten Mumford, hızlı ve geniş çaplı sanayileşmenin baskısıyla kent ve dolayısıyla tüm toplumsal kesimlerin dönüşüm geçirdiğini belirtir. Kapitalizmin nihai sonucu, pazar koşullarının evrensel bir biçim altında kentin her bölgesine girmesi oldu; Şayet kar getirecekse başta pazaryeri olmak üzere ve kentin hiçbir parçası değişime karşı bağışık değildi. Adam Smith'in, 18. yüzyıla dek sürmüş olan ortaçağa özgü ticari düzenlemelerde en çok karşı çıktığı noktalardan biri, belli bir iş kolundakilerin "yoksulların, hastaları, dul ve yetimleri için gerekli parayı kendi kendi kendilerini vergilendirerek" karşılamalarıydı. Yoksulluğun yönetilebilmesi için yüz yıllar içinde oluşmuş bir dayanışma ilişkisi lonca sisteminin kendisiyle birlikte ortadan kaldırıldı. Kapitalizm, üretim sürecinden bu yükü kaldırarak yeni bir tip olarak ortaya çıkan

girişimcilerin istediği şartlarda iş gücü bulmasını kolaylaştırdı. Loncaların ortadan kaldırılması ile ortadan kaldırılan düzenlemeler işçileri girişimci ile karşı karşıya bırakmıştır. Çalışanların yaşam standartları ne kadar aşağıya çekilirse, kapitalist girişimcinin karı o kadar artıyordu (Mumford, 2013, s. 500-501).

Kapitalizmin, kent ile olan ilişkisi, eskiye dair olan her şeyin ortadan kaldırılması ile ilişkilendirilir. Bu ekonomik modelde, insan tarafından oluşturulan hiçbir şeyin sabit kalması söz konusu değildir. Hırs, açgözlülük, kibir, güç ve daha fazla kar ile devamlı genişleme, büyüme süreci tüm toplumsal dengelerin yok olmasına yol açmıştır. Bu sürecin merkezinde insan yoktur. Böylece kent, 19. yy'dan itibaren, insanı merkeze alan ve onun ihtiyaçları ile şekillenen bir yapı olarak değil, daha fazla kar elde etmek ve sermayenin arazi yatırımları vasıtasıyla değer artışını sağlamak için kapitalist girişimcinin hizmetine sunulan bir alan olarak şekillenmiştir (Mumford, 2013, s. 503-527). Kent artık kent niteliğinin merkezi konumundaki kentlilerin ihtiyaçlarına göre şekillenmek yerine sermayenin şekillendirdiği bir yapıya dönüşmüştür. Bookchin bu süreci "kentsiz kentleşme" olarak tanımlayarak sermayenin kentin her metrekaresini meta haline getirerek onu kuşattığını ifade eder. Aynı zamanda kentliyi de (Antik Yunan'a atıf yaparak 'yurttaş'ı) tüketen, vergi veren bir duruma sıkıştırarak kentlinin kent üzerindeki karar alma mekanizmasından ve dolayısı ile (özellikle yoksul iseniz) tüm süreçlerden dışlandığını ifade eder (Bookchin, 2014).

Kentin ve kentlinin içinde bulunduğu durumu açıklarken Castells (2017), kenti ortak tüketim araçlarının toplumsal gruplar tarafından örgütlenmesi ile ilişkilendirir. Sınıflı toplumun bir sonucu olarak, devletin sınıflar ve toplumsal gruplar arasındaki güç ilişkilerinde genellikle egemen sınıflar lehine hareket ettiğini belirtir (Castells, 2017, s. 16-17). Castells'in tanımladığı devlet yapısının bu konumu; eşitsizliğin sürdürülebilir olmasını sağlamıştır. Mumford'a göre, kentin, girişimcinin amaçlarına terk edilmesinin temel amacının, sadece karlılık amacı taşımadığını aynı zamanda kentte var olmuş, oluşturulmuş insana dair her türlü duygunun ve değerin ortadan kaldırılması olduğunu belirtir. 17. yüzyıldan itibaren kentlerde yoksulluğun normal bir yaşam biçimi olarak kabul edilmesi, bunun normalleştirilmesi ve bireyin kendi hatası olarak damgalanması birey savunmasız bir konuma itmiştir. Bireylerin üzerindeki yoksulluk ve açlık tehdidi, onlarıçok düşük ücretlere çalışmaya mahkum etmiştir. Kent gelişiminde kapitalizmin en

kötü sonucu muazzam boyutta ortaya çıkan kentsel yoksulluk olmuştur (Mumford, 2013, s. 527-534).

Bu noktada, üretilen yoksulluğun kendiliğinden değil mekanın üretimi bağlamında ortaya çıktığı görülebilir. Harvey'e göre (2013), toplumsal olaylar karşısında zaman ve mekan etrafında gerçekleşen pratikler belirli bir amaç ile şekillenmektedir. Toplumsal mücadelenin alanı kent mekanın kendisi oluşturmaktadır. Bu toplumsal mücadelenin çekirdeği ise sınıf temelli bir çatışma olarak şekillenmektedir. Kentsel mekanın üretiminde ve yeniden üretim ve dönüşümünde sermaye birikim süreçleri, sınıf konumu ve devlet önemli belirleyiciler olarak öne çıkmaktadır. 1940'ların ABD incelemesi Harvey'in ortaya koyduğu analiz açısından açısından önemlidir. ABD kentleşmesinin önemli figürlerinden birisi olan Robert Moses, Harvey'e göre 1940'ların ABD'sinde o dönemin Haussmann'ı olarak düşünülebilir. Moses, temel olarak kent mekanı bağlamında artı ürünün nasıl yaratılacağına ve üretilen artı ürünün nasıl yeniden en hızlı bir şekilde dolaşıma sokulacağının çözümünü getirmiştir. Ülke ölçeğinde, tüm metropollerde uygulanacak bir topyekün inşa programı başlatmıştır. Alt yapının iyileştirilmesi, geliştirilmesi, şehir banliyölerinin oluşturulması, muazzam ölçekte karayolları projeleri ekonominin de istikrara kavuşmasına neden olmuştur (Harvey, 2013, s. 50).

Moses'ın uygulamaları sadece teknik meselelerden ibaret değildi. Harvey' göre (2013), bu değişimlerin ciddi toplumsal sonuçları olmuştur. Bir tarafta, kentin gelişmesi ve dönüşmesini nimetlerinden yararlanan ve dolayısıyla ekonominin büyümesine katkı yapan bir toplumsal kesim var iken diğer taraftan ise Moses'ın uygulamaları ile kentsel mekandan dışlanan, sosyal hizmet alması zorlaştırılan azınlıklar, siyahi nüfus ve yoksullar ortaya çıkmıştır. Kent mekanın hem ekonomik olarak hem mekansal olarak eşitsiz bir şekilde planlanması ve uygulanması ile kentsel bir kriz ortaya çıkmıştır (Harvey, 2013, s. 50-51).Sennett, (2018), Moses'ın, kent planlamasındaki amacının şehirdeki çeşitliliği ortadan kaldırmak olduğunu belirtmektedir. Kamu yararı adına kenti parçalara ayırdığını, kentin nimetlerinden sadece başarı sahibi kişilerin (araba ve ev sahibi olanlar) faydalanmasını yoksulların kentin "görünmez" alanlarında yaşamasını hedeflediği belirtir (Sennett, 2018, s. 327).

Kent üzerinde yaşanan büyük çaplı dönüşümlerin toplumsal ve ekonomik etkileri nedeniyle, Harvey'e göre (2013), 1960'lı yıllara gelindiğinde, Moses'ın öne sürmüş olduğu kente dair çözümler göz ardı edilmeye başlandı. Harvey, 1968 sonrası süreci, merkezinde ekonomik krizin yarattığı büyük toplumsal ve ekonomik değişimi kent mekanı ile olan ilişkisini ortaya koyarak değerlendirmektedir. BrettonWoods anlaşmasının çöküşüyle birlikte küresel bir nitelik gösteren mali bir kriz ortaya çıktı. Kriz sadece anlaşmasının çökmesinden değil aynı zamanda on yıllar boyunca gayrimenkul sektöründeki parlamayı finanse eden kredi kurumlarından da kaynaklanıyordu. 1960'ların sonunda yukarı doğru hız kazanan kriz bir balona dönüşerek küresel emlak piyasasının 1973'te patlamasına ve ardından New York şehrinin 1975 yılında mali olarak iflas etmesiyle kapitalist sistemin topyekun küresel bunalıma dönüştü (Harvey, 2013, s. 51).

Bu noktada yeni bir ekonomi politik arayışı ortaya çıkmıştır. Harvey'e göre (2013), küresel kriz neticesinde çözüm olarak neo-liberal bir tutum benimsendi. Sermayenin karlılık düzeylerinin yükseltilmesi ve korunması için, devlet neredeyse tüm süreçlerden çekilerek her şeyin piyasanın kontrolüne, güdümüne bırakılması kararı alındı. Fakat, bu yeni ekonomi politik yeni ekonomik krizlerin habercisi olmuştur. 1997-98 Doğu ve Güneydoğu Asya, 1998 Rusya, 2001 Arjantin bunalımı gibi ekonomik krizler bölgeler ölçekte gerçekleşmiş göreli olarak küresel etkileri olmuştur. 2008 yılındaki ekonomik kriz ise, küresel çöküşe yol açmıştır (Harvey, 2013, s. 52). Bu dönemde kentleşme küresel bir boyut kazandı. Emlak piyasalarının gelişmesi büyümesini sadece ABD ile sınırlamak doğru olmaz. İngiltere, İrlanda, İspanya ve daha pek çok ülkede emlak piyasasındaki inanılmaz büyüme "kentsel mekanın sermayenin yeni yatırım alanı olarak görülmesi", kapitalist dünyanın yeni ekonomik motor gücü olarak ortaya çıktı (Harvey, 2013, s. 53).

Özellikle bilişim teknolojilerindeki gelişmeler sermayenin uluslararası ölçekteki hareketini kolaylaştırmıştır. Harvey (2013), finans piyasalarındaki gelişmeleri değerlendirirken, küresel düzeyde emlak piyasasının gelişmesine zemin hazırlayan en önemli gelişme finans piyasalarının küresel ölçekte entegre olmasını sağlayan en önemli şey, ortaya çıkan teknolojik yenilikler ile sermayenin akışkanlığını maksimum düzeye çıkmasıdır. Bu gelişme, sermayenin karlılık peşinde en uygun kentsel mekana

ulaşmasını sağlamıştır. Söz konusu piyasa, sahip olduğu esnekliği Dubai'den San Paolo'ya, Madrid'den Mumbai'ye, Hong Kong ve Londra'ya uzanan kentsel projeleri borçla finanse etmek için kullanmaktadır (Harvey, 2013, s. 53). Harvey'e (2013) göre, küresel ölçekte görülen bu radikal yayılmanın toplumsal sonuçları olmuştur. Öncelikle konut bir meta haline gelmiştir. Kulanım değeri yerine değişim değeri esas olmuş ve bir yatırım aracına dönüşmüştür. Bu eşitsiz bir kent yaşamında ancak yeterli geliri olanların konuta ulaşmasına yol açmıştır. Kent artık parası olanların kaliteli, rahat ve güvenli bir yaşam satın alabildiği bir yerdir. Tüketim kültürü, turizm, kültürel ve bilgiye dayalı endüstrilerin yanı sıra, gösteriş ekonomisi, Hindistan ve Çin'de dahi kentsel siyasal iktisadın başlıca veçheleri haline geldi (Harvey, 2013, s. 56).

Neo-liberal ekonomi politik her alanda hakim düşünce haline gelmiştir. Harvey'e (2013) göre, Neo-liberal ekonomi politik ortaya mülkiyet edinme hırsını her şeyin merkezine koyan aşırı bireyciliğe dayalı bir neo-liberal ahlak ortaya koymuştur. Bu bir model olarak her yerde önerilen, başarılı bulunan ve örnek alınması vaz edilen bir ahlaktır. Bu ahlakın sonuçları, esasında bir toplumsallığın ürünü olan, bireyin toplumsal olarak var olduğu ve geliştiği kenti tam tersine bireyselciliği hakim olduğu bir hale büründürmek olmuştur. Bireylerin yalnızlaşma, endişe ve nevroz hali içine girmesi kentin genel iklimi üzerinde egemen olmuştur (Harvey,2013, s. 56). Harvey'e (2013) göre bu koşullar altında, neo-liberalizmin bireyci ahlakı şehir kimliğini sakatlamaktadır. Kentlilik, yurttaşlık, aidiyet ve insan merkezli planlı bir kentsel politika göz ardı edilmektedir. Kentsel dönüşüm aracılığıyla sermayenin mekana hücumu toplumsal açıdan karanlık bir görünüm ortaya çıkarmaktadır. Bitmek bilmeyen kentsel dönüşüm süreçleri ile sınıfsal bir amaç taşır. Yaratıcı yıkım mantalitesi ile mekan üzerinde sermayenin ağır müdahalesinden en fazla etkilenenler yoksullar ve iktidarın marjinalize ettiği topluluklardır. Kapitalist kentleşme süreci bir mülksüzleştirme ve yerinden etme süreci ortaya çıkarmıştır (Harvey, 2013, s. 58-60).

2.2.2 Yoksulluk çalışmaları ve kökenleri

Yoksulluk ve yoksullukla mücadele olgusu, bilinen en eski uygarlıklarda da söz konusudur. Hammurabi'nin yasalarında varsıllarla yoksullar arasındaki ilişkilerin nasıl olacağı yasalaştırılmıştı (Oktik, 2008, s. 26). Yoksulluğa ilişkin yoğun ve sistematik ilginin kökenlerini, ana hatlarıyla, en azından 18. yüzyılda kitlesel yoksulluğun ortaya

çıkmasından daha önceye, 17. yüzyıl başlarından bu yana izlemek mümkündür (Şenses, 2017, s. 32). Pamuk'un ortaya koyduğu gibi, binlerce yıl boyunca kişi başına gelirler düşük düzeylerde kalmış, dünyanın herhangi bir bölgesinde bir uygarlık gelirleri yükseltebilse ve zenginlik yaratabilse bile, daha sonraki dönemlerde gelirler tekrar düşmüştür. Sanayi Devriminin getirdiği teknolojik yeniliklerin devamlılığı ve buna dayanarak yatırımların artması son 200 yılda üretim ile gelirler dünyanın pek çok ülkesinde sürekli artmaya başladı (Pamuk, 2014, s. 1).

Bilimsel yenilikler sadece sanayide değil tarım alanında da değişimler ortaya koymuştur. Eğilmez'e (2018) göre, Sanayi Devriminden önce tarım devriminin yapılmış olması ve ürün artışı nedeniyle nüfusun artması, arazilerin çevrilmesi uygulamaları ile kentlere doğru bir göçün başlaması tüm toplumsal yapıyı değiştirmiştir. Kentte akın eden nüfusun, hazır iş gücü haline gelmesi, tüketim mallarına yönelik talepte ortaya çıkan artış, kolonilerden Avrupa'ya akan değerli madenlerin yarattığı refah artışı, orta sınıfın zenginleşmeye başlaması gibi nedenler yeni bir dönemi başlatmıştır (Eğilmez, 2018, s. 97). 3000 yıldır azalıp artan dünya nüfusu, 18. yüzyıldaki nirengi noktasından bugüne kadar büyümesini sürdürdü (Appleby, 2012, s. 78).

Büyük çaplı bir dönüşümün toplumsal sonuçları ortaya çıkmaya başlamıştır. Piketty'e (2014) göre, İngiltere ve Fransa'da 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında klasik ekonomi politik doğduğunda, paylaşım probleminin tüm analizlerin merkezinde olduğunu ve sürekli demografik artışın kente göçün başlaması ve Sanayi Devrimi'nin gelip çatması ile birlikte radikal dönüşümlerin ufukta belirdiğini belirtmiştir. Zenginliğin paylaşımı, toplumsal yapı ve Avrupa toplumları arasındaki politik dengenin nasıl şekilleneceği en önemli sorular oluşturmaktadır. Buğra'ya göre, Kapitalizme özgü "modern yoksulluk" olgusunun Avrupa'da ilk ortaya çıktığı 16. yüzyılın ortamı, belirsizlik ve huzursuzlukla tanımlanabilecek bir zaman dilimidir. Tarım toplumunun politik ve ekonomik nedenlerle geçirdiği değişim ve neticesi olarak ortaya çıkan mekansal yer değiştirmeler geleneksel toplumsal yapıda büyük bir etkiye yol açmıştır. Ortaya çıkan yoksulluk, sadece yoksulluğun niteliğinden değil aynı zamanda yoksulluğa yüklenen anlamlar açısından da farklıydı (Buğra, 2008, s. 24). Toplum yapısındaki büyük değişim iktidarın 16. yüzyılın da sadaka reformu gerçekleştirmesini zorunlu kıldı. Politik yetkililerin yoksullara yardım yapılmasında görevlendirilmesi ve sorumlu

olması gerektiği kararı alındı (Buğra, 2008, s. 27). İngiltere kraliçesi I. Elizabeth'in hükümdarlığı döneminde, 16. yüzyıl sonuna doğru İngiliz Yoksulluk Yasaları yürürlüğe girerek, toplumun üyelerinin doyurulma ve iş gereksinimlerini karşılama taahhüdü yenilendi (Appleby, 2012, s. 80).

Geremek'e göre (akt. Buğra, 2008), 16. yüzyılda ortaya çıkan bir yoksulluk arttırıcı eğilimden söz edilmektedir. Tarımında ortaya çıkan teknolojik yenilikler, ürün artışı ve devamında tarımın piyasa için üretim yapan bir dönüşüm geçirmesiyle eski tarımsal yapılar bozulmaya, işlevsizleşmeye başlamıştır. Bu süreç, kırsalda geçinemeyen kitlelerin akın halinde şehirlere göç etmesine, talepten kaynaklanan dalgalanmaların etkisi altındaki ulaşım, ticaret ve imalat sektörlerinde sağlanan istihdamın düzensiz niteliği bu eğilimi ortaya çıkarmıştır. Ama yoksulluğun bu gelişmelerin neden olduğu niceliksel artışın ötesinde, yoksulluğa atfedilen anlamın değişmesi de, söz konusu eğilimi tamamlayan unsurlardan biridir. Erken modern çağın, yoksulluk algısı ise, yoksullara atfedilen toplumsal işlevde bir değişiklik olduğuna işaret ediyordu. Artık yoksulların varlık nedeni zenginlerin ruhsal selameti olmaktan çıkmış, çalışmakla tanımlanmaya başlamıştı (Buğra, 2008, s. 25). Var olan düzeni, yani insanı işgücü olarak gören kapitalist düzeni koruma ve meşrulaştırma çabalarının merkezinde, serseriliğin ve dilenciliğin önlenmesi ve yoksulların çalıştırılması gayreti bulunuyordu. Amaçlanan, yoksullara atfedilen ahlaki çürümüşlük durumunun çalışma yoluyla tedavisiydi (Buğra, 2008, s. 26). Oktik'e (2008) göre, Modern toplumda yoksulluğun bireysel algılanması sonucu yoksul olan kişi yeterince çalışmadığı ve gelirini arttırmadığı için yoksuldur anlayışı yaygın olarak kullanılmaktadır. Yoksulluk, bireyle ilintilidir. Sallan Gül (2004) ise, 19. yüzyıl yolsuzluk olgusunun bireysel bir başarısızlık ve sorumsuzluk olarak tanımlandığını belirtmiştir (Sallan Gül, 2004; Sallan Gül ve Gül, 2008).

Yoksulluk olgusunu bireysel özelliklere bağlı olarak açıklamak ve yoksulu özellikle tembellikle, ama aynı zamanda hesabını bilmezlikle, kötü alışkanlıklara sahip olmakla, aile hayatının düzensizliğiyle, bazen de çok çocuk yapmakla suçlamak eğilimi, kültürel ve tarihsel farkları aşarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Buğra, 2008, s. 11). Kapitalist yörüngede gelişen Sanayi Devrimi, İngiltere'nin ötesinde başka ülkelere de yaygınlaştıkça, kitlesel yoksulluk önemli bir toplumsal gündem maddesi oluşturdu

(Şenses, 2017, s. 33).19. yüzyılın liberal düşünürleri, sadakayı yeniden hayırseverlik alanına gönderiyor ve devletin bu işe karışmaması gerektiğini savunuyordu (Buğra, 2008, s. 27). Polanyi (2021), İngiltere'de 1834 tarihinde kabul edilen Yeni Yoksullar Yasasını modern kapitalizmin başlangıcı olarak gördüğünü, bu yasa sayesinde rekabetçi bir emek piyasasının oluşturulduğunu belirtir. Yoksulların çalıştırıldığı yoksullar evi dışında verilen bütün yardımları ortadan kaldırılması ile yoksulların artık kaderleriyle baş başa kaldığını belirtir (Polanyi, 2021, s. 131-132). Böylelikle Endüstri Devriminin ihtiyacı olan ucuz işgücü için zemin hazırlanmış oldu. Artık çalışan, muhtaçtan kesinlikle ayrılıyor ve toplumun muhtaç durumundakilere karşı sorumluluğu neredeyse tamamen reddediliyordu (Buğra, 2008, s. 27).

Yoksulluk ve yoksulluğun yarattığı çevre kendi organik değişikliklerini doğurdu: Güneş ışığı alamadıkları için çocuklarda raşitizm, kötü beslenmeden dolayı kemik yapısında ve organlarda şekil bozuklukları, salgı bezlerinin kötü çalışması; temel hijyen şartları için gerekli suyun bulunmaması nedeniyle deri hastalıkları; pislik ve dışkılar nedeniyle çiçek hastalığı, tifo, kızıl ve mikrobik angin; kötü beslenme, gün ışığından gereği gibi yararlanamama ve kalabalık odaların salgın hale gelmesini kolaylaştırdığı verem; kısmen çevresel olan meslek hastalıkları da mevcuttur (Mumford, 2013, s. 571).

Dünya kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihi, iki ayrı uzun salınım altında, iki adet küreselleşme evresinin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu evrelerden birincisinin 18. yüzyıl, Sanayi Devriminin teknolojik gelişmelerini takiben, 1870-1914 arasında küresel ürün/hizmet ve finans piyasalarında hükmünü sürdürdüğünü görmekteyiz. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve ulusal devletlerin görece bağımsız kalkınma ve ticaret politikaları ile şekillenen 1914-1960 ara döneminden sonra dünya ölçeğinde yeni bir küreselleşme dönemine girildiği görülmektedir (Yeldan, 2003, s. 14).

19. yüzyılın birinci küreselleşme dalgası, uluslararasında görece olarak eşit dağıtılmış olan bir dünya ekonomisinden hareket etmiş ve ortalama olarak geçimlik düzeyde sürdürülen iktisadi faaliyetleri hızla geliştirerek 20. yüzyıla gelir eşitsizliklerinin artmış olduğu bir dünya miras bırakmıştır (Yeldan, 2003, s. 15). Bu durumun kalıcı olmadığını ve 20. yüzyılda yerini refah devleti uygulamalarına bırakmıştır (Buğra, 2008, s. 45). Bu dönemin yoksulluğa hakim olan bakış açısı şöyle özetlenebilir; yoksul bireyin adeta bir kurban olarak tanımlanması gerektiği ve toplumda tabakalaşma olduğu sürece, görece

olarak bir grubun diğerlerine göre daha alt tabakada ya da yoksul konumda olacağı ifade edilmiştir (Oktik, 2008, s. 26). Batı Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uzun süren bir refah dönemi yaşadı. İtalya'nın güney bölgeleri gibi kimi geri kalmış bölgeler bir yana bırakılacak olursa, mutlak anlamda yoksulluk bu ülkeler için önemli bir sorun oluşturmadı. Bunda, hızlı büyüme yanında, refah devleti kapsamında düşük gelirli kesimler için devletin sağladığı gelir desteği, yaygın sağlık ve eğitim hizmetleri ve işsizlik sigortası gibi uygulamalar etkili oldu (Devos ve Garner'dan akt. Şenses, 2017).

Yoksulluk, insanların birlikte yaşamaya başladığı günden bu yana varlığını sürdüren bir olgu olmasına rağmen, küreselleşmenin görünür olmasıyla birlikte, özellikle gelişmiş toplumlarda, ekonomik büyümenin yavaşlaması, toplumların Pazar tarafından yönlendirilmesi gibi nedenlere bağlı olarak artan işsizlikle yeniden tartışılmaya açılmıştır (Oktik, 2008, s. 21). Avrupa Topluluğu'na üye ülkelerde, işsizliğin, 1970'li yıllarda, büyümeye karşın çok yüksek oranlara ulaşması, nüfusun yaklaşık üçte birinin yoksulluk sınırı veya ona yakın bir gelir düzeyine gerilemesine ve "üçte ikilik toplum" kavramının yaygınlaşmasına yol açtı. Yoksulluk, 1980'li ve 1990'lı yıllarda önemli bir artış göstererek Avrupa'nın "sosyal birlikteliğini" tehdit eden boyutlara ulaştı (Şenses, 2017, s. 18).

Bu dönemin gelirin bölüşümü açısından en önemli özelliği, Bretton Woods döneminin müdahaleci ve ulusal ekonomilere daha fazla faaliyet alanı sağlayan kurum ve politikalarının yerini, piyasa süreçlerine daha fazla ağırlık veren neo-liberal politikaların almasıdır (Pamuk, 2014, s. 333). Bunun üzerine, neo-liberal ekonomi politikalarının küresel düzeyde kapitalist ekonomi modeline daha da entegre olması ile ortaya çıkan uygulamalar, sonuçları itibari ile dünya çapında gelir dağılımlarında adaletsizlikler, yaşam standartlarında ayrışmalar, eşitsizlikler üretmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 155-178). Fordist üretim sistemlerinden, Post-Fordist üretim sistemlerine geçiş, sanayisizleştirme, işsizlik, ya da yarı zamanlı ve güvencesiz iş ortamlarında çalışma ve özelleştirme politikalarına bağlı olarak Keynesci refah politikalarından uzaklaşılması, gelişmiş ülkelerin kentlerinde yoksulluğun yoğunlaşması ile sonuçlanmıştır (Özbek Sönmez, 2002, s. 248).

Ekonomi ve politika ile paralel bir şekilde, yoksulluk tarihimizde sosyal ilişkileri de etkilemiştir. Akrabalık ve topluluk dayanışması sistemleri, toplumsal ilişkilerin hareketli ve karmaşık hale gelmeleri sonucunda zayıflamıştır. Kısacası yeniden yapılanma süreci, kentlerde önceki dönemlerden farklı toplumsal yapıların oluşumuna neden olmuştur (Özbek Sönmez, 2002, s. 249). Göç eden ve yeni mekansal dağılımı oluşturan geniş kitleler eğitim düzeyi düşük, ortalama aile büyüklüğü yüksek ve süreklilik arz etmeyen işlere sahiptir. Bu eksiklikten kaynaklanan olumsuz nedenler bu aileleri riske açık bırakmaktadır (Yılmaz, 2006, s. 165).Özellikle globalleşme ile birlikte gelişmiş ülkelerde refah devletinin gerilemesiyle yoksulluk farklı bir görünüme bürünerek yeniden bireysel bir fenomen olarak değerlendirilmekte olup, daha çok kadın, çocuk, göçmen ve etnik temelli yaklaşımlar gündeme gelmektedir (Oktik, 2008, s. 25). Böylece yoksulluk ve yoksullar, terimin geniş anlamıyla "polise edilmeye, düzenlenmeye, kodlamaya, sağlık kazandırılmaya", sermayenin mantığına uygun bir şekilde üretkenleştirilmeye çalışılmaktadır (Erdoğan, 2016, s. 31).

Küreselleşme süreciyle ulus devletin yeni rolleri ve yeni liberal politikalarla kuralsızlaşan yoksulluk dinamikleri riskin içeriği belirlemektedir. Yeni dönemde kent mekanında yoksullaşan kitleler izole ve yalnızlaşma süreçleriyle geleceğe dönük olarak algıladıkları riskleri dönüştürecek kapasiteden uzaktır. Bu durum adı geçen grupların beklenti düzeyini düşürmekte ve geleceği dönüştürme çabalarını azaltmaktadır (Yılmaz, 2006, s. 166).

Yoksulluk üzerine çeşitli tanımlar vardır. Tanımlar, yoksullara bakış açılarına göre değişik değer sistemlerine sahip toplumsal yapıdan bir diğerine ve zaman içinde değişkenlik göstermektedir (Şenses, 2017, s. 62). Kapitalizmin, küresel gelişmeler ve neo-liberal politikalar ekseninde nitelik değiştirmesi, yoksulluğun da yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir (Karakaş, 2005, s. 8).

2.2.3 Yoksulluk tanımı

Türkçe Bilim Terimleri sözlüğüne göre yoksulluk; bireyin geçimini sağlayabilmek için gereksindiği kaynaklardan yoksun olması; gereksinimlerini en az düzeyde bile karşılamaya yeterli geliri olmaması, olağan yaşam düzeyin altında yaşaması durumu olarak tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre; "Yoksul olma durumu,

yoksuzluk, sefillik, geçinmekte çok sıkıntı çeken, sefalet olarak; ikinci olarak, "verimsizlik, yetersizlik" anlamında kullanılmıştır. Türkçe Bilim Terimleri sözlüğüne göre yoksunluk kavramı ise; insanın yiyecek, konut, eğitim, duygusal ilgi gibi temel gereksinimlerinin karşılanmaması; bahsi geçenlerin kişide bulunmaması, onların yokluğunu çekmesi olarak tanımlanmıştır.

Dünya Bankası, yoksulluğun geleneksel tanımını şu şekilde yapmaktadır: "Yoksulluk asgari yaşam standardına erişememe durumudur". Bütün tanımların başlangıç noktasının "temel gereksinimler ve ihtiyaçlara" odaklandığı görülmektedir. 1976 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) küresel konferansında daha sonra da Dünya Bankası'nca da benimsenen temel gereksinimler şöyle sıralanmaktaydı:

- Bir ailenin beslenme, barınma ve giyim gibi ihtiyaçları,
- İçme suyu, kanalizasyon, elektrik, kamu ulaşımı, sağlık, eğitim vs. gibi toplu tüketim ihtiyaçları,
- Karar alma sürecine katılım,
- Mutlak düzeydeki temel gereksinmelerin temel insan hakları çerçevesinde karşılanması,
- Temel gereksinme stratejisinin hem amaç hem de araç olarak yaklaşılması (Tekeli, 2000, s.143).

Dünya Bankası'nın ölçülerine göre; özellikle sağlık ve eğitim imkânlarının, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın temel parametreleri olduğu ortaya konulmuştur (Dünya Bankası, 2003).Yoksulluk iki kategoride tanımlanmaktadır. İlki; yoksulluk tanım ve ölçümünde hakim yaklaşım, kökenleri 19.yüzyılın sonlarında İngiltere'de yapılan çalışmalara dayanan gelir/tüketim harcamaları kıstaslarına dayalı yapılan mutlak yoksulluk sınırı yaklaşımıdır (Şenses, 2001, s. 62). Bu yaklaşıma göre, yoksulluk, genellikle insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumunu ifade eder (Şenses, 2001, s. 63).Mutlak yoksulluk kavramı, yaşama standardının mutlak terimlerle tanımlanması halidir. Bu durumda, yoksulluk genellikle gerçek anlamda bir değer verilerek ölçülmektedir (Sarıipek, 2018, s.37). Mutlak yoksulluğa iki farklı yaklaşımın

olduğu gözlenmiştir. Birincisi, minimum gıda harcamaları kıstas olarak alınmaktadır. Bir insanın asgari günlük alması gereken kalori dikkate alınmaktadır (Korkmaz, 2004, s. 23).

Dünya Bankası'nın 1990'daki çalışmasına göre, bir insanın hayatını idame ettirebilmesi için gerekli minimum miktar olarak tespit edilen 2400 kalorilik besin almaya yetmeyenler mutlak yoksul olarak kabul edilmiştir. Ancak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin aynı yıl gerçekleşen araştırmasına göre, kişilerin hayatlarını idame ettirebilmek için ihtiyaç duydukları kalori miktarının, ülkelerin coğrafi şartlarına ve sosyo-ekonomik seviyelerine göre değiştiği de belirtilmiştir. Bu araştırmada aynı zamanda Birleşmiş Milletler, IMF, OECD ve Dünya Bankası'nın "herkes için daha iyi bir dünya" raporunda 7 temel uluslararası kalkınma hedefi belirlenmiştir. Bunlardan birincisi olarak, mutlak yoksulluk içinde yaşayan insanların oranını 1990–2015 yılları arasında yarı yarıya azaltılması yer almaktadır. Mutlak yoksulluğa yönelik ikinci bir yaklaşım ise, sadece minimum gıda harcaması değil aynı zamanda barınma, sağlık, eğitim veya giyim gibi temel ihtiyaçları da bu kategoride değerlendirmektedirler (UNDP, 1990).

Şenses'e (2017) göre, mutlak yoksulluk yaklaşımının temelinde yatan asgari geçim düzeyi kavramının anlamının değişik yerlerde, değişik kişilerce farklı biçimlerde yorumlanması kaçınılmazdır. Maddi yoksulluğu sefaletin tek ölçüsü olarak almak, sefaletin başka yüzlerini/yönlerini, "konumsal sefalet"i veya "sıradan sefalet"i görememeye yol açar (Bourdieu'dan akt. Erdoğan, 2016 s. 45). Bu bağlamda, yeni bir yoksulluk tanımı arayışına girilmiştir.

İkincisi ise; göreli yoksulluk, gelir/harcama dağılımında diğer bireylerin durumuna göre belirlenen yaşama standartına göre tanımlanmaktadır (Sarıipek, 2018, s. 38). Daha yaygın olarak "maddi kaynakların, toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın ve konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz" olarak tanımlanmaktadır (Oyen'den akt. Şenses, 2017, s. 91). Göreli yoksullar, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynaklarının yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılmaları engellenmiş olanları kapsamaktadır (Şenses, 2017, s. 91). Bu mukayese

çerçevesinde, mutlak yoksulluğun, iktisadi büyüme ve kalkınma ile bertaraf edilebileceği görülürken; göreli yoksulluğun, her zaman var olacağı kabul edilmiş olmaktadır (Pachione'dan akt. Bıçkı, 2015, s. 42). Her iki yaklaşımının da kendi içinde barındırdığı dezavantajlar, yoksulluk analizlerinin teorik istikametini, maddi yoksulluklardan sosyal yoksunluklara kaydırmıştır (Bıçkı, 2015, s. 46). Bu noktada yoksulluğu, ekonomik temelli faktörlerin de ötesinde; sosyal, siyasal ve kültürel ihtiyaçların karşılanamamasını da içeren geniş bir yelpazede ele almamız gerekmektedir.

2.2.4 Yeni kentsel yoksulluk

Wacquant'a göre, Kent yoksulluğu; Avrupa'da banliyöleşme ve dışlanma, ABD'de getto ve sınıf altı, Latin Amerika'da ise daha çok marjinalleşme olarak adlandırılmakta ve sosyal dışlanma ile birlikte ele alınmaktadır (Mühürdaroğlu,2019, s. 35-36). Kentsel yoksulluk, sınıf-altı yoksulluğu gibi kavramlarla da açıklanan yeni yoksulluk, klasik mutlak yoksulluk anlayışından farklı bir yoksulluk tipini ifade etmektedir (Karakaş, 2010, s. 9). Bugün yoksulluk, sosyal güvenceden yoksun bireylerin, ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklara ulaşamaması ve toplum ile bağlarını gitgide yitirmesi, yani çok boyutlu bir sosyal dışlanma sorunu olarak tanımlanıyor (Byrne, 1999).

Yeni yoksulluk, büyük kentlerin kenar mekânlarında oluşturulan yaşam alanlarında yerleşiklik kazanmasıyla birlikte, kendi çerçevesinde bir kültür atmosferi haline dönüşmektedir. "Küreselleşme öncesi kentin kenarlarında yaşayan ya da göçle gelen nüfusun oluşturduğu yoksulların iş bularak, birikim yaparak gelecekte zenginleşme umutları söz konusu iken, günümüz yoksulluk olgusu sözü edilen beklentilere izin verecek umutları sunamamaktadır" (Altay'dan akt. Karakaş, 2010, s. 350).

Yeni kentsel yoksulluğun, klasik mutlak yoksulluktan temel farkı; önceden yoksulluk sorunu olmayan kentli nüfusun, ekonomik alanda meydana gelen küresel dönüşümler sonucunda yoksul hale gelmesi ve bu yoksulluğun göreli olarak kalıcı olmasıdır. Bu yeni kent yoksulluğunun can yakıcı etkisi ise, ağına düşürdüğü kurbanlarını zaman içerisinde toplumsal ve mekânsal ortam ve süreçlerden dışlamasıdır (Karakaş, 2010, 10).

Türkiye bağlamında bakıldığında ise, 1970'lerde ivmelenen metropollere göç sürecinin kentsel dinamikleri dönüşmeye zorlamasıyla yoksulluk yapısında önemli değişiklikler oluşmuştur. Siyasal iktidarların desteği ile güçlenen gecekondulaşma eğilimi, beraberinde kentsel yoksulluğun kendine özgü dinamiklerini getirmiştir. Erken dönem göç sürecinde etnik ve sınıfsal dayanışma örüntüleri ve hemşerilik ağlarının katkısıyla göç edenlerin yoksulluğa düşmesini önleyen destek mekanizmaları oluşturulabilmiştir. Enformel çalışma ve barınma olanaklarının varlığı, şehrin yeni üyeleri arasında ciddi yoksulluk kaygılarının oluşmasını bir ölçüde engellemiştir (Erman'dan akt. Önder ve Şenses, 2006). Bu mekanizma gecekondulaşma süreci bağlamında kendi hiyerarşik ilişkilerini oluşturarak, önceden gelenlerin yoksulluklarını sonradan gelenlere devrettiği, nöbetleşe yoksulluk olarak adlandırılan bir nitelik kazanmıştır (Işık ve Pınarcıklıoğlu, 2013).

Geç kapitalizme özgü global süreçlerin ("global piyasa disiplini", "esnek birikim", "çoğulluk", "çok kültürlülük", "bütünleşme", "sınırların kalkması vb.) ve bunlarla etkileşim halindeki -Türkiye siyasetine hakim olan- neo-liberal ortodoksinin toplumsal dışlanma ve marjinalleştirme süreçlerine yeni biçimler verdiği söylenebilir (Erdoğan, 2016, s. 30). 1980 sonrasında ekonomik yapıda yaşanan dönüşüm, ekonomik nedenlerden kaynaklanan göç siyasal nedenlerle zorunlu göçün eklenmesi ve bu yeni boyutları ile göçlerin metropollerin kapasitelerini artan ölçülerde zorlaması gibi gelişmeler yoksulluğun yapısı üzerinde etkili olmuştur. Yoğun talep baskısı karşısında yükselen gecekondu kiraları ve ekonomik krizlerin de etkisiyle dalgalanan enformel iş olanakları, yoksulluktan kurtulmanın sadece bir zaman meselesi olduğu nöbetleşe yoksulluğun yerini kalıcı özellikler taşıyan yeni kentsel yoksulluğa bırakmasına yol açmıştır. Geleneksel dayanışma örüntülerinin giderek kaybolduğu, toplumsal dışlanma ve marjinalleşmenin yaygın olarak gözlenebildiği yeni yoksulluk, devredilemeyen bir nitelik kazanmıştır (Buğra ve Keyder, 2013, s. 19).

2.2.5 Sosyal dışlanma kavramı

Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak 1960'lı senelerde Fransa'da kullanılmıştır. Dönemin akademisyen, politikacı, bürokrat, gazetecileri özellikle sosyal politika ile ilgilenenler yoksulluktan ve sosyal dışlanmadan belli ölçütte bahsetmişlerdir (Sapancalı, 2005a, s. 13). 1970'li senelerde devamlılık gösteren sosyal bütünleşme ve dayanışma sorunu,

ekonomik kriz ve gerileme ile birlikte dikkat çeken dışlanma terimini ilk kullanan kişi Fransa'da Chirac Hükümetinin sosyal işlerden sorumlu devlet bakanı Lenoir'dır (De Haan, 1998). Sosyal dışlanma kavramı, 1980'ler sonrasının artan göç, yüksek işsizlik oranları, iktisadi durgunluk, neo-liberalizmin devleti arka plana itmesi ve sosyal sorunların ivmesinin artması koşullarının içinde ve içine doğmuştur (Yücesan Özdemir, 2007). Yeni liberal politikaların neden olduğu yeni sosyal krizlerle birlikte işsizliğin artışı ve uzun sürmesi, devletin arka plana atılması neticesinde sosyal korumanın azaltılması geniş toplum kesimlerinin sosyal dışlanma olgusu ile karşılaşması ile sonuçlanmıştır (Erdoğdu, 2004).

1990'lı senelerde, yoksulluk terimi sosyal dışlanma terimine göre daha çok kullanılır olmuş, temel bir kavram olarak literatürde yer almıştır (Haan, 2000, s. 24). Sosyal dışlanmanın çok çeşitli boyutlarda olması, bunun da sosyal parçalanma tehlikesini ve sosyal patlama korkusunu arttırması ve dışlanmaya neden olan mekanizmaların karmaşıklığı nedeniyle çözüm yolları geliştirilmesinin zorlayıcı olması, dışlanmayı günümüzde AB'nin sosyal politika tartışmalarının merkezine taşımıştır (Sapancalı, 2005b, s. 52).

Sosyoloji Sözlüğü yoksulluğu, ekonomik krizden kaynaklanan bir sorun olmanın ötesinde toplumdan soyutlanmayı, toplum dışına itilmeyi içeren bir kavram olarak açıklamıştır(Marshall, 2005, s. 826).

Dışlanma kavramı, "sınıf altı, yoksulluk, eşitsizlik, yabancılaşma, irtibatsızlık, yoksunluk, marjinallik, bütünleşememe" gibi terimlerle birlikte kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi, bu kavram ile eş anlamlı olarak kullanılabilecek terimlerin sayısı oldukça fazladır. Genel olarak sosyal dışlanma, insanın sosyal etkinliklerin dışında kalmasını ifade eder. Sosyal dışlanma kavramı, belirli kesimlerin toplumsal bütünün ve sermaye birikim sürecinin dışında kalması ve ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan adil olarak yararlanamamasından dolayı ortaya çıkan ve refah toplumu anlayışının eleştirisine dayanan çok boyutlu ve tartışmalı bir kavramdır (Sapancalı, 2005a, s. 22). Sosyal dışlanmanın her biri bir diğerini tetikleyen ve besleyen iktisadi, siyasi, kültürel ve mekânsal boyutları olduğu kabulünden hareketle, farklı boyutlardaki dışlanmaların kalıcılaştırıcı etkileşimi nedeniyle olumsuz koşulların süreklilik kazandığı kendi kendini besleyen döngülerin önemi ortadadır (Adaman ve Keyder, 2007).

Sosyal dışlanma; birey ya da hane düzeyinde kişilerin yaşam kaynaklarından ya da yaşadıkları toplumsal çevreden koparılmaları ve onlarla sosyal bağlar kurmaktan yoksun bırakılmaları sürecini ifade etmektedir (Marshall,1999, s. 150).Sosyal Dışlanma, bireyin, grubun ve ailenin; eğitim, sağlık, ekonomik paylaşım ve refah kurumlarıyla olan ilişkilerin zayıflamasını/kopmasını ifade etmektedir. Bireyin, grubun ve ailenin toplumla dayanışma ağlarının zayıflaması/kopması, toplumda ortak aklın zayıflamasına neden olmaktadır (Sapancalı, 2005, s. 55).

Sen'in (2000) ifadesi ile, Avrupa'da, işsizlik ve işsizliğin olağanüstü yaygınlığı, sosyal dışlanmanın büyük ve çok önemli bir ölçekte sürmesine belki de en önemli katkıyı yapıyor. Genel olarak, bireylerin iktisadi düzenin dışında kalması neticesinde meydana gelen aksamalar ve sosyal açıdan kenara itilmek gibi öteki yoksul gruplardan farklı özellikleri olan ve davranış biçimlerine sahip bireyler sınıf-altını oluşturmaktadır. Kapitalist düzenle bütünleşmeyi başaramamış, yeni kent yoksulları bu kapsamdadır. Bu durumu sadece ekonomik değil, psikolojik ve sosyal patoloji olarak tanımlayanlar da vardır. Görüldüğü gibi, ABD gibi gelişmiş ülkelerde ekonomik dışlanma ile karşılaşanlar bunun neticesinde siyasi ve sosyal alandan da kopmaktadır. Bu grubun artık sınıfı bile olmayan sınıf-altını ortaya çıkardığı söylenebilir (Şahin, 2009). Sosyal dışlanma, kişilerin, toplumla bütünleşmesine aracılık eden toplumsal, siyasi, iktisadi ve sosyal haklara ulaşmalarının engellenmesidir (Walker ve Walker,1997, s. 8).

Bu bağlamda, sosyal dışlanma bir vatandaşlık sorunu olarak karşımıza çıkıyor. Bir anlamda, birey siyasi, ekonomik ve sosyal haklarını kullanamaz duruma düştüğünde, toplum ile bağlarını yitiriyor ve sosyal dışlanma tehditi ile karşı karşıya kalıyor (Ekim, 2007). Erdoğan'a göre, sermayenin hükmünün geleneksel dayanışma ağlarını dağıtması ve cemaat ilişkilerinin dışına düşmüş, tümüyle yalıtılmış ve kendi kaderiyle baş başa kalmış – sözgelimi bir apartmanın bodrum katında, neredeyse kimseyle ilişkisi olmadan yaşayan- kişilerin/ailelerin hızla çoğalması yoksulların kültüründe –kolektif olmayan eylem tipleri yönünde de olsa- kaymalara yol açabilmektedir. Bu bağlamda, yoksul/madunların gündelik hayat pratiklerinde tahakküm ve tabiyet ilişkileri karşısında aldıkları konumlar ve bunların dönüşümü önemli bir inceleme konusudur (Erdoğan, 2016).

De Haan'a (2000) göre sosyal dışlanma, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Burada bireyler, "yoksun"lukta, bireyler aynı anda pek çok iktisadi, toplumsal ve siyasi haktan uzak tutulmakta, "ilişki ve süreç"te ise hayat boyunca bir türlü geliştiremediği bireysel ilişkiler nedeniyle toplum ta rafından şu veya bu şekilde toplumdan uzak kalmaktadır (De Haan, 2000, s. 26).

Sosyal dışlanma, kişilerin yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla—toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu durum bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkanlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Bu kesimin elindeki güç oldukça sınırlı olup, karar alma süreçlerine katılımı sınırlı gerçekleşmektedir; dolayısıyla da bu kesim genelde kendini güçsüz ve günlük yaşamını etkileyecek kararların alımında kontrolü elinde tutmaktan aciz hisseder (Adaman ve Keyder, 2006).

Avrupa Topluluğu Komisyonu (1993), Sosyal dışlanmanın, çok boyutlu ve değişken faktörlere sahip olduğunun altını çizerek,bireylerin, modern toplumun içinde bulunduğu değişimin olanaklarından, uygulamalarından ve haklardan dışlanmalarını ifade eder. Yoksulluk, sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasındaki en önemli sebeptir. Sosyal dışlanma, bireylerin, barınma, eğitim, sağlık ve çeşitli hizmetlere ulaşmalarında ortaya çıkan ciddi boyutta imkansızlıkları göstermektedir. Sosyal dışlanma farklı boyutları olan, çok sayıda dezavantajı (sosyal izolasyon vb.) beraberinde barındıran dinamik bir süreçtir. Sonuç olarak bireylerin veya grupların topluma katılım süreçlerinin kısıtlanmasıdır (Beall ve Piron, 2005, s. 8).

Graham Room (1999)'a göre:

- Sosyal dışlanma, sadece geliri değil yaşam standartlarını belirleyen birçok faktörü bünyesinde barındıran bir kavramdır.
- Sosyal dışlanmayı nelerin tetiklediğini süreç bazlı incelemek gereklidir.
- Sosyal dışlanma ilişkilerde meydana geldiği için; yoksulluk kişi ya da hane elindeki kaynakların yetersizliği anlamında bölüşüm problemi

incelenmeli, sosyal katılımın yetersizliğine bakılmalı, sosyal entegrasyonun olmaması ve güçten yoksunluk gibi sorunlar incelenmelidir.

– Sosyal dışlanma, toplumdan kopma anlamına gelmektedir.

– Sosyal dışlanma mekansal bir boyut içermekte olup; kamusal hizmetlerdeki noksanlık sosyal dışlanmaya sebep olacaktır (Room, 1999, s. 166-174).

Ayrıca, sosyal dışlanmışlığın yoğun olarak yaşandığı bir mekanda dışlanmışlıktan kurtulmak için gerekli ilişkileri kurmak da imkansızlaşmakta, gerek kişisel motivasyon, gerek de toplumsal imkan boyutlarında dışlanmanın kendini sürdürmesi riski artmaktadır (Room,1999).

Sosyal dışlanmanın boyutları aşağıda sunulmaktadır:

Ekonomik dışlanma: "Emek piyasasının dışına düşmekten ötürü kısa ya da uzun dönemli işsizliklerin yaşanması ve/veya kredi olanaklarına ulaşamama durumudur".

Mekansal dışlanma: "Belli mekanlardan yararlanmada sorunların bulunması ve engellerle karşılaşılması durumudur. İki türü vardır: İlki, toplum genelinin kişiyi yaşadığı mekanı/coğrafyası nedeniyle dışlaması, ayrımcılığa uğratması durumu. Bu durum 'unutulmak' olgusunu beraberinde getirir. İkincisi ise, yaşanılan yerdeki kamusal hizmetlerin nitelik ve niceliksel seviyeleri nedeniyle, toplumsal hayatın içine tam anlamıyla dahil olamama durumudur (ekonomik nedenlerden bağımsız olarak)".

Kültürel dışlanma: "toplumsal ve kültürel hayata dilediğince katılamama durumudur (ekonomik nedenlerden bağımsız olarak)".

Politik dışlanma: "Vatandaşlık haklarını, özellikle de hukuki ve siyasi hakları tam olarak kullanamama ve/veya siyasal yaşama katılmanın doğrudan ya da dolaylı olarak engellenmesi durumudur." Bahsi geçen boyutlar çoğunlukla birbirinin etkisini artıran ve iç içe geçmiş durumlardan oluşmaktadır. Dışlanma, yukarıda tanımlanan boyutlar ve birbirleri arasındaki dinamikler ele alınarak incelenmesi gerek bir süreçtir (Adaman ve Keyder, 2006).

Sosyal dışlanmanın tanımlanmasının bu kadar zor olması unsurlarının belirlenmesini de zorlaştırmakla birlikte, sosyal dışlanma kavramının merkezinde sosyal ilişkiler unsuru ve bireylerin kendilerini toplumun bir parçası olarak görmemeleri yer almaktadır. Sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlar gibi birden çok alanda karşılaşılan sosyal problemlerle ilişkili olduğunu belirten çok boyutluluk; farklı zamanlarda, farklı toplumlarda ve farklı şekillerde anlaşılabileceğini ifade eden görelilik ve çok zamanlı bir süreç olmasını içeren dinamiklik ise kavramın diğer unsurlarını teşkil etmektedir. Sosyal dışlanma; işsizlik, gelir ve mal varlığı yetersizliği gibi ekonomik nedenler; eğitimsizlik, yaş ve cinsiyet gibi bireysel nedenler; sosyal güvence eksikliği ve toplumsal destek yoksunluğu gibi sosyal ve kurumsal nedenler ve politik haklardan yaralanamamak ve politik karar alma mekanizmalarına katılamamak gibi politik nedenler neticesinde ortaya çıkmaktadır (Şahin, 2009, s. 13). Sonuç olarak; sosyal dışlanma eşitsizliklerin sonuçları hakkında bir kavram olmayıp, insan gruplarının toplumdan kopmaları üzerinde etkisi olan mekanizmalar yani süreçler hakkında bir kavramdır (Giddens, 1994).

2.2.6 Mekansal dışlanma kavramı

Kurt (2021), mekanı tanımlarken onun sadece mimari bir form olmasının ötesinde bireye dair olan gündelik yaşamın tüm dinamiklerini, ilişkileri, alışkanlıkları, geçmişten gelen gündelik yaşam pratiklerini, hikayeleri içinde barındıran bir yapı olduğunu belirtir. Mekana asıl anlamını veren kullanım değeridir. Mekanda var olan bireylerin kimlikleri ve kültürel birikimleri mekana yansımaktadır (Kurt, 2021, s. 26-29). Bu noktada, Ulusoy'un (2022) belirttiği gibi, günümüzde mekan ile insan arasında ilişki ikinci plana düşmüş, bir meta haline gelen mekanın insan olan ilişki çok zayıflamıştır (Ulusoy, 2022, s. 21).

Kapitalizmin gelişiyle hızlanan ve kurumsallaşan bu dönüşüm süreci, kentsel mekanın hiçbir şeyin uzun süre aynı kalmayacak şekilde sürekli yapılandırılması ve yeniden yapılandırılması olarak görülebilir (Smith ve Williams, 2015, s. 271). Kentler, sanayi toplumunun/kapitalizmin beynidir. Üretimin planlanması, gerçekleşmesi, dağıtım süreçleri, göç olgusu, emeğin yoğunlaşması ve sermaye ile buluşması, her şeyin metalaşması, arazilerin sürekli değer kazanması, konutların yeniden -yeniden üretimi,

alanlarının düzenlenmesi vb. bütün bunlar kentsel mekanın sürekli dönüşümünü gerekli kılmaktadır (Bal, 2015, s. 259).

Kentsel mekanın dönüşümü, kendiliğinden oluşmuş bir süreç olmayıp, kentsel topraklar üzerinde ekonomik, politik ve sosyo-kültürel müdahaleler sonucunda oluşan bir süreçtir (Bal, 2015, s. 260).İlk olarak, sürecin hep aynı işlediği iddia edilemez. Çoğu kentsel yeniden yapılandırma kapitalist kentin dışa doğru genişlemesini içerse de, kent merkezlerindeki bölgelerin yeniden geliştirilmesinin birçok örneği vardır. En belirgin örnek, kötü bir durumun sonrasında istenmeden yapılmış olsa da, Londra'dan San Fransisco'ya kadar yangından harap olan kentlerin yeniden inşa edilmesidir. Daha önemlisi, çoğu 19. yy kentinde büyük oranda özel piyasa tarafından gerçekleştirilen türden dönüşümdür (Smith ve Williams, 2015, s. 272-73).

Smith ve Williams'a göre, örneğin Londra'da, kent bir yerleşim-sanayi bölgesinden, bankaların, ofislerin, depoların ve demiryolu istasyonlarının yığışmasıyla nüfusu azalan bir bölgeye dönüştürüldü. Kentin daha yoksul sakinleri, bu geç Viktorya kapitalizminin ışıltılı sembolüne yol açmak için usulsüzce tahliye edildi. Haussmann'ın 1850'lerde ve 1860'larda Paris'i yeniden inşası, askeri ve siyasi amaçların kayda değer bir rol oynamasıyla daha planlı gerçekleştiyse de, sonuçlar işçi sınıfı için neredeyse aynıydı (Pinkney'den akt. Smith ve Williams, 2015, s. 305). Bu dönüşüm bağlamında, mekânsal dışlanmayı ortaya çıkaran ana kavram karşımıza soylulaştırma / mutenalaştırma olarak çıkmaktadır. Soylulaştırma kavramını, işçi sınıfının ya da dar gelirlilerin yaşadığı semtlere orta ve üst sınıfların onları yerlerinden ederek –rızalarını alarak veya almayarak- yerleşmesi ve buradaki binaları rehabilite etmesi sürecini olarak tanımlayabiliriz (Bal, 2015, s. 261).

Smith ve Williams'a göre, sanayisizleştirmenin ve hizmet işlerindeki orantısız yükselişinin ardından, kentlerin sanayi merkezlerinden hizmet merkezlerine dönüştürüldüğü bir vakadır. Böylelikle uluslararası kentin "Manhattanlaştırılması" ortaya çıkmaktadır. Bununla sadece merkezde gökdelenlerin kümelenmesini değil, aynı zamanda kurumsal ve şirketle ilgili faaliyetlerin merkezde yığılmasıyla gerçekleştirilen bir sosyal Manhattanlaştırmanın, yüksek gelirli yerleşim mahallelerinin ve daha fazla rekreasyon ve eğlence tesisinin yığılmasını anlamalıyız (Smith ve Williams, 2015, s. 88-89).Bu değişim, orta sınıf yerleşim bölgelerinin hakim olduğu yeni bir kent

merkezine; profesyonel, idari ve yönetici istihdamın toplanmasına ve bu nüfusa hizmet eden pahalı ve kaliteli rekreasyon ve eğlence tesislerine (ve turistlere) yöneliktir.

Nispeten işçi sınıfının yaşadığı yerleşim bölgeleri, şüphesiz, varlıklarını sürdürecek olsalar da, mevcut yeniden yapılanmanın ivmesi coğrafi açıdan daha fazla dışa itilmiş bir işçi sınıfına işaret eder. Kentteki bu belirgin coğrafi kutuplaşma basit bir biçimde yalıtılmış bir "mekansal süreç" olmaktan ziyade, daha büyük bir mekansal yeniden yapılanmanın mekansal sonucudur (Smith ve Williams, 2015, s. 281-88-89).Kentsel dışlanma ve yoksulluk süreçlerinin sosyo-mekansal özellikleri de bu çerçevede önemli dönüşümlere uğramış görünmektedir. Bu dönüşümün en önemli özelliklerinden birisi yoksulluğun kentlerin belli alanlarında yoğunlaşması olmuştur (Özbek Sönmez, 2002, s. 248). Davis'in Gecekondu Gezegeni isimli çalışmasında ortaya koyduğu gibi (2020), emlak değerlerindeki muazzam ölçüdeki artışlar kent yoksullarının kentin dış çeperine taşınmasına yol açmaktadır (Davis, 2020, s. 107-115).

2.2.7 Yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisi

Sosyal dışlanma ve yoksulluk iç içe geçmiş ama iki ayrı kavramdır. Sosyal dışlanma daha geniş bir kavram olup, yoksulluğu da içine alır. Aynı zamanda, bu iki kavramın arasında sebep-sonuç ilişkisi vardır (Larsson ve Hallerod, 2008, s. 15-25). Tablo 1'de sosyal dışlanma ve yoksulluk ayırımı yapılarak, iki kavram karşılaştırılmıştır.

Tablo 1. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk Ayırımı, (Kenyon, Lyons ve Rafferty, 2002, s. 208)

Sosyal Dışlanmada Var Olan	**Yoksullukta Var Olan**
Topluma Katılımda Kısıtlılık	Maddi Kaynaklardan Uzaklık
İlişkisel Durumlar	Dağıtımsal Durum
Süreçlerle İlgili Durum	Sonuçlarla İlgili Durum
Vatandaşlık Haklarında Sınırlama	Ekonomik Haklardan mahrumiyet
Dışarıdan İçeriye Doğru	Aşağıdan Yukarıya Doğru
Çok–Yönlü Boyutluluk Hali	Tek-Zeminli Boyutluluk Hali
Ölçümün Zorluğu Durumu	Kolay Ölçülebilir Olma

Aşağıdaki Tablo 2'de ise, kavramsal olarak sosyal dışlanma ve yoksulluğun mukayesesi farklı boyutlarıyla gösterilmektedir.

Tablo 2. Kavramsal Olarak Sosyal Dışlanma ve Yoksulluğun Mukayesesi, (Böhnke, 2001, s. 11)

Boyutlar	Yoksulluk	Sosyal Dışlanma
Temel Varsayım	- Eşitsizliğin bir çeşidi olarak düşük gelir	- Topluma katılım ve bütünleşme oranı düşüklüğü
Referans Noktası	- Eşitlik/Eşitsizlik - Kaynak Dağıtımı - Minimum Gelir	- Toplum aidiyet - Sosyalkatılım/bütünleşme - Sosyalhaklar
Nitelikler	- TekBoyutlu - Durum - Yapısal etkenlerle ilgilenir	- Çok boyutluluk - Kümülatif nitelik /süreç - Yapısal etkenler ve bireysel algılama ile ilgilenir
Sosyal Eşitsizlik Boyutu	- Dikey - Dağıtık	- Kutuplaşmışlık (iç/dış) - Dağıtık ve katılımsal
Göstergeler	- Gelir	- Ekonomik, sosyal, politik ve kültürel boyutlarla ilgili çeşitli göstergeler

Yoksulluk, işsizlik, kayıt dışı çalışma ve sosyal güvenceden yoksunluk gibi nedenlerden dolayı oluşan sosyal dışlanma, kişilerin ihtiyacı olan ürün ve hizmetlere erişememesiyle sonuçlanmaktadır. Koşullar kişilerin tüketime dahil olamamasına ve psikolojik bunalıma girmelerine bile yol açmaktadır. Temel bazı haklardan (ifade özgürlüğü, siyasi katılım, sendikal haklar, vb.) yoksun ve yetersiz kalma sonucunda yaşanan sosyal dışlanma, bireyin kendisini ilgilendiren alanlarda karar alma mekanizmasında olmamasına neden olmaktadır. Bu durum, toplumsal bölünmüşlüğü ortaya çıkarmaktadır. Farklı kültür, gelenek ve göreneklerin yerine getirilememesi, dini inançların yaşanma özgürlüğünün kısıtlanması şeklinde yaşanan sosyal dışlanma, toplumsal barışı tehlikeye sokmakta ve gettolaşmaya, kutuplaşmaya neden olmaktadır.

Sonuç olarak; sosyal dışlanma, kişisel düzeyde yabancılaşma, kendini güvenli hissetmeme ve dolayısıyla sosyal işlevselliğin bozulması ile sonuçlanmaktadır. Yoksul ve

göçmenlerde yaşanan sosyal dışlanma ise, toplumsal ayrışmaya, yabancı düşmanlığı ve sosyal krizlere sebep olabilmektedir.

2.2.8 Türkiye'de kentsel yoksulluğun tarihsel boyutu

Türkiye'de, 19. yüzyılın başından İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar süregelen dönemde kentleşme süreci çok yavaştır. Oysa İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki kentleşme hızı, tüm kentlerde % 6'lık oranlara yükselerek bir nitelik değişikliği göstermiş ve bir toplumsal sorun olarak algılandığı görülmüştür (Tekeli, 2011, s. 41). 1945 yılında 18.9 milyon olan ülke nüfusu 2020 yılında 83 milyona çıktı. Nüfusun % 25'i kentlerde yaşayan tarım ağırlıklı bir ülkeden, % 90'si kentlerde (il ve ilçe) yaşayan bir ülkeye dönüşmüştür (TÜİK, 2021).

Türkiye'nin, II. Dünya Savaşı ertesi kurulan uluslararası sistemde yerini alması önemli bir değişim sürecini de beraberinde getirmiştir. Kongar'a (1999) göre, Türkiye'deki kentleşme olgusu, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerden biridir. Türkiye'deki kentleşmenin yalın olarak sanayileşme süreci ile özdeşleştirilemeyeceğini; kırsal alanlardaki yaşam koşullarının elverişsizliğinden doğan itici öğelerin, Türkiye'deki kentleşme süreci açısından çok önemli bir etki sahibi olduğunu belirtmektedir. Birinci olarak tarımsal etkinliklerin düşük ekonomik verimliliği, kırsal alanlardan dışarı doğru göçü ortaya çıkaran gerçeklerden birisidir. Tarımdaki gelirin düşüklüğü ve toprağın çok eşitsiz dağılımı, köylüleri, köylerini bırakmaya zorlamaktadır. İkinci olarak tarımsal üretimin makineleşmesi de kentlere göç etmenin ardında yatan bir başka önemli öğedir. Üçüncü olarak, Türkiye'deki ekilebilir toprakların sınırına ulaşılmış olması, kentlere göçün ardındaki öğelerden biridir. Bu nedenle, tarımsal etkinlikler için yeni toprak kullanmak olanağı yoktur. Böylece, makineleşme sonunda işini yitiren işçiler için kente göç etmekten başka çözüm kalmamaktadır. Dördüncü olarak, Türkiye'de tarım kesiminin ulusal gelir içindeki payının küçülmesi ve işgücünün azalması kentleşmenin ardındaki temel öğe niteliğiyle belirtilebilir (Kongar, 1999, s. 449).

Her ne kadar, Türkiye'deki kentleşme sürecinin andındaki temel öğeler köylerin ve küçük kasabaların elverişsiz yaşam koşulları yani itici öğeler olarak görülüyorsa da, kentlerin çekiciliği de, göç konusunda önemli bir işleve sahiptir. Birinci olarak,

kentlerdeki iş olanaklarının ve yüksek ücretlerin çekici öğelerin başında geldiğini söyleyebiliriz. İkinci olarak, toplumun kültürel değerleri de kentte olan büyük göç dalgasını pekiştirmektedir. Üçüncü olarak, büyük kentlerin eğitim ve sağlık konularındaki olanakları belirtilebilir (Kongar, 1999, s. 553).Türkiye'deki kentleşme sürecinde hem "itici" , hem de "çekici" öğeler birbiri ile son derece yoğun bir etkileşim içindedir. Bir başka deyişle, bu öğeler birbirlerinden çok etkilenmektedir (Kongar, 1999, s. 553). Kentleşme süreci, salt nüfusun mekanda yer değiştirmesini aşan bir değişim sürecine işaret ekmekte ve bu süreç, ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel düzeylerde bir dizi çarpıcı değişimle birlikte yaşanmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001, s. 95).

Türkiye'deki kentleşme, bir ölçüde de olsa, hükümet uygulamalarının bir sonucudur (Kongar, 1999, s. 559). Tarımdan sanayiye nüfus kayması, bir ülkede izlenen sanayileşme siyasetinin kaçınılmaz sonucudur. Fakat Türkiye'de kentsel alanlardaki kamu hizmetlerinin ve çeşitli olanaklarının yetersizliği, ana kent planlarının yapılmamış ya da yapılanların uygulanamamış olması kentleşmeyi, temel toplumsal sorunlardan biri durumuna getirmiştir (Kongar, 1999, s. 559). Cumhuriyet rejiminin, ülke kentlerinde görülecek %6'lık bir kentleşme hızının doğurduğu sorunları çözmeye ne ekonomik gelişme düzeyi ne de yönetimsel örgütlenmesi hazırdı (Tekeli, 2011, s. 41).

Özellikle 1950'ye dek geçen dönemde devlet, kent sorunlarına özel bir önem vermiştir. Cumhuriyet, ilk kurulduğu günden itibaren kendi kaderini bir kentin kaderine bağlamış, kendi başarısını o kenti yeniden kurma çabası ile özdeşleştirmiştir. Bu kent, elbette Ankara'dır. Devletin aktif bir rol üstlendiği bu dönem gerçekten de istisnai bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Türkiye'nin dünya ekonomisi konumu ile birlikte öncelikleri de değişmişti. Devlet-kent ilişkileri açısından bu yeni dönemin ayırt edici niteliği, devletin tavrındaki kesin değişikliktir. Devlet kentleşmenin regülasyonundan çekilmiş, bu alanı kendiliğinden oluşan enformel süreçlere terk etmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001, s. 110-111).

1960 sonrası kurulan hükümetler ithal ikameci sanayileşme politikası gereği olarak kentleşmeye, nüfusun kentlere göç etmesine sıcak baktılar (Özbay, 2015, s. 223). Özellikle 1960'tan başlayan planlı dönemde, konut sorunu ve kent planlaması her planda üzerinde önemle durulmuş konular olmasına karşın, siyasal iktidarların planlama

olgusuna karşı soğuk bakmalarından dolayı, uygulamada fazla mesafe alınmamıştır. Kentlere doğru büyük göçün doğurduğu sorunlardan biri de, konut yetersizliğidir. Kentlere göç eden ve buradaki konut gereksinimleri, meşru olanaklarla karşılanamayan nüfus, yeni bir olgu yaratmıştır. İşte bu süreç, ortaya çıkan yeni konut biçimine de adını verdi: Gecekondu (Kongar, 1999, s. 560-562). Gecekondu, "kişilerin kendilerinin olmayan, kamuya ait ruhsatsız yapılmış yasa dışı yapılar" olarak tanımlanmaktadır. Tipik bir gecekondu yerleşimi yasal herhangi bir statüsü bulunmayan, genellikle kentin çeperinde oluşmakta; elektrik, su, ısıtma, okul, yol, aile hekimliği, kanalizasyon, ulaşım, internet gibi kentsel alt yapı kurallarına uygunluk açsından sorunlu görülmektedir (Erman, 2016, s. 227).

En başından beri gecekondunun işlevi, devlet ile piyasa arasında kalan o geniş boşluğu doldurmak idi. Başka bir deyişle, gecekondunun en başından itibaren çok net bir sınıfsal içeriği vardır. Gecekondu, kente yeni gelen, kentte tutunmaya çalışan ve devlet ile piyasanın unuttuğu, yok saydığı kesimlerin konutu olmuştur (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001, s. 112). Türkiye'nin kalkınmasında hem üretici, hem de tüketici anlamda rol oynayan göçmenlerin kentli orta sınıf olma sürecinde gecekondu ekonomisi ve siyaseti özgün bir rol oynamaktadır (Çavuşoğlu, 2014, s. 160). Gecekondu sözcüğü zaman içinde yalnız resmi bir terim niteliği kazanmakla kalmamış, "gecekondu mahallesi", "gecekondu halkı" gibi Türkiye'nin toplumsal gerçeğini biçimlendiren yeni kavramlar da yaratmıştır. Yarım yüzyıldır Türkiye'nin gündeminde olan gecekondu olgusu bu süre içinde, ülkenin toplumsal ekonomik, kültürel ve siyasal süreçleri ile tam bir etkileşime girmiş, bir yandan da bu süreçleri etkilerken, öte yandan kendisi de onlardan etkilenmiş, ama sonuç olarak bugünkü yapımızın temel belirleyicilerinden biri haline gelmiştir (Kongar, 1999, s. 562). Türkiye'nin kentleşme öyküsü aynı zamanda gecekonduların öyküsüdür (Erman, 2016, s. 235).

İlk gecekondular tek tük barakalar olarak 1930'larda Ankara'da ortaya çıkmıştır. Tarımdaki yapısal dönüşüm öncesi, Ankara'nın başkent olarak inşası süreci içinde özellikle inşaat sürecinde ortaya çıkan işgücü ihtiyacı, çevre köy ve illerden insanları başkente çekmiştir (Şenyapılı, 2004). 1950'li yıllardan itibaren, ilk kuşak gecekonducular, tam da toplumun kendine taktığı adı hak edecek bir süreç içerisinde üretilmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 112). Bu yeni gelenler büyümekte olan

sanayiye ucuz emek sağlamışlardır. Hükümetler genelde popülist ve patronaj bazlı politikalar yürütmüşlerdir: çoğunlukla kamu arazisi üstüne kaçak inşa ettikleri evlere göz yumma ve belirli belediye hizmetleri sağlama karşılığında göçmenlerin oylarını alma şeklinde gelişen örtülü bir pazarlık mevcuttur. Bu vaatlerin sonucu olarak, 1966'da çıkan "Gecekondu Kanunu" bu gecekondu bölgelerinin kalıcılaşmasına zemin hazırlamıştır (Adaman ve Keyder, 2006). Gecekonduları aynı zamanda oy depoları olarak gören popülist yaklaşım, daha sonra parti politikalarına hakim oldu (Özbay, 2015, s. 225).

Türkiye en başından bu yana kentleşmesini ağ türü ilişkiler içerisinde yaşamıştır. Bu ilişki ağları sayesinde kente gelen göçmenler, yabancısı oldukları kentte kendilerine korunaklı sayılabilecek ortamlar yaratabilmişlerdir. Bu ilişki ağları göçmenleri, kentin anonimleştirici etkileri karşısında kaybolmaktan kurtarmış, kentte var kalabilmenin temel koşulu olan iş ve konut piyasasında tutunabilme fırsatları yarattığı gibi, göçmenlere yükselebilme ve refahlarını arttırabilme umudu sağlamıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 96). Bu ilişki ağları arasında varlığı ve etkinliği en çok vurgulanmış olanı hemşehrilik ilişkileridir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 116). 1980 öncesi dönemde göçmenlerin oluşturduğu ilişki ağlarının belirleyici niteliği, dayanışmacı özelliklerinin ön planda olmasıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 117).

24 Ocak/12 Eylül 1980 dönüşümünün vurgulanması gereken temel özelliği, devlet ve toplum ilişkilerinde kökten bir dizi değişikliği beraberinde getirmiş olmasıdır. Devletin, ekonomi alanında pasif bir role çekilmesi, refah devletine özgü uygulamaların önemli bir bölümünü de devletin küçülmesi söylemi eşliğinde sona erdirilmesidir. Sonuç, Türkiye toplumunun daha önce görmediği boyutlarda bir gelir kutuplaşmasıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 125).1980'lerde, devam eden şehirleşme ve şehir merkezlerinde artan bina yoğunluğu, servis sektöründeki gelişmeler gibi etmenler neticesinde orta sınıfın artan konut talebi gecekondu alanlarının birden değer kazanmasına yol açmıştır. (Adaman ve Keyder, 2006). 1980'lerin ikinci yarısında özellikle peş peşe çıkarılan imar afları ile başlayan fırtınada bu tür gecekonduların nerdeyse tümü tasfiye edilmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 118).

Sonuç olarak, küçük bahçeli tek katlı evler yıkılıp çok katlı "apartman gecekondu"lar halini almıştır ve bu da daha sonra "gecekondu sahipleri" ve "gecekondu kiracıları"

ayrımını yaratacak süreci başlatmıştır. Bu yeni sosyal ayrım 1990'lardaki kitlesel zorunlu göç ile (Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kırsal kesiminden bölgedeki ve Batı'daki şehirlere) daha da şiddetlenmiştir (Adaman ve Keyder, 2006).

1980'li yılların Türkiye'sinde kentleşme süreçlerine damgasını vura, farklılaşma ya da çeşitlenme dinamikleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan ayrışma eğilimleridir. Bir uçta, kentin çeperinde eskisinden çok farklı yöntemlerle ve ilişkilerle var kalmaya çalışan ve bu uğurda daha önceden yapmayı tasavvur bile edemeyeceği çok şeyi yapmaya hazır kent yoksulları; arada bir yerlerde kooperatifler yoluyla kentteki paylaşım kavgasına katılan ve kent çeperindeki geniş arazilere göz diken orta sınıflar; ve diğer uçta, kentin en prestijli alanlarında "kapattığı" arazilerde özel güvenlik sistemleri ile korunan yüksek duvarların ardında yaşayan ve artık değil terk ettiği kente, topluma bile dönüp bakmayan üst sınıflar (Işık ve Pınarcıoğlu, 2013, s. 128).

Gecekondu mahalleleri genellikle 'çalışan yoksul'ları barındırmaktadır. Bu kesim, her ne kadar (sürekli olmasa bile) çalışıyor olsa da, temel gereksinimlerini karşılamakta zorlanan ve haliyle yoksulluk sınırında ya da altında yaşayan işgücünden oluşmaktadır. Düşük ücretlere ek olarak, kayıt dışı istihdam (ki bu da çoğu durumda düzensiz iş ve belirsiz istihdam anlamına gelmektedir), düzensiz gelir (ya işverenin muntazam ödeme yapmaması ya da sık iş değiştirme mecburiyeti), sosyal güvenlik ağlarından mahrumiyet gibi sorunlar bu duruma sebep olarak sayılabilmektedir. Sonuç olarak, gecekondu sakinleri yoksulluktan kaynaklanan dışlanma riskiyle karşı karşıyadır (Adaman ve Keyder, 2006).

1990 sonrası Türkiye hala kentleşmekte olan ve nüfus açısından büyümekte olan bir ülkedir. Türkiye kentleri alan ve nüfus olarak büyümekte, ülkenin konut ve diğer kentsel yapı talepleri sürekli artmaktadır (Çavuşoğlu, 2014, s. 232). Harvey (2013), Finans piyasalarındaki gelişmeleri değerlendirirken, küresel düzeyde emlak piyasasının gelişmesine zemin hazırlayan en önemli gelişme finans piyasalarının küresel ölçekte entegre olmasını sağlayan en önemli şey, ortaya çıkan teknolojik yenilikler ile sermayenin akışkanlığını maksimum düzeye çıkmasıdır. Bu gelişme, sermayenin karlılık peşinde en uygun kentsel mekana ulaşmasını sağlamıştır. Söz konusu piyasa, sahip olduğu esnekliği Dubai'den San Paolo'ya, Madrid'den Mumbai'ye, Hong Kong

ve Londra'ya uzanan kentsel projeleri borçla finanse etmek için kullanmaktadır (Harvey, 2013, s. 53).

2000'li seneler ilk kez kentsel dönüşümün strateji olarak tanımlandığı, yasalarda yer aldığı ve özel sektörle işbirliğinin hız kazandığı bir dönemdir. Küresel ve ulusal faktörlerin de etkisiyle stratejik planlama, katılımcı ve çok aktörlü karar alma süreçleri gibi yaklaşımlar bu dönemin başlıca tartışma konularıdır. Kentsel yenileme/dönüşüm süreçleri 1980'lerde neo-liberal politikalar ekseninde düzenlenmeye başlamış, 2000'li yıllar sonrasında ise küresel kapitalizm rüzgârıyla şekil almayı sürdürmüştür. Bu koşullarda, kentsel rantlar sermaye birikimi aracı olmuş ve kentsel dönüşüm süreçleriyle üretilen konutlar "barınma hakkı" temelinden sıyrılıp kazanç elde etme şekline getirilmiştir (Arslan, 2013, s. 14).

Akçay'a (2019) göre, 2002 yılında yapılan seçim ile iktidarın değişmesi ve uygulamaya konan neo-liberal ekonomi politikası yeni bir döneme işaret etmektedir. Türkiye'nin şartlarına uygun bir neo-liberal politikaların uygulanmasının doğuracağı hoşnutsuzlukların popülist bir yaklaşım gösterilerek dengelenmesi bu politikanın ana stratejisini oluşturmaktadır. Finans piyasaların güven altına alınması, kredi sistemlerini derinleştirilmesi ve muazzam bir özelleştirme uygulamaları bu sürecin ana eksenlerini oluşturmaktadır. Diğer yandan, Akçay'ın deyimiyle ortaya koyduğu "yeni refah devleti" uygulamaları ile özellikle yoksul ve dezavantajlı kesimler neo-liberal politikanın etkilerinden olabildiğince korunmaya çalışılmıştır. Belediyelerin ve iktidar ile yakın çalışma içinde olan sivil toplum kuruluşlarının yardım çalışmaları bu politikanın tamamlayıcı unsurları olmuştur. Akçay, bu dönemi değerlendirirken özellikle yoksulların borçlandırılması olgusuna dikkat çekmektedir. Artan borçlanma oranları, yoksulları piyasanın işleyişine olan kırılganlıklarını artmış, söz konusu kırılganlık iktidar olan ilişkilerini belirleyen temel motivasyonlardan birisi olduğunu belirtmiştir (Akçay, 2019, s. 53-62).

Çavuşoğlu (2014),Türkiye ekonomisinin ana motorunun inşaat ve inşaat ile temas halinde olan sektörlerin olduğunu belirtmiştir. Sanayi, tarım, turizm, kültür gibi sektörlerdeki düşük rekabet gücü ve bu sektörleri riskli hale getiren enflasyonist ortamın, sermaye biriktirme araçları içinde rantı diğerlerine göre daha cazip kılmakta olduğunu, inşaat sektörünü adeta alternatifsiz hale getirdiğini belirtmektedir. İmar ve

inşaatın başlı başına bir değer haline geldiği bir süreçte doğa, tarih, kültür, estetik, kullanım değeri, toplumsal maliyetler göz ardı edildiğini belirtir (Çavuşoğlu, 2014, s. 239).

2013 sonrasında, neo-liberal popülizmin gerilemesi, Ağustos 2018 tarihinde yaşanan döviz krizi ve sonrasında günümüze kadar etkilerini gördüğümüz olumsuz ekonomik durumun en önemli çıktısı toplumsal maliyetler olmuştur. Söz konusu toplumsal maliyetlerin sonuçlarını görebilmek için Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) raporlarına bakmak bize önemli bir açılım getirecektir.

TÜİK tarafından yapılan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2022 yılı sonuçlarına göre, en yüksek eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine sahip % 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay bir önceki yıla göre 1,3 puan artarak % 48'a çıkarken, en düşük gelire sahip % 20'lik grubun aldığı pay 0,1 puan azalarak % 6 olduğu görülmüştür.

Anket yılı	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Gelir referans yılı	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Toplam	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
İlk %20 (En düşük)	6,1	6,2	6,1	6,2	6,3	6,1	6,2	5,9	6,1	6,0
İkinci %20	10,7	10,9	10,7	10,6	10,7	10,6	10,9	10,6	10,8	10,4
Üçüncü %20	15,2	15,3	15,2	15,0	14,8	14,8	15,2	14,9	15,1	14,7
Dördüncü %20	21,4	21,7	21,5	21,1	20,9	20,9	21,4	21,1	21,3	20,9
Son %20 (En yüksek)	46,6	45,9	46,5	47,2	47,4	47,6	46,3	47,5	46,7	48,0

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Şekil 1. Gelir Dağılımı, (TUİK 2022)

TÜİK'in yapmış olduğu gelir dağılımındaki bozulmayı ifade etmek için kullanılan Gini katsayısına bakıldığında, bir önceki yıla göre 0,014 puan artış ile 0,415 olarak hesaplandığı görülmüştür. Tüm sosyal transferler hariç tutulduğunda Gini katsayısı 0,487, emekli ve dul yetim maaşı dahil diğer tüm sosyal transfer gelirleri hariç tutulduğunda ise 0,423 olarak tespit edilmiştir.

Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2022 araştırmasının sonuçlarına bakıldığında adaletsiz bir gelir dağılımının oluştuğu görülmektedir.

Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistiklerinin hesaplandığı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2022 yılı sonuçlarına bakıldığında ise, fertlerin %32,6'sının yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olduğunu, özellikle yaş gruplarına bakıldığında en dramatik durumunda 0-17 yaş grubunda %42,7 oranı ile gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye toplumun 18-64 yaş grubunda %30,2, 65+ yaş grubunda ise %20,5 oranları tespit edilmiştir.

TÜİK 2022 verilerine göre, Türkiye'nin nüfusu 85 milyon 279 bin 553 kişi olarak hesaplanmıştır. Yine aynı çalışmada 0-17 yaş grubunu oluşturan çocuk sayısının nüfusa oranı yüzde 26.5 ile 22.599.081 olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamalar ışığında, 0-17 yaş grubu 9.649.807 kişi yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındadır. Bu oran çocuk nüfusunun neredeyse yarısına tekabül etmektedir.

18-64 yaş grubunun nüfusa oranı % 63 olarak belirlendiğinde 53.726.118 kişi olarak hesaplanmıştır. Bu sayının yüzde 30.2'si yani 16.225.28 yoksulluk ve sosyal dışlanma riski ile karşı karşıyadır.

65 yaş üstü olarak TÜİK tarafından hesaplanan yaşlı fertlerin nüfusa oranı % 9,9 ile 7.675.159 olarak hesaplanmıştır. Böylelik bu sayının % 20.5'i olan 1.573.407 kişi yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındadır. Tüm hesaplamalar toplam nüfus içerisinde +- 27.448.242 bireyin yoksulluk ve sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır.

Aynı araştırma ile borçluluk oranlarına bakıldığında, "konut alımı ve konut masrafları dışında" borç veya taksit ödemesi olanların oranı % 59,4 olarak hesaplanmıştır. Toplamda 50.600.000 bireyin borçlu olduğu görülmektedir. Nüfusun % 6,2'sine bu ödemeler yük getirmezken % 17,7'sine çok yük getirdiği görülmüştür. Hanelerin % 59,6'sı evden uzakta bir haftalık tatil masraflarını, % 41,5'i iki günde bir et, tavuk ya da balık içeren yemek masrafını, % 31,1'i beklenmedik harcamaları, % 20,4'ü evin ısınma ihtiyacını, % 65,4'ü eskimiş mobilyaların yenilenmesini ekonomik olarak karşılayamadığı görülmüştür.

Aynı araştırma ile konut sahipliği incelendiğinde 2022 yılında % 56,7 olarak hesaplanırken, kirada oturanların oranın % 27,2, lojmanda oturanların oranı % 1,1, kendi konutunda oturmayıp kira ödemeyenlerin oranı ise % 15,1 olduğu hesaplanmıştır.

Ulusoy (2022), özellikle kira fiyatlarındaki anormal artışın bir konut krizine dönüştüğünü, özellikle sabit gelir ile yaşayan bireylerin kiraları karşılayamaz bir durum ile karşı karşıya kaldığını belirtmektedir. Konut'un menkulleşmesinin yani değişim değerinin esas hale gelmesinin, özellikle İstanbul örneğinde bakıldığında bir barınma krize yok açtığını belirtmektedir. Devletin kira artış oranlarını kontrol altına alma girişimleri bunu doğrulamaktadır. Kent merkezindeki fahiş kira artışlarının kent çeperine bir göçe yol açtığını belirtmektedir (Ulusoy, 2022, s. 19-22).

Bu bağlamda, TÜİK'in araştırması ile ortaya konan, nüfusun % 27.2 oranında kirada yaşadığının saptanması ile bu fertlerin konut krizinden ciddi ölçüde etkileneceği söylenebilir.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

3.1 Araştırma Modeli

Bu çalışma ile amaç, gecekondu yoksulluğundan yeni kentsel yoksulluğuna geçiş süresinde meydana gelen değişimleri tespit etmek ve sonrasında izlenecek stratejilerin ipuçlarını ortaya koymaktır. Bu çalışma, nitel araştırma yöntem ile temel amaç tüm bu dönüşümün ardındaki "anlam"ı ve görüşülen kişilerin bunları nasıl tanımladıklarını ve anlamlandırdıklarını ortaya koymaktır. Alan araştırması, yoksulların hayat hikayelerini, kişisel tanıklıklarını ve düşüncelerini öğrenmeye yönelik yarı yapılandırılmış bir yöntemle yapılması planlanmıştır. Mülakatlarda, olabildiğince "aktif ve metodik bir dinleme" yöntemi uygulanması hedeflenmiştir.

Dolayısı ile bu çalışmada kentsel dönüşüm ile yoksulluğun değişen yüzünü anlamak amacıyla kendi doğal ortamları ve katılımcıları anlamaya dönük olan çaba, bireylerle tek tek görüşmelerle derinleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler araştırmanın temel veri toplama tekniği olmuştur.

3.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni kentsel dönüşüm uygulamalarından etkilenen İstanbul ili Fikirtepe çöküntü alanında yaşayan tüm bireylerdir. Kotalı kartopu tekniğine göre örneklem belirlenmiştir.

54 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmış, kadın- erkek oranı dikkate alınarak toplam 54 kişi içerisinde 27 kişinin kadın, 27 kişinin erkek olması planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Örneklem dağılımı aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. Örneklemin Dağılımı

Yaş/Cinsiyet	Kadın	Erkek	Toplam
18- 30	10 kişi	7 kişi	17 kişi
31-49	7 kişi	13 kişi	20 kişi
50-üstü	10 kişi	7 kişi	17 kişi
Toplam	27 kişi	27 kişi	**54 kişi**

Kadın ve erkek yanıtları arasında farklılıklar olabileceği düşünüldüğünden, gruplar cinsiyete göre homojenize edilmiştir.

3.3 Verilerin Toplanması

Derinlemesine görüşmeler 1 Eylül - 20 Aralık 2022 tarihleri arasında Fikirtepe Mahallesi'nde uygulanmıştır. Derinlemesine görüşme için temel kriter, görüşülen kişinin seçilen kentsel dönüşüm ile ilgili bir yerleşim yerinde oturuyor olması ve bundan doğrudan etkilenmiş olması gerekmektedir. Belirlenen kişilere yönelik olarak önceden hazırlanmış ana/alt konular çerçevesinde (görüşme çerçevesi) sorular yöneltilmek suretiyle konunun derinlemesine anlaşılmasına çalışılmıştır.

Derinlemesine görüşme bir veri toplama tekniği olarak, açık uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı şekilde incelenmesini mümkün kılmıştır (Kümbetoğlu, 2012).

Araştırmanın amacı katılımcı kişiye açıklanmış ve araştırmacı kendisini açıkça tanıtmıştır. Önce genel konulardan başlayıp, sonra özel konularda sorular yöneltilmiştir. Veriler analiz edilirken belli özelliklerine göre sınıflandırıldıktan sonra yapılacak olan yorumlar konunun farklı yönleriyle incelenmesine ve olaylara farklı değişkenlerin etkilerinin belirlenmesine olanak sağlamıştır (Baş ve Akturan, 2013, s. 111-116).

Veri analizi sırasında sadece kullanılan sözcükler değil, katılımcıların bunları ifade şekli, beden dili, kararlılığı gibi unsurlar da göz önüne alınmıştır. Veri analizinde bir diğer önemli husus, yorumların sıklıkları kadar farklı kişiler tarafından yapılan yorumlar arasındaki benzerlikler de dikkate alınmıştır (Baş ve Akturan, 2013, s. 108-109).

Veri toplamalarda gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda veya araştırmanın geçerliliğini artırmak amacıyla yazılı ve görsel materyaller de araştırmaya dahil edilmiştir.

3.4 İşlem

Çalışmanın konusu, kapsamı, teze ait genel araştırma sorularının cevapları aranmaya çalışılmış ve derinlemesine bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatür taramasında çıkan sonuçlara göre, tezin araştırma soruları düzenlenmiştir. Verileri topladıktan ve ön analize başladıktan sonra araştırma soru/sorularını ayarlamak ve kesinleştirmek için bir görüşme çerçevesi pilot uygulaması yapılmıştır (Neuman, 2014, s. 228). Oluşturulan görüşme formu pilot görüşme gerçekleştirildikten sonra son haline getirilmiştir. Görüşme formu, ekler bölümünde "Ek-1: Görüşme Formu" başlığı altında paylaşılmıştır.

Görüşme formu,1 Eylül – 20 Aralık 2022 tarih aralığında uygulanmıştır. Daha sonra yapılacak değerlendirmeler/analizler için bu görüşmelerde katılımcıların onayına bağlı olarak, ses kaydı alınmıştır. Onay alınamayan durumlarda görüşmeler yazı ile kayıt altına alınmıştır.

3.5 Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Çözümleme yapılırken görüşme sırasındaki her ayrıntının kağıda dökülmesine özen gösterilmiştir. Katılımcıların onayı ile alınan ses kayıtları manuel olarak çözümlenmiştir. Tüm yazılı materyal ana temalarına ayrılarak analiz için hazırlanmıştır.

3.6 Araştırma Soruları

- Kent yoksulluğu ne boyuttadır?
- Yeni kent yoksullarında sosyal dışlanma nasıl tanımlanmaktadır?
- Yeni kent yoksullarında mekânsal dışlanma nasıl tanımlanmaktadır?
- Yeni kent yoksullarının dışlanma ile mücadele yöntemleri nelerdir?
- Yeni kent yoksullarının iktidar ile olan ilişkileri nasıl bir zemine oturmaktadır?

- Yeni kent yoksullarının toplum ile olan ilişkileri nasıl bir zemine oturmaktadır?
- Yeni kent yoksulları tekil veya kolektif olarak nasıl bir strateji izlemektedir?

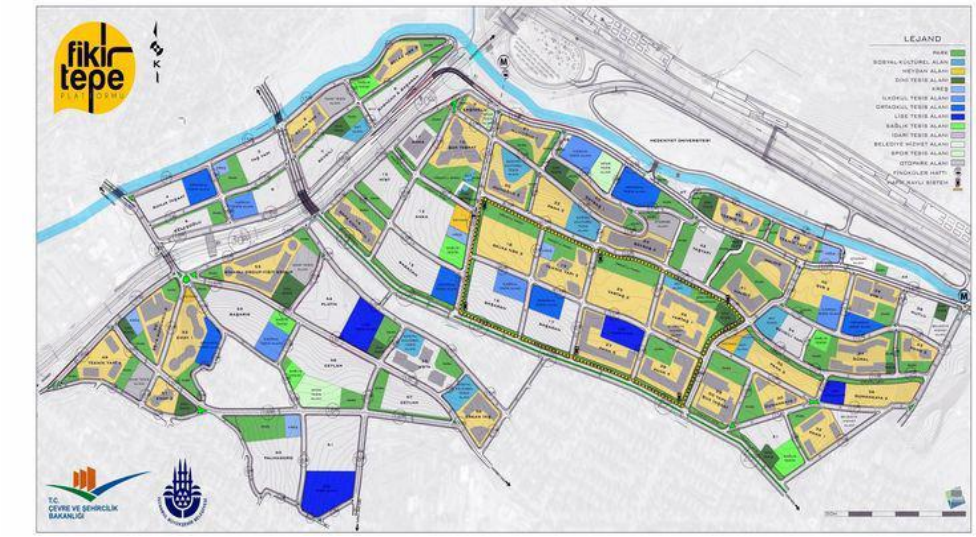
4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1 Bulgular

4.1.1 Kadıköy ilçesi ve Fikirtepe mahallesi kent profili

Fikirtepe bölgesi, hem sanayinin gelişmesi hem konumu itibari ile de Hasanpaşa semtinde bulunan Hasanpaşa Otosan fabrikasına, çeşitli tamircilere, küçük üreticilerin ve hurdacıların bulunduğu bölgeye olan yakınlığı nedeniyle göç alan ve gecekondulardan oluşan bir yerleşim alanı olmuştur. 1984 yılında çıkarılan 2981 sayılı yasayla Fikirtepe'deki gecekondular yasal hale getirilmiş, ardından 1991 yılındaki Islah İmar Planı ile gecekondu sahipleri bireysel tapularına kavuşmuştur. Sonraki yıllarda gecekondular plansız ve denetimsiz yerleşmelerle birlikte katlı apartmanlara dönüşmüştür. D-100 (E-5) ve E80 (TEM) otoyolları ve Boğaziçi Köprüsü'ne yakın konumlanmış olan Fikirtepe mahallesi aynı zamanda toplu taşıma ile erişilebilirliğin yüksek olduğu bir konuma sahiptir. Bu özellikler Fikirtepe ve yakın çevresini inşaat rantı yüksek bir yer yapmıştır. Bu bağlamda, Fikirtepe mahallesi, Türkiye kentsel dönüşüm uygulamaları açısından en bilinen örneği teşkil etmektedir. 2007 yılından itibaren geçirdiği süreçler mahalle üzerinde geri dönüşü olmayan sonuçlar ortaya koymuştur (Eyidoğan, 2021).

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın, 60 bin kişiye ulaşması hedeflenen ve 15 bin konut hedefi konan projesi bağlamında, Bakanlar Kurulu Kararı ile riskli alan olarak belirlenen; Kadıköy İlçesi, Fikirtepe ve Dumlupınar mahalleleri ile Eğitim ve Merdivenköy mahallerinin bir kısmını içeren yaklaşık 830.000 metrekare yüzölçümlü alanda yapılacak olan yeni kentsel dönüşüm planı, 2007 yılından itibaren süren Fikirtepe mahallesi kentsel dönüşüm sürecini yeni bir evreye sokmuştur (ÇŞİDB, 2023).

Şekil 2. Fikirtepe Bölgesi ÇŞİDB Master Plan Çalışması

4.1.2 Yerin konumu

İstanbul Anadolu Yakası Kadıköy İlçesinin en eski yerleşim alanlarından biri olan Fikirtepe bölgesi, bulunduğu konum itibari ile bölgenin kuzey kısmında E5 karayolu, batısında Kurbağalıdere, doğusunda Göztepe kavşağı ve güney kısmında da Göztepe Araştırma ve Eğitim Hastanesi bulunmakta olup özellikle ulaşım açısından merkezi bir konumda yer almaktadır. Kadıköy ilçesini oluşturan mahallelerden birisi Fikirtepe Mahallesidir. Komşu mahalleler Dumlupınar, Eğitim ve Merdivenköy'dür.

Şekil 3. Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Alanı (Kaynak: T24)

Şekil 4. Fikirtepe ve Çevre Mahalleleri

4.1.3 Bölgeye ait nüfus bilgileri

Fikirtepe mahallesinin kentsel dönüşüm alanı ilan edildiği 2007 yılında nüfusu 20.884 kişi iken 2018 yılında nüfus 9.069 kişiye kadar düşmüştür. Yeni projelerin yapılması ve bu binalara taşınmalar nedeniyle nüfus artmaya başlayarak, 2022 verilerine göre nüfusu 12.390 olmuştur. Bu nüfusun 6.408'i erkek, 5.982'si kadındır (TÜİK, 2022).

4.1.4 Araştırma bulguları

Tablo 4. Fikirtepe Mahallesi Katılımcılara Ait Bilgiler

Kod	CİNSİYET	DOĞUM YILI	MEDENİ DURUM	EĞİTİM DURUMU	ÇALIŞMA DURUMU	SAĞLIK GÜVENCESİ	EV SAHİPLİĞİ
EK1	Erkek	1971	Evli	Ortaokul	Kendi İşi	Bağkur	Sahip
EK2	Erkek	1969	Evli	İlkokul	Emekli	SGK	Sahip
EK3	Erkek	1965	Evli	Lise	İşçi	SGK	Kira
EK4	Erkek	1964	Evli	İlkokul	Emekli	SGK	Sahip
EK5	Erkek	1959	Dul	Yok	Emekli	SGK	Kira
EK6	Erkek	1960	Dul	Belirtilmedi	Esnaf	SGK	Sahip
EK7	Erkek	1953	Evli	Ortaokul	İşçi	SGK	Kira
EK8	Erkek	1985	Bekar	Lise	İşçi	Yok	Sahip
EK9	Erkek	1989	Evli	Üniversite	Veteriner	Var	Kira
EK10	Erkek	1989	Evli	Ortaokul	Kendi İşi	Var	Sahip
EK11	Erkek	1974	Evli	Üniversite	Yurt Müdürü	Var	Kira
EK12	Erkek	1987	Bekar	Lise	Otobüs Şoförü	Yok	Kira
EK13	Erkek	1985	Evli	Lise	Muhasebeci	SGK	Kira
EK14	Erkek	1992	Evli	Üniversite	Polis	Var	Sahip
EK15	Erkek	1992	Bekar	Ortaokul	Kurye	Var	Sahip
EK16	Erkek	1988	Evli	Ortaokul	Kuaför	Yok	Kira
EK17	Erkek	1989	Evli	Ortaokul	İşçi	SGK	Kira
EK18	Erkek	1985	Bekar	Lise	Esnaf	SGK	Kira
EK19	Erkek	1982	Evli	İlkokul	Esnaf	SGK	Kira
EK20	Erkek	1978	Evli	Meslek Lisesi	Terzi	SGK	Kira
EK21	Erkek	1997	Bekar	Ortaokul	Esnaf	SGK	Kira
EK22	Erkek	1995	Bekar	Lise	Kurye	SGK	Kira
EK23	Erkek	1998	Bekar	Lise	Kuaför	SGK	Kira
EK24	Erkek	1993	Bekar	Üniversite	Muhasebeci	SGK	Kira
EK25	Erkek	1997	Bekar	Lise	E-Ticaret	Yok	Kira
EK26	Erkek	2001	Bekar	Lise	Dönercide Kurye	SGK	Kira
EK27	Erkek	2003	Bekar	Lise	Vale	Yok	Kira
KK28	Kadın	1964	Evli	İlkokul Terk	Ev Kadını	Var	Kira
KK29	Kadın	1965	Evli	İlkokul	Ev Kadını	Var	Kira
KK30	Kadın	1963	Evli	İlkokul	Ev Kadını	Var	Sahip
KK31	Kadın	1967	Evli	İlkokul	Ev Kadını	Var	Kira
KK32	Kadın	1968	Evli	İlkokul	Ev Kadını	Var	Sahip
KK33	Kadın	1970	Dul	İlkokul Terk	Ev Kadını	Var	Kira
KK34	Kadın	1970	Dul	İlkokul	Ev Kadını	SGK	Kira
KK35	Kadın	1971	Dul	Yok	Ev Kadını	SGK	Sahip
KK36	Kadın	1970	Dul	Ortaokul	Emekli	SGK	Sahip
KK37	Kadın	1959	Dul	İlkokul	Ev Kadını	SGK	Kira
KK38	Kadın	1987	Evli	Lise	Ev Kadını	SGK	Kira

KK39	Kadın	1981	Evli	Üniversite	Öğretmen	SGK	Sahip
KK40	Kadın	1988	Evli	Lise	Tekstil İşçisi	Var	Kira
KK41	Kadın	1982	Bekar	Lise	Tezgahtar	SGK	Sahip
KK42	Kadın	1977	Evli	Lise	Tezgahtar	SGK	Kira
KK43	Kadın	1975	Evli	Ortaokul	Temizlik İşçisi	SGK	Kira
KK44	Kadın	1977	Evli	Lise	Mağaza Çalışanı	Var	Kira
KK45	Kadın	1996	Evli	Üniversite	Hemşire	Var	Kira
KK46	Kadın	2001	Bekar	Üniversite	Öğrenci	Var	Sahip
KK47	Kadın	1996	Bekar	Üniversite	Öğrenci	Var	Sahip
KK48	Kadın	1998	Bekar	Lise	Kuaför	Var	Sahip
KK49	Kadın	2001	Bekar	Üniversite	Öğrenci	Var	Sahip
KK50	Kadın	1999	Bekar	Lise	Market Kasiyeri	Var	Kira
KK51	Kadın	1995	Evli	Lise	Çalışmamış	Var	Kira
KK52	Kadın	2000	Bekar	Lise	Fırıncı	Var	Kira
KK53	Kadın	1994	Bekar	Üniversite	Bankacı	Var	Kira
KK54	Kadın	1993	Evli	Üniversite	Öğretmen	Var	Kira

4.2 Tartışmalar

Tezin bu kısmı; emek piyasasındaki konumu, gelir, konut, ilişki ağları, sosyal dışlanma ve mekansal dışlanma gibi konu başlıklarını, kadın ve erkek katılımcıların verdiği cevaplar ve analizini içermektedir.

4.2.1 Emek piyasasındaki konumu/gelir/konut

Neo-liberal ekonomi politik ile ortaya konan esnek, güvencesiz yaşam her alanı derinden etkilemektedir. Sadece emek piyasasındaki konumu değil mekan üzerinde de etkileri görülmektedir. Adaman ve Keyder'e (2006) göre, yeni yoksulluk, megakentlerin dış mekânlarında oluşturulan yaşam alanlarında yerleşiklik kazanmasıyla birlikte, bu alanda bir kültür atmosferi haline dönüşmektedir. Küreselleşme öncesi dönem göz önüne alındığında, kentin çöküntü alanlarında yaşayan yoksulların iş bularak, gelirlerini biriktirerek geleceğe yönelik sınıf atlama umutları söz konusu iken, günümüzde yoksulluk olgusu sözü edilen beklentilere izin verecek umutları taşımamaktadır. Gecekondu mahalleleri genellikle 'çalışan yoksul'ları barındırmaktadır. Bu kesim, her ne kadar (sürekli olmasa bile) çalışıyor olsa da, temel gereksinimlerini karşılamakta zorlanan ve haliyle yoksulluk sınırında ya da altında yaşayan işgücünden oluşmaktadır. Düşük ücretlere ek olarak, kayıt dışı istihdam (çoğu durumda düzensiz iş ve belirsiz istihdam anlamına gelmektedir), düzensiz gelir (ya işverenin muntazam ödeme

yapmaması ya da sık iş değiştirme mecburiyeti), sosyal güvenlik ağlarından mahrumiyet gibi sorunlar bu duruma sebep olarak sayılabilmektedir. Sonuç olarak, gecekondu sakinleri yoksulluktan kaynaklanan dışlanma riskiyle karşı karşıyadır (Adaman ve Keyder, 2006).

4.2.1.1 Kadın katılımcılar

İstanbul ili, Kadıköy ilçesi, Fikirtepe mahallesi bölgesi'nde gerçekleştirilen saha çalışmasında, kadın katılımcılarla yapılan görüşmeler neticesinde 50 yaş üstü 10 tane kadınla yüzyüze derinlemesine görüşme yapılmıştır. İlkokul veya Ortaokul mezunu olan bu kadınlardan, özellikle 50 yaş üstü kadınlar (evli/dul) eşinin emekli maaşı ile geçim sağlama ve dolayısıyla çalışmama, çok zor geçinme gibi durumlar ya da çalışıp emekli olunmuş gibi durumlar mevcuttur (Kadın Katılımcı 37, KK36, KK30).

20 yıldır Fikirtepe'de yaşayan ev hanımı olup hiç çalışmamış, ilkokul mezunu olan kadın katılımcı 5.000 TL emekli maaşı yetmediğinde, memleketlerinden aileden maddi destek alarak zor koşullarda yaşam mücadelesi vermeye çalışmaktadırlar. Evde çocuklar ile kalmaktadırlar. Onlar çalışmaktadırlar. Geçinebildiğini *"ama buna geçinmek denirse"* diye cevaplıyor. İleriye dönük olarak aileden bireylerin daha iyi işe sahip olmasına dönük olarak umutsuz bir ifade ile "*çocuklar okumadı*" diye ekliyor. Kirada oturuyorlar ve evsiz kalabileceklerinden korkuyor (Katılımcı 29, 57, Kadın).

Mahallede, ekonomik sorunlar başı çekmektedir. İlkokul mezunu evli kadın katılımcı eşinin emekli maaşı (5.500 TL) ile geçindiklerini ifade etti. Kendisi eskiden temizlik işi yapmış *"ama artık yaşlandım yapamıyorum"* diyor. Çocuğu ile aynı evdeler o çalışıyor. Zor bile olsa geçiniyoruz diyor "*ama her gün zor her gün ne alacağımı bilemiyorum"* diyor. Geleceğe dönük olarak aileden birinin daha iyi bir işe sahip olabileceğini düşünmüyor. 4 yıldır Fikirtepe'de kirada yaşıyorlar. İleri süreçte evsiz kalabileceği endişesini paylaşıyor (Katılımcı 28, 58, Kadın).

İlkokul mezunu, dul İstanbul doğumlu kadın katılımcı, hayatında hiç çalışmamış, kocasından dolayı emekli maaşı ve sigortası var. Çocuklarının yanında kalıyor. Ailede başka çalışan olmasına rağmen geçinebiliyor musunuz sorusuna "*hayır"* yanıtı veriyor, *"Pazara çıkmak ne mümkün, her şey ateş pahası"* diye ekliyor. Geleceğe dönük olarak

kendi ve ailesinden birinin gelecekte daha iyi bir işe sahip olabileceğini düşünmüyor. Daha önce Kartal'da oturuyorken 5 yıldır Fikirtepe'de çocuklarının yanında kiralık bir konutta oturuyor. *"İki evin kirası yerine tek evin kirasını veriyoruz"* diye ekliyor. Kaldıkları evin temel ihtiyaçları karşıladığını düşünüyor. Evsiz kalabileceğini düşünmüyor (Katılımcı 37, 63, Kadın).

Ortaokul mezunu dul ev hanımı katılımcı, Ağrı doğumlu ama kendisini İstanbullu olarak hissediyor. Kendisi de daha önce tekstil alanında çalışmış ama kocasından dolayı emeklilik alınca bırakmış. Çocuklarıyla kendi evinde kalıyor. 15 yıl önce Kadıköy'de kalırken çocuklarının yanına gelmiş. Evde başka çalışan olmasına rağmen zor geçindiklerini ifade etmektedir. Geleceğe dönük olarak torunlarının daha iyi bir geleceğe sahip olacağına umut ediyor. Kaldığı evin kendi evi ve temel şartları sağladığını ifade etmesine rağmen evsiz kalabileceğinizi düşünüyor musunuz sorusuna evet cevabı veriyor. Mahalleli olarak arkadaşlık, komşuluk ve hemşehrilik olmak üzere katılımcı ilişki ağlarını yaşanmaktadır. Kendi mülkü olmasına rağmen konutsuz kalabileceğini düşünmekte olması ilginçtir (KK36).

İlkokul mezunu Adapazarı doğumlu ve kendisini Adapazarlı olarak tanımlayan dul kadın, ev hanımı, hiç çalışmamış kocası vefat etmiş onun emekli maaşı ona bağlanmış. Maddi konularda oğlu yardımda bulunuyor. Oğlu ve ailesi ile birlikte yaşıyor. Evde oğlu da çalışıyor Ailecek kıt kanaat geçindiklerini ifade ediyor. *"eğer buna geçinmek denirse"* diyor. Geleceğe dönük olarak oğlunun ve çocuklarının daha iyi işlere sahip olmasını umuyor. Fikirtepe'ye 10 yıl önce eşi vefat edince Adapazarı'ndan oğlunun yanına taşınmış. Hep birlikte kirada oturuyorlar. Yaşadıkları evin temel standartları sağladığını düşünüyor evsiz kalmayacağını düşünüyor ama kiralardaki artış korkutuyor (KK34).

İstanbul doğumlu ilkokul terk dul bir kadın olan katılımcı, hiç çalışmamış. Kocası müdür olarak çalışmış ve emekli olmuş gelirleri aylık 10.000 TL olarak ifade ediyor. Parayı en çok çocukları için harcadığını ifade ediyor. *"Keşke bende düzenli bir işte çalışsaydım kendi param olsaydı*" diye hayıflanıyor. 2 yıl öncesine kadar Kurtköy'de yaşıyorlarmış eşinin tayini deniyle Fikirtepe'ye gelmişler. Şimdi Kağıthane'de yaşıyor. Kirada oturmaktalar ve ucu ucuna geçinebildiklerini ifade etti. Kendisinin ve ailesinden birinin ileride daha iyi bir işe sahip olabileceğini düşünmüyor. "*devir zor eskisi gibi*

değil" tanımı yaparak, evsiz kalmayı düşünmediğini ama kira artışından endişeli olduğunu belirtiyor (Katılımcı 33, 52, Kadın).

İlkokul mezunu evli kadın katılımcı, Erzincan doğumlu ve kendini Erzincanlı olarak tarif ediyor. Ev hanımı hiç çalışmamış kocasının emekli maaşı (5.500 TL.) ile geçiniyorlar. Çocukları destek çıkıyor. Yoksa geçinemiyorlar. Kendi evleri var. 20 yıldır Fikirtepe'de oturuyorlar. Çocukları da burada oturuyor. Yaşadıkları ev temel ihtiyaçları karşılıyor, evsiz kalma tehdidi hissetmiyor ama Fikirtepe'nin dönüşümü ile burada nasıl yaşanır bilmiyorum diyor (KK32).

İlkokul mezunu evli kadın katılımcı, Düzce doğumlu ama kendini Fikirtepe'li olarak tanımlıyor. 10 yıl önce Düzce'den buraya gelip kirada yaşıyor. Ev hanımlığı yapmış ama kocası çalışmadığı zamanlarda destek için ev temizliği yapmış. Şu an eşi emekli 4.000 TL maaş alıyor. Daha önceleri eşi işsiz kaldığında komşu desteği ile ve ev temizliği ile idare etmişler. Geçinemediğini ucu ucuna yettirebildiğini ifade ediyor. Sadece eşinin emekli maaşı bulunuyor artık ev temizliğine gidemediğini yaşlandığını belirtiyor. Fikirtepe'de hiç bir şeyleri yok. Gecekonduda kirada oturuyorlar. Kiraların artışından endişe duyuyor (KK31).

Fikirtepe Mahallesinde 50 yaş üstü kadınlar ile yapılan görüşmeler neticesinde eğitim seviyelerinin düşük olması sebebi ile artık iş piyasasından dışlandıkları, gelir getirici bir işte çalışamadıkları gözlenmiştir. Eşlerinin de emekli maaşı ile geçinmeye çalışmaktadırlar. Tek başlarına geçinmelerinin mümkün olmadığı ancak aile desteği ile ayakta durabildikleri en önemli sorunlardan birinin ise konut olduğu ortaya çıkmaktadır. Geleceğe dönük olarak çocuklarının daha iyi bir geleceğe sahip olmaları konusunda umutsuz bir durumdadır. Hem kendilerinin hem de sonraki neslin daha iyi bir yaşama ulaşması konusunda ciddi endişeleri bulunmaktadır. Araştırmalara göre, yaşlılar sosyal dışlanmanın en kırılgan kitlelerinden biridir, araştırma bulguları ile de doğrulanmıştır.

Fikirtepe Mahallesinde 31-49 yaş aralığında, 7 kadınla yüz yüze derinlemesine görüşülmüştür. Bu grupta lise mezunu çalışan kadınlar ağırlıktadır. Ev sahipleri ve kiracılar mevcuttur. Kadınlardan bir kısmı bu mahalleye çocukluk yaşta taşınmış, bir kısmı ise evlilik ya da tayin sebebiyle göç etmiştir (KK40, KK39).

Lise mezunu evli Zonguldak doğumlu ve kendini Zonguldaklı olarak tanımlayan katılımcı, kendi küçük bir pastanesi var. Eşi serbest meslek yapıyor. Eşi 10.000 TL kendisi 7.500 TL civarında kazandığını belirtiyor. Geçinemediklerini ifade ediyor. Geleceğe dönük olarak daha iyi iş imkanı umudunu taşıyor. Kartal ilçesinden 2.5 yıl önce Fikirtepe'ye taşınmışlar. Kirada oturuyorlar. Fikirtepe hiçbir sosyal ilişki içinde olmadığını belirtiyor. Resmi kurum ve STK ilişkisi bulunmamaktadır. İlişki ağı dışında kalmasını, çalışarak ile gidermeye çalışıyor (KK44).

İlköğretim mezunu Bingöl doğumlu ve kendini Bingöllü olarak tarif eden diğer evli katılımcı, temizlik şirketinde çalışıyor. Eşi çiğ köftecilik yapıyor. Her ikisinin maaşı asgari ücret civarında ve sigortaları var. Paranın çoğu çocukların ihtiyacı için harcanıyor. Daha iyi kazanmak için düzenli bir işi olsun istediğini söylüyor. Temizlik şirketlerinde çalıştığı için, onların çoğunlukla taşeron olması nedeniyle işinde süreklilik olmadığını ifade ediyor. 15 yıl önce Bingöl'den Fikirtepe'ye geldiğini şu anda kirada oturduğunu belirtti. Çok zor geçinebildiklerini ifade ediyor. İleriye dönük daha iyi işlere sahip olunacağından umutlu olduğu görülmektedir. Oturduğu ev temel ihtiyaçları karşılıyor. Evsiz kalabileceğini düşünmüyor ama kiralardaki artış konusunda endişeli sözler söylemektedir (KK43).

1982 doğumlu bekar, lise mezunu, Rize doğumlu ve kendini Rizeli olarak tanımlayan kadın katılımcı, tezgahtar olarak çalışmaktadır. Ailesinin evinde ailesi ile birlikte kalmaktadır. 5 yaşından itibaren Fikirtepe'de yaşamaktadır. Sigortası bulunmakta fakat asgari ücretin altında maaş almaktadır. Tam olarak ihtiyaçlarını karşılayamasa bile geçinebildiğini belirtmiştir. Geleceğe yönelik olarak daha iyi bir işe sahip olmayı umut ediyor. Evsiz kalma tehdidi hissetmiyor (KK41).

1988 doğumlu Sivas doğumlu ve kendini Sivaslı olarak tanımlayan lise mezunu evli kadın katılımcı, eşi ile birlikte tekstil sektöründe işçi olarak çalışıyorlar. Sigortaları bulunmakta asgari ücret almaktadırlar. Evde çalışan başka kimse yoktur. 10 yıldır oturdukları Fikirtepe'de kirada oturmaktadırlar. Geçim konusunun çok zor olduğunu belirtti. Yaşadıkları evin temel ihtiyaçları hemen hemen karşıladığını evsiz kalmayı düşünmediğini belirtmiştir (KK40).

1982 Bartın doğumlu ve kendini Bartınlı olara tanımlayan üniversite mezunu evli kadın katılımcı, öğretmen olarak görev yapmaktadır. Eşi Fabrikada işçi olarak çalışmaktadır.

Kendisi 10.000 TL, eşi 9.000 TL kazanmaktadır. Kazandığı parayı kocasına vermemektedir. En çok para ev için harcanmakta, zar zor geçinebildiğini ama ilerine dönük olarak daha iyi bir işe sahip olabileceklerini düşünmektedir. 15 yıldır Fikirtepe'de kendi evinde yaşamaktadır. Ev temel ihtiyaçları karşılamaktadır. Evsiz kalma algısı yoktur (KK39).

1987 Samsun doğumlu fakat kendini İstanbullu olarak tanımlayan lise mezunu evli kadın katılımcı, işsiz bir durumdadır. Daha önce hiç çalışmadığını belirtmiş, şu an iş aramaktadır. Çalışma isteğinin temel sebebi eşine katkı sağlamak olduğunu belirtmiştir. Eşi pazarlamacı olarak çalışmakta aylık geliri 10.000 TL civarındadır. Zar zor geçinebildiklerini, 30 yıldır Fikirtepe'de oturduğunu, evinin kira olduğunu ifade etti. Evsiz kalabileceğini düşünmemektedir (KK38).

1977 Bingöl doğumlu ve kendini Bingöllü olarak tanımlayan kadın birey, tezgahtar olarak çalışmaktadır. Kocası ise fabrika işçisi olarak çalışmaktadır. Kimi zaman akraba desteği almaktadırlar. Kendisi 5.500 TL; kocası ise 9.000 TL gelir elde etmektedir. Kazandığı paranın tümünü eşine veriyor. Harcamaların büyük çoğunluğu ev için yapılıyor. Hayat garantisi için düzenli bir işi olsun istediğini belirtti. Ucu ucuna geçinebildiğini ifade etmiştir. Geleceğe dönük olarak ailede kimsenin daha iyi bir işe sahip olacağını düşünmüyor. 25 yıldır Fikirtepe'de oturmaktadır. Oturdukları ev temel ihtiyaçları karşılayan kiralık bir evdir. İleri süreçte evsiz kalabileceklerini düşünüyor. Kiraların nasıl olacağını kestiremiyor (KK42).

31-49 yaş aralığında görüşme yapılan 7 kadın bir önceki nesle göre daha iyi bir eğitim almış olsa da bir maddi yaşantı açısından ciddi bir değişiklik içerisinde değiller. Genel olarak evsiz kalma düşüncesi içinde olmasalar da kiralar konusundaki artış ciddi bir endişe kaynağıdır. İçinde bulundukları durum piyasasının değişken yapısına uygun olmamasına rağmen umutlarını korumaktadırlar.

Fikirtepe Mahallesinde 18-30 yaş aralığında, 10 kadın ile yüz yüze derinlemesine görüşülmüştür. Bu yaş aralığında bulunan kadınların çoğu, Lise veya Üniversite mezunudur. Genç kuşak, diğer yaş gruplarına göre daha eğitimlidir. Bu yaş grubunda, evli kadınlarla, bekar kadınlar karşılaştırıldığında; çalışmakta olan evli kadınların gelirlerini ailenin ortak harcamalarına kullanırlarken, bekar kadınlar kendileri için para harcama eğilimde oldukları gözlemlenmektedir.

Kısa bir süredir Fikirtepe'de yaşayan genç, üniversite mezunu, bankacı olarak çalışan beyaz yakalı bir kadın; iş sebebiyle başka bir ilden buraya göç etmiştir (Eskişehir'den İstanbul'a). Fikirtepe yaşanılacak en zor yerlerden bir tanesi olmasına rağmen, mecburiyetten ekonomik sebeplerle buraya taşındığını söylemiştir. 7.400 TL maaş aldığını belirtmiştir. Tek başına kirada yaşayan katılımcı geçinebildiğini ama ucu ucuna tanımı kullanmıştır. Kirada oturduğu evin temel şartlarını sağladığını, ileri dönük olarak evsiz kalmayacağını düşünmektedir. Böyle bir tehdit hissetmemektedir (KK53).

Yine benzer şekilde üniversite mezunu, 4 senedir bu mahallede yaşayan eşiyle meslektaş olan bir kadın öğretmen *"Fikirtepeli olmaktan pek memnun değilim"* derken statüsel anlamda kendisini ait hissetmediğini ifade etmektedir. Eşi ve kendisinin maaşının 8.000-15.000 TL arasında değiştiğini belirtti. 4 yıldır tayin nedeniyle Fikirtepe'de oturan kadın öğrenmen katılımcı, kirada oturdukları ifade etmiştir. Geçinebildiklerini ama her şeye ulaşamadıklarını belirtmiştir. Oturdukları ev temel ihtiyaçlara cevap vermektedir. Evsiz kalabileceklerini düşünmüyor ama artan kiralar ile ileriye dönük olarak çok endişeli konuşmaktadır (Katılımcı 54, 29, Kadın).

Tayin nedeniyle Fikirtepe mahallesine 5 yıl önce taşınmış olan 1996 doğumlu Erzurumlu doğumlu kadın katılımcı hemşire olarak çalışmaktadır. Kocası polis olarak görev yapmakta her ikisi de 10.000 TL gelir elde etmektedir. Gelirinin tamamını eşine veren katılımcı paranın öncelikli olarak ev taksidine gittiğini belirtmiştir. Zar zor geçinebildikleri ifade etmiş ve geleceğe dönük daha iyi bir işte çalışabileceğini düşünmemektedir. Kirada oturmakta, evsiz kalmayı düşünmemektedir (KK45).

2001 İstanbul doğumlu Üniversite mezunu bekar kadın katılımcı, İstanbul doğumlu ve kendini İstanbullu olarak tanımlıyor. Geleceğe dönük iyi bir iş sahibi olma umudunu koruyor. Ailesinin Fikirtepe'de kendi evi var. Yasadıkları konut temel ihtiyaçları gideriyor ve evsiz kalabileceğini düşünmüyor. Ailesinden dolayı sağlık güvencesi var, çalışmıyor, atama bekliyor. Ailesi çalıştığı için, geçinebiliyor musunuz sorusuna cevabı şu şekilde:" *evet geçinebiliyoruz ama her şeyi alamıyoruz*" oluyor (Katılımcı 46, 21, Kadın).

1996 İstanbul doğumlu Üniversite mezunu bekar kadın katılımcı, kendisini İstanbullu olarak tanımlıyor. Yeni mezun olmuş ve tek iş deneyimi reklam ajansında 3 aylık bir

staj olan kadın birey, ailesinden dolayı sağlık sigortasına sahip olduğunu, bir gelire sahip olmadığını, iş aradığını belirtmiştir. Aile içinde babası ve abisi çalışıyor. İleride iyi bir işe sahip olabileceğini düşünüyor ama "*çok şeyin değişmesi lazım"* diyor. Fikirtepe'de doğmuş, kendi evlerinde yaşıyorlar. Yaşadığı konutun temel ihtiyaçları karşıladığını düşünüyor, evsiz kalabileceğini düşünmüyor. "*Kime göre geçiniyoruz?"* sorusunu kendi soruyor. "*Başka insanların yaşadığı yaşam ise bizimki nedir bilmiyorum"* diyor (Katılımcı 47, 26, Kadın).

1998 İstanbul doğumlu bekar lise mezunu kadın katılımcı, kendisini İstanbullu olarak tanımlıyor. Kuaförde işçi olarak çalışıyor. Asgari ücret ile çalışıyor ve sigortası bulunmaktadır. Ailesi ile birlikte yaşıyor ve kazandığı paranın yarısını eve veriyor. Ailesinde sadece babası çalışıyor. Geçinebildiklerini "*ama neye göre"* diyor. Doğma büyüme Fikirtepeli olarak kendi evlerinde yaşıyorlar. Kira masrafının olmamasını bir avantaj olarak görüyor ama kentsel dönüşüm nedeniyle pahalılaşmadan bahsediyor. Oturduğu evin temel ihtiyaçları giderdiğini, evsiz kalabileceğini düşünmediği ifade etti (Katılımcı 48, 24, Kadın).

2001 Erzurum doğumlu fakat kendisini İstanbullu olarak tarih eden üniversite öğrencisi bekar kadın katılımcı, şu an çalışmadığını ama daha önce aileye destek için 1 yıl Şok markette kasiyerlik yaptığını belirtmiştir. Ailede başka çalışanlarda var dolayısıyla geçinebildiklerini ama azami dikkat ettiklerini ifade etmiştir. 11 yıldır Fikirtepe'de oturduklarını, kendi dairelerinde oturduklarını ifade etti. Evin temel ihtiyaçlarını karşıladığını, evsiz kalabileceğini düşünmediğini belirtti. Geleceğe dönük daha iyi bir işe sahip olmayı umuyor. "*Çok masraf var her şeyi alamıyoruz, hangisi önemlisi ise onu alıyoruz diğerini erteliyoruz"* (Katılımcı 49, 21, Kadın).

1999 Ordu doğumlu kendisini Ordulu olarak tanımlayan lise mezunu bekar kadın katılımcı, 6.000 TL markette işçi olarak çalışıyor. Sağlık güvencesi bulunmaktadır. Ailesi ile birlikte kirada oturan kadın katılımcı 6 yıldır Fikirtepe'de oturduklarını evlerinin temel ihtiyaçları karşıladığını belirtti. Evde başkalarının da çalıştığını ama geçinmekte zorlandıklarını ifade etmiştir. Geleceğe dönük daha iyi bir iş sahibi olma umudunu her şeye rağmen koruyor (KK50).

1995 Kocaeli doğumlu lise mezunu evli kadın katılımcı, kendini Kocaelili olarak tanımlıyor. Kendisi hiç çalışmamış, eşi inşaat işçisi, geliri değişiyor olarak cevaplandı. Eşi işsiz kaldığında aile desteği ile geçimlerini sürdürüyorlar. Eşinden dolayı sigortası var. Daha önce hiç çalışmamış bunun sebebini kendine uygun bir iş bulamamış olması olarak açıklıyor. 1 senedir Fikirtepe'de kirada oturuyorlar. Ucu ucuna geçinebildiklerini ifade etti. *" Böyle pahalılık görmedim, akşama ne pişireceğim en büyük derdim* " diyor. Şu an yaşadıkları evin temel ihtiyaçlarını karşıladığını fakat ilerisi için evsiz kalabileceğini düşünüyor. Kiralardaki artış konusunda endişeli olduğunu belirtiyor (Katılımcı 51, 27, Kadın).

2000 İstanbul doğumlu lise mezunu bekar kadın katılımcı, kendisini İstanbullu olarak tanımlıyor. Ailesinin fırınında çalışıyor. Sigortası bulunmakta, kazandığı para için *"değişiyor"* ifade kullanmıştır. Geçinemediğini ifade etmiş *"hayır, yetmiyor"* demiştir. Geleceğe dönük daha iyi bir iş sahibi olmak konusunda umutsuz olduğunu belirtti. 20 yıldır Fikirtepe'de yaşayan katılımcı kirada oturmaktadır. Konut temel ihtiyaçlara sahiptir. Katılımcı evsiz kalabileceğini düşünmüyor (Katılımcı 52, 22, Kadın).

Konu başlığı altında kadınlar ile yapılan görüşmeler neticesinde, geçinme sıkıntısının en öncelikli konu olduğu ortadadır. Yeni neslin öncekilere oranla yükselen bir eğitime ulaşma oranı olmasına rağmen (şehir dışından gelen bankacı, öğretmen ve hemşire dışında) geliri yüksek işlere ulaşamamış durumdadır. Aldıkları eğitim ile ileriye dönük umut taşımalarına rağmen içinde bulundukları ortam nedeniyle (sermaye kavramı) bunun gerçekleşme ihtimali düşüktür.

Gündelik hayatın devamını sağlayıcı harcamaların her geçen gün zorlaştığı, önceliklerin belirlenerek alış veriş yapıldığı sıkça tekrar edilmiştir. Saha çalışmasının yapıldığı Ekim 2023 tarihinde Birleşik Metal-İş Sınıf Araştırmaları Merkezi'nin yaptığı çalışmanın, açlık sınırında yaşam için 7.552 TL ve yoksulluk sınırında ise 26.123 TL öngörmesi katılımcıların açlık sınırında yaşadığını bize göstermektedir (BİSAM, 2022).

Evli olan kadın bireyler eşleri ile birlikte kirada oturdukları gözlenmiş, evsiz kalabileceklerini düşünmeseler bir kiraların hızlı artışı karşısında endişe taşımaktadırlar. Konut konusunda geleceğe dönük belirsiz duygular taşımaktadırlar. Bekar olan kadın bireyler, hala aileleri ile yaşadıkları için konut konusunda bir endişe yaşamıyor.

Hem kendileri hem de eşleri çalışan 31-49 yaş grubundaki kadınlar, gelirleri göreceli olarak 50 yaş üstü gruba göre biraz daha yüksek olduğu için hem kendilerine hem de evlerine biraz daha çok harcama yapma eğilimindedirler. Temel ihtiyaçlarını karşılayabilen bir işçi sınıfını temsil etmekteler ama elbette yaşam mücadelesi bakımından çok zorlanmakta ve Türkiye'nin günümüz koşulları içinde Fikirtepe gecekondu mahallesinde yoksulluk yaşamaktadırlar.

4.2.1.2 Erkek katılımcılar

İstanbul ili, Kadıköy İlçesi, Fikirtepe Mahallesi Bölgesi'nde gerçekleştirilen saha çalışmasında, 50 yaş üstü erkek görüşmecilerle yapılan görüşmeler neticesinde 7 yüz yüze derinlemesine görüşme yapılmıştır. Genelde 50 yaş üstü erkeklerde bölgeye olan aitlik duygusu yüksektir. Yaşları itibariyle uzun süredir bu mahallede yaşadıkları için kendilerini Fikirtepe Mahalleli olarak tanımlamayı uygun görmüşlerdir.

8 yıl önce işsizlik nedeniyle Muş ilinden Fikirtepe'ye göçen erkek katılımcı, kahvehane çalışanı olarak görev yapmaktadır ve geçimini zar zor sağlamaktadır. Özellikle Pandemi döneminde çok sıkıntı çektiğini ve akrabalarından destek aldığını belirtmiştir. *"Keşke düzenli geliri olan bir işim olsaydı"* tanımlamasını yapmıştır.

Kahvehane işleten bireyin düzenli bir geliri bulunmamaktadır. Son yıllardaki mahalleden ayrılmalar nedeniyle müşteri kaybı yaşadığını, yeni binalara taşınanların kahveye gelmediğini belirtmiştir. Kazandığı paranın yarısını eşine verdiğini harcamaların önemli bir kısmının yiyecek olduğunu belirtmiştir. Fikirtepe'de kirada oturduğunu ve oturduğu binanın temel ihtiyaçlarını tam olarak karşılamadığını "*zaman zaman sorun çıkarıyor*" diyerek belirtmiştir. Özellikle ısınma konusunda, binanın yapı kalitesinin kötülüğünden yakınmıştır. İstanbul genelinde yaşanan kira yükselmesinin kendisini korkuttuğunu, Fikirtepe'de yaşanan dönüşüm nedeniyle taşınmak zorunda kalacağını; ama kiralık ev bulup bulamayacağını bilemediğini söylemiştir. Memleketine dönme ihtimalinin olmadığını belirtmiş ve evsiz kalabileceğini belirtmiştir (Katılımcı 7, 69, Erkek).

Yine işsizlik nedeniyle Adıyaman'dan geldiğini belirten, memleketini Adıyaman olarak ifade etse de, kendisini Fikirtepe'li olarak tanımlayan emekli bir inşaat ustası birey, 4.600 TL emekli maaşı aldığını belirtmiştir. Gecekondu sahibi olduğu belirtmiş ve 30

yıl önce Mahalleye geldiğini söylemiştir. Kıt kanaat geçinebildiğini ifade etmiş,durumu; "*ölmeyecek kadar*" olarak tanımlamıştır. Eşine hiç para veremediğini en çok yiyeceğe paranın gittiğini belirtmiş; "(…) *para kayboluveriyor* (…) ç*ok pahalılıklar var, böyle giderse halimiz harap(...)*" demiştir (Katılımcı 4, 58, Erkek).

30 yıldır Fikirtepe'de yaşayan ve esnaflık yapan Çorum doğumlu erkek birey, hem ev sahibi hem de iş yeri sahibidir. Ortalama gelirinin aylık 8.000 TL civarında olduğunu belirtmiştir. Fikirtepe'ye taşınmadan önce, İstanbul Kurtköy'de yaşadığını, sonra Fikirtepe'ye göç ettiğini belirtmiştir. Yaşadığı konutun temel ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmiştir. Mülk sahibi olması nedeniyle evsiz kalma tehlikesini hissetmemektedir. *"Orta-uzun vadede Fikirtepe'den taşınmak zorunda kalacağım, satıp gider kendime yeni ev alırım."* diyebilmektedir (Katılımcı 6, 62, Erkek).

35 yıldır Fikirtepe'de yaşayan işçi statüsünde (reklam tabela işi olan) kiracı bir erkek katılımcı iş nedeniyle Ankara'dan mahalleye gelmiştir. Ortalama 6.000 TL kazanmakta olup, oturduğu evin temel ihtiyaçlarını az çok giderdiğini belirmiştir. Evsiz kalacağını düşünmemekle birlikte, kira oranlarındaki artıştan korktuğunu belirtmiştir (EK3).

Diğer bir katılımcı olan, emekli berber 25 yıldır Fikirtepe'de kendi evinde oturmakta olup, zor geçinmektedir. Özellikle son bir yıl içinde birçok şeyi kısmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Kendi evi olmasına rağmen evsiz kalabileceğini ifade etmiştir (EK2).

Bu yaş grubunda kendi konutuna sahip olan ortaokul mezunu, dönerci dükkanı sahibi bir erkek katılımcı, 12 yıl önce Fikirtepe'ye taşınmıştır. İlk taşınma sebebi öncesinde akrabaları taşındığı Kars'tan bu mahalleye gelmiştir. Eşi ile beraber aynı yerde çalışmaktadır. Kendisini Karslı olarak tanımlamaktadır. Geçinebildiğini ifade ediyor ama pahalılıktan özellikle işi için maliyetlerin yükselmesinden yakınmaktadır. Evinin temel ihtiyaçları karşıladığını belirtmiş ve evsiz kalabileceğini düşünmemektedir (EK1).

Hiç eğitimi olmayan Diyarbakır doğumlu emekli bir katılımcı, 45 yıldır Fikirtepe'de kirada yaşıyor. Emekli aylığı ile geçinen bireyin geliri 4.000 TL.'dir. Beklendiği üzere, yoksulluk sınırında olması sebebiyle, evsiz kalmaktan korkmaktadır. Özellikle son 1 yıldaki kira artışı ile beraber Fikirtepe yaşanamaz bir hale gelmesi sonucu, ileride

nereye taşınacağım korkusu içinde olduğunu söylüyor. "*Bu yaştan sonra nereye yerleşiriz, kiminle komşuluk yapabiliriz!"* demiştir. Evsiz kalabileceğinizi düşünüyor musunuz sorusuna evet cevabını vermiş ve *"Kim bize kapısını açar?"* demiştir (Katılımcı 5, 63, Erkek).

Görüşmelerde bulunan erkeklerin neredeyse hepsi İstanbul dışında doğmuş ve büyümüştür. Memleketleri Zonguldak, Rize, Batman, Mardin, Kastamonu, Kars, Erzurum, Adana gibi illerdir. Bu yaş grubu iş amacıyla İstanbul'a göç etmiş bir grup insanı temsil etmektedir. Farklı zamanlarda göç eden aileler olduğu gibi, kendi ailesini başka şehirlerde bırakarak tek başına çalışma amacıyla İstanbul'a gelmiş erkekler bu grupta mevcuttur.

Fikirtepe eski bir gecekondu mahallesi olarak, konut fiyatlarının daha düşük olduğu bir mahalledir. Gecekonduları inşa eden ailelerin, gecekondularda bulunan bazı katları sattıkları ya da kiraya vermektedirler. O sebeple son on yılda göç edenler bomboş araziye gecekondu inşa etmekten ziyade var olan tadilatları yapılmış kimi zaman yenilenmiş gecekondulara yerleşmişlerdir. Bu bahsettiğimiz konutlar daha sonra Kentsel Dönüşüme girecektir. Hali hazırda süregelen inşaatlar, eski konutlar ve tadilat görmüş gecekondular, yıkılarak yeniden yapılan binalar ile tam bir dönüşüm süreci içinde olduğumuzu söylemek mümkündür. Hepsi STK'larla ilişkisinin hiç olmadığını belirtmiştir.

Söz konusu katılımcıların ortak noktası ileriye dönüş olarak Fikirtepe'de yaşam imkanının olmadığını ifade etmeleridir. Ev sahibi olanların endişeleri sosyal ortam değişikliği nedeniyle ne yapacaklarını bilememelerdir. Kirada oturanların endişesi ise, sosyal ortam değişikliğindeki belirsizliğin yanında "konut" bulma ya da bulamama endişesidir.

Katılımcılardan üniversite mezunu bir polis ile eşi (görevi memur) ailesi ile birlikte Fikirtepe'de 8 yıldır ev sahibi olarak yaşamaktadır. Komşuluk, akrabalık ilişkilerinin kendisi için pek önem arz etmediği ortadadır. Kadınlar ve erkeklerle olan görüşmelerdeki, derin ayrılık bu noktada oluşmuştur. Erkeklerin yaşadıkları bölgeden sosyalleşme ve dayanışma adına beklentileri ile kadınların beklentileri ayrışmakta; çalışan erkekler iş odaklı olup, sosyal çevrelerini de bu eksende geliştirip, onun dışında

sadece kendi aileleri ile bağlantı kurmakta ve görüşmektedir. İşyerine yakın olduğu için bu mahallede yaşamaya başlamıştır ve uzun seneler bu bölgede yaşamak istediği anlaşılmaktadır. *"Fikirtepe'nin eski halini bilmiyorum ama çok fazla anlatıyorlar."* (Katılımcı 14, 30, Erkek).

Başka bir iş dalından (otobüs şoförü) lise mezunu erkek katılımcı, son 1 yıldır yaşamakta olduğu Fikirtepe'de sadece aile, arkadaş ve komşularla görüşmektedir. Mahalle aitliği yüksek değildir ve yukarıda bulunan polis görüşmeci ile çok benzer şekilde cevaplar vermiştir, yoksulluk yaşamaktadır (EK12).

Kendisi araç tamiri işiyle meşgul ve eşi muhasebeci olan bir erkek katılımcı, çok az maaş kazanmakta olmasına rağmen *"Ortalama geçiniyoruz."* ifadesini kullanmaktadır. 20 yıldır bu mahallede kirada ikamet etmektedir. 20 senelik bir geçmişe sahip olmak, tam anlamıyla bir mahalleliği beraberinde getirmektedir. Mahallede kendilerini sarıp sarmalayan ilişki ağından, aile, akraba, hemşeri ve komşu dayanışmasından faydalanmaktadırlar. Bu mahalleyi iyisiyle sıkıntılarıyla seven, ifadelerinde aitliği yüksek bir birey olduğunu anlıyoruz. Görüşülen bu yaş grubu erkeklerdeki genel durum; aileyi geçindirme çabasıdır. Kültürel-sosyal hayata zor karışmaktadırlar, bu adeta onlar için bir lüks olmaktadır (Katılımcı 13, 37, Erkek).

Ortaokulu mezunu bekar bir katılımcı olan kurye elemanı, yaptığı işinden memnun olduğunu söylemiştir. Fikirtepe'de ailesinin hem evleri hem de konutları vardır. Tüm hayatı boyunca Fikirtepe'de yaşayan bir kişidir. Genel itibariyle taşınanlar olması sebebiyle, ilişkilerin sürekli değiştiği ifade etmektedir fakat kendisi bu bölgede çok sık sosyalleşmekte ve aile, akraba, hemşeri, komşu ve arkadaşlarla görüşmektedir. Tüm bahsi geçen gruplarla dayanışma yapıp yapmadığı konusuna gelindiğinde, henüz dayanışmayı içselleştirmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Eskiyle yeniyi karşılaştırabilmektedir. Açıkça kendi durumunu analiz ederken tümüyle 'sosyal dışlanma' olgusunu iyi kavradığı düşünülmektedir: tüketimden, iş gücü piyasasından, eğitimden, kamusal hizmetlerden, kültürel-sosyal hayattan dışlandığını söylemiştir. Mekansal dışlanma bakımında ise; kendi aitliği yüksek olduğu için Fikirtepe'nin kentsel dönüşüme uğrasa bile kendisinin bu mahallede kalabileceğini düşündüğü ifade edilmiştir (EK15).

Ortaokulu mezunu evli kendi küçük aile restoranı bulunan bir esnaf, 10 senedir bu mahallede kirada çalışmakta ve yaşamaktadır. İşsizlik sebebiyle bu mahalleye geliş hikayesini anlatmıştır. Diğer tüm erkek görüşmecilerden dinlediğimiz gibi bu birey de kendi çevresine son derece güvenmektedir. Hayat motivasyonunu ilişki ağları ile sağladığını gözlemekteyiz, öte yandan sosyal dışlama konusunda daha temkinli cevaplar vermektedir. Geçinebildiği ifade ederek kazancını söylememesinden dolayı, maddi durumu ile ilgili bilgi sağlanamamıştır. Harcamalarının çoğunluğunu çocukların masrafı oluşturduğunu belirtmiştir. İfadelerinden yoksulluk sınırının biraz üzerinde olduğu düşünülmektedir. *"Geçinebiliyor musunuz?"* sorusuna *"Evet"* demek ile birlikte sonraki cevaplarda evsiz kalma tehdidini hissetmesi sınırda bir geçim durumu olduğunun ispatıdır. Geleceğe dönük olarak kendisinin ve aileden birinin daha iyi bir işe sahip olma sorusuna *"Evet"* demiştir. Geleceğe dönük olarak hala umudunu korumaktadır (Katılımcı 17, 33, Erkek).

Eskiden pazarcılık, esnaf olup telefon satışı yapan fakat şu an işçi olan, lise mezunu bekar bir diğer katılımcı ise, 12 senedir İstanbul'da 4 yıldır Fikirtepe'de bu mahallede kirada yaşamakta ve geçim zorluğu belli oranda yaşamaktadır. Sağlık sigortası bulunmakta ve *"geçinebiliyor musunuz?"* sorusuna *"şükür orta yollu"* olarak cevaplamıştır.

Geleceğe dönük olarak daha iyi bir işe sahip olma ümidi taşımaktadır. Kirada oturan görüşmeci; *"bu şartlarda evsiz kalabilirim"* ifadesini kullanmıştır (Katılımcı 18, 37, Erkek).

Erzurum doğumlu, 22 yıldır Fikirtepe'de kirada yaşayan meslek lisesi mezunu terzilik işi yapan katılımcı, aylık 5.500 TL. maaşa sahip olup, geçimini zorlukla sağlamaktadır. Özellikle son yıldaki pahalılık çok canını sıkmaktadır. Evli ve çocuklu bir ailedir fakat aile desteği sayesinde geçinmektedirler. Kazandığı paranın hepsini eşine teslim ettiğini belirtmiş ve harcamalarının çoğunu kira ve yiyecek oluşturduğunu ifade etmiştir. Daha iyi bir iş bulmak konusunda hem kendi hem de çocukları açısından hiç umudu yoktur. *"bu gidişle zor*" demiştir. Kirada gecekonduda kalmakta ve ev ile ilgili temel sorunlardan bahsetmektedir. Evin yapısal sorunları olduğunu (çok eski), pahalılık nedeniyle doğal gaz çalıştıramadığını ve evin ısınmadığını belirtmiştir. Ayrıca çevrede güvenlik sorunları olduğunu ifade etmiştir. Kiraların artışı görüşmeciyi çok

korkutmakta, son yıllarda kentsel dönüşüm yüzünden tanıdıklarının ayrılmaya başladığını kendisinin nereye gidebileceğini bilmediğini belirtmiştir. Başka bir mahalleye taşınmak konusunda kirayı *"ödeyemeyiz"* ifade kullanmıştır.

Dolayısıyla *"Evsiz kalabileceğinizi düşüyor musunuz?"* sorusuna endişe ile "*tabii ki tabii ki evet çoluk çocuk başımızı sokacak bir ev nasıl bulacağız bilmiyorum"* demiştir. Ancak aile yardımı ile geçinebildiğini belirtmiştir (Katılımcı 20, 44, Erkek).

Evli ve 2 çocuklu ilkokul mezunu olan bir diğer katılımcı, Erzurum doğumlu olmasına rağmen kendisini Fikirtepe'li olarak tanımlamaktadır. Bir restaurantda işçi statüsünde çalışmaktadır. Karısı hiç çalışmamış ve kazandığı paranın önemli bir kısmını çocukların bakımı için eşine vermektedir. 1997'de Fikirtepe'ye işsizlik nedeniyle Erzurum'dan göç ettiğini ve şu an oturduğu evin kira olduğunu belirtmiştir. Tespit edilen beklenmedik bir sonuç, (bu yaş aralığında erkek görüşmelerde benzer durumlar yaşanabilmekte) erkek görüşmeciler kendilerini olduğundan iyi durumda tarif etme ihtiyacı içinde oldukları düşünülmektedir. Kendisi dışında evde çalışan kimse bulunmamasına rağmen, geçinebildiğini belirtmiş durumdadır ve maaşı konusunda bilgi vermemiştir. Evin temel ihtiyaçlarını giderdiğini ve evsiz kalacağını düşünmediğini ifade ediyor (EK19).

Eğitim düzeyi diğer katılımcılara göre yüksek olan birey (Üniversite Mezunu) Balıkesir doğumlu olup ve kendisini Balıkesirli olarak tanımlamaktadır. Son 5 yıldır veteriner olarak Fikirtepe'de kiralık olarak tuttuğu kliniğinde veteriner eşi ile birlikte çalışıyorlar. Aylık kazancı konusunda "*değişiyor*" olarak ifade ederken, rahat geçinemediğini ifade etmiştir. Geleceğe yönelik olarak daha iyi bir işe sahip olamayacağını düşünüyor. Yaşadığı konut temel ihtiyaçlarını gideriyor ama kiralar konusunda endişeli olduğunu anlaşılmaktadır. İleride evsiz kalabileceğini düşünmüyor (EK9).

Yine Üniversite mezunu olan ve yurt müdürü olarak görev yapan Bolu doğumlu ve kendini Bolulu hisseden birey, 6 yıldır Fikirtepe'de yaşamaktadır. Eşi de çalışıyor ama maaşını belirtmemiştir. Fikirtepe'de kirada oturmakta, evinin temel ihtiyaçlarını karşıladığını belirtmiştir. Evsiz kalabileceğini düşünmemekte fakat kiraların geldiği noktadan korktuğunu ifade etmiştir. Geçinebildiğini ama eskisi gibi değil demiştir (EK11).

Ortaokul mezunu ve kuaför olarak çalışan evli ve çocuklu, 15 yıldır Fikirtepe'de kirada oturan ve çalışan Mardin doğumlu ve kendini Mardinli olarak tanımlayan erkek katılımcı, geçinemediğini ve sağlık güvencesinin olmadığını belirtmiştir. Eşi ailenin bakımı ile ilgileniyor ve çalışmamaktadır. Kazandığı parayı evin ihtiyaçları ve çocukların ihtiyaçları için harcamakta olan katılımcı, düzenli bir işte çalışmak ve düzenli bir maaş ve daha iyi bir işte çalışmak istediğini belirtmiştir. *"Geçinebiliyor musunuz?"*sorusuna; *"Buna geçinmek denirse ama şükür diyoruz beterin beteri var"* diyerek cevaplamıştır.

Tüm katılımcılar gibi eskiden kiranın düşük olduğunu ama son yıllarda çok hızla yükseldiğini belirtti. Kentsel dönüşüm ile birçok kişinin mahalleden ayrıldığını kendisinin de ayrılmak zorunda kalacağını ama nerede kiralık ev bulabileceğini bilmediğini iletmiştir. Diğer katılımcılar gibi, *"Evsiz kalabileceğinizi düşünüyor musunuz?"* sorusuna *"evet"* yanıtını vermiştir. Gelecek yıllar için kendisinin veya ailesinden birinin daha iyi bir işe sahip olabileceğini düşünüyor musunuz sorusuna *"hayır, zor"* yanıtı vermiştir (Katılımcı 16, 34, Erkek).

Lise mezunu, bekar, sağlık güvencesi olmayan, işçi statüsünde motor tamirciliği yapan bir birey Adana doğumlu ve kendini Adanalı olarak tanımlıyor. 4.500-5.000 TL geliriyle, kirası çok düşük bir evde kalıyor ama gelecekte ne olacağı konusunda endişeleri bulunmaktadır.*"Zar zor geçiniyorum."* ifadesini kullanmıştır. 2 yıl önce Fikirtepe'ye, Adana'dan işsizlik nedeniyle gelmiş. Evsiz kalabileceğini düşünüyor, kiraların bu kadar yükselmesine anlam veremiyor. Ev sahiplerini aç gözlülükle suçluyor, İleride daha iyi bir işe sahip olabilmek konusunda daha umutlu konuşmaktadır (EK8).

Katılımcıların ortak kaygısını konut oluşturmaktadır. Mahalle aidiyeti yüksek olan bireylerin başka bir mahallede var olabilme endişesi yüksek olmakla birlikte nerede yaşayacakları konusu büyük bir soru işaretidir. Fikirtepe mahallesinde kentsel dönüşüm nedeniyle son 10 yıldır mahalle dışına göç olmuş ve ilk tercih hemen komşu mahalleler tercih edilmiştir. Fakat son yıllardaki hızlı kira artışı bu imkanı mümkün kılmamaktadır. Dolayısıyla konut konusundaki endişe beraberinde *"iş"* konusunda da endişeleri beraberinde getirmektedir.

1998 Doğumlu Fikirtepe doğumlu ama kendisini memleketi Mardinli olarak tanımlayan birey esnaf olarak kuaför dükkanı vardır. Medeni durumu bekar, lise mezunu ve ailesi ile yaşamaktadır. Aylık kazancını tam belirtmese bile "*asgari ücret kadar kalıyor bana"* diye ifade etmiştir. Parayı en çok nereye harcıyorsunuz sorusuna aileye destek olarak belirmiştir. "*Mecbur*" tanımlamasını kullanmıştır. Sağlık güvencesi olarak Bağkur'ludur. En uzun yaptığı iş kuaförlük ise de daha önce güvenlik olarak da çalıştığını belirtti. Ailesinde başka çalışanların da olduğunu, geçinebiliyor musunuz sorusuna; "*evet ama eskisi gibi değil tat kalmadı, pahalılık var*" demiştir. Geleceğe dönük olarak daha iyi bir işe olan umudu devam etmektedir. Ailesi ile kaldığı konut kiradır. Kaldığı ev temel ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte evsiz kalabileceğinizi düşünüyor musunuz sorusuna *"evet, kiralar delirdi"* demiştir (Katılımcı 23, 24, Erkek).

1995 doğumlu Bekar, Erzurum doğumlu ve kendini Erzurumlu hisseden lise mezunu birey motor kurye olarak çalışmaktadır ve bu güne kadar en uzun yaptığı iş motor kuryelik mesleğidir. 12 yaşında Fikirtepe'ye taşındığını belirtmiştir. SGK sağlık güvencesi vardır. Aylık kazancı hakkında bilgi vermemiştir, *"tek tabancayım, kimsem yok"* diyerek yalnız başına yaşadığını belirtmiş, geleceğe dönük olarak daha iyi bir iş için "*yaşayıp göreceğiz*" demiştir. Kirada oturmaktadır ve evsiz kalabileceğini belirtmiş, "*bu ev elimizden giderse ne yaparım bilmiyorum."* demiştir (Katılımcı 22, 27, Erkek).

1997 doğumlu kıraathanede çalışan bekar birey, ilköğretim mezunu, memleketi Adıyaman dese de kendisini İstanbullu olarak hissettiğini ifade etmiştir. Kıraathane, amcasının sahibi olduğu bir yer dolayısıyla aile isinde çalışıyor, sağlık güvencesi SGK'sı bulunmaktadır. Daha öncede hep kıraathanede çalışmış, başka bir işte çalışmadığını belirtmiştir. Aylık 6.000 TL kazandığını belirtiyor. *"Geçinebiliyor musunuz?"* sorusuna *"idare eder"* yanıtı vermiştir. Harcamalarının en büyük kısmını ev ihtiyaçları, aileye yardım oluşturmaktadır. Ailesi ile birlikte kirada oturmaktadır. Ev temel ihtiyaçları kendi ifadesi ile "*idare eder*" düzeyde karşılaşmaktadır ama geleceğe dönük olarak evsiz kalabileceğini belirtmiştir. Geleceğe dönük olarak kendisinin ve aileden birinin daha iyi bir işe sahip olamayacağını düşünüyor. *"Pek sanmıyorum"* diyerek umutsuzluğunu ifade etmiştir. 5 yıldır Fikirtepe'de yaşadığını, işsizlik nedeniyle Adıyaman'dan geldiğini ifade etmiştir (Katılımcı 21, 25, Erkek).

1993 Doğumlu üniversite mezunu bekar ve muhasebecilik (büro elamanı, memur) yapan katılımcı Samsun'u memleketi olarak tanımlasa da kendisini İstanbullu olara hissetmektedir. SGK sağlık güvencesi bulunmakta, aylık 7.500 TL kazandığını belirtmiştir. Bugüne kadar sadece muhasebecilik yaptığını başka bir işte çalışmadığını ve bundan başka bir iş istemediğini belirtmiştir. Okuduğu okul ile yaptığı iş bir birine uyumlu olduğunu belirtmiştir. Kazandığı parayı kişisel ihtiyaçları için harcadığını, yalnız başına kirada yaşadığını, zor geçinebildiğini belirtti. Daha önce Ümraniye ilçesinde oturuyorken 3 yıl önce Fikirtepe'ye ekonomik sebeplerden dolayı taşınmıştır. Geleceğe dönük olarak daha iyi maaş alan bir yerde çalışmayı umut ediyor. İş yerine yakın olması nedeniyle ve ucuz kirası için Fikirtepe'ye geldiğini, evin temel ihtiyaçları karşıladığını ve evsiz kalma tehdidi hissetmediğini belirtmiştir (EK24).

E-ticaret ile uğraşan 25 yaşındaki bir başka katılımcı, bekar, Afyon doğumlu ve kendisini Afyonlu olarak tarif ediyor. Sağlık güvencesinin olmadığını ve düzenli bir gelirinin olmadığını belirtmesine rağmen işinden memnun olduğunu ifade etmiştir. Erkek bir ev arkadaşı ile birlikte kirada yaşadığını belirtmiştir. Evin temel ihtiyaçları giderdiğini ve evsiz kalabileceğini düşünmüyor. *"Geçinebiliyor musunuz?"* sorusuna *"evet"* demiş ve geleceğe dönük olarak daha iyi bir işe sahip olabileceğini ifade etmiştir. Fikirtepe'ye 6 yıl önce Afyon'dan işsizlik nedeniyle geldiğini belirtmiştir (Katılımcı 25, 25, Erkek).

22 yaşında bekar lise mezunu bir başka erkek katılımcı ise, döner restoranında kurye olarak görev yapmaktadır. Sigortası bulunmakta, asgari ücretli alarak çalışmakta ve 4 yıl önce Fikirtepe'ye Şanlıurfa'dan göç sebebinin kendi memleketinde yaşanılan işsizlik olduğunu söylemektedir. İlk işi şu an yaptığı iştir. Parasını kira ve kendisi için harcamaktadır. Erkek bir arkadaşı ile bekar evinde kirada kalmaktadır. Zar zor geçinebildiğini ama geleceğe dönük daha iyi bir işte çalışma umudu taşıdığını belirtmiştir. Kaldığı evin temel ihtiyaçları karşıladığını ifade etmekle birlikte, ileride evsiz kalabileceğini ifade etmiştir (EK26).

Vale olup aynı zamanda öğrenci olan lise mezunu, bekar 20 yaşında bir erkek katılımcı, Bayburt doğumlu, memleketi Bayburt olarak tarif etse bile kendisini İstanbullu olarak hissetmektedir. Sağlık güvencesi olmayan bireyin, düzenli ve yeterli bir geliri yoktur. Daha önce garson olarak da çalışmıştır. Mahallede son iki senedir arkadaşları ile aynı

evde kirada yaşamaktadır. Eğitim sebebiyle Bayburt'tan göç ettiğini belirterek, yaşam koşullarının kendisini son derece zorladığını belirtmiştir. *"Geçinebiliyor musun?"* sorusuna *"çok zor"* cevabı vermiştir. Herşeye rağmen geleceğe dönük olarak daha iyi bir işe sahip olabileceğini düşünmektedir. Arkadaşları ile oturdukları ev temel ihtiyaçları karşılasa bile, artan kiralar nedeniyle endişe duymaktadır.*"Evsiz kalabileceğini düşünüyor musun?"* sorusuna *"hiç bu kadar düşünmemiştim, evet*." şeklinde ifade etmiştir (Katılımcı 27, 19, Erkek).

18-31 yaş arasındaki erkek katılımcıların konut konusunda önemli endişeleri olduğu gözlemlenmiştir. Sahip oldukları eğitim ve çalıştıkları iş kolları göz önünde bulunduğunda kirada nasıl yaşayacakları çok önemli bir sorun olarak karşılarına çıkmaktadır. Genel olarak yaşam sıkıntısı çekmektedirler. Evsiz kalma endişeleri yüksektir.

Gelir şartlarına bakıldığında, saha çalışmasının sürdüğü dönemde çeşitli araştırmalar ile saptanan, açlık ve yoksulluk sınırının altında oldukları görülmüştür. Özelikle emekli olan bireyler açlık sınırının altında aldıkları maaş ile çok ciddi bir yoksulluk içerisindedirler. Üniversite mezunu, bankacı, öğretmen, polis, muhasebeci gibi mesleklere sahip olan bireyler diğer görüşmecilere nazaran daha iyi maaş almalarına rağmen yoksulluk sınırının altında kalmaktadırlar. Ancak erkek ve kadının birlikte çalışması ile sürdürülebilir bir hayata erişmektedirler.

Lise ve Üniversite mezunu olup, kurye, kasiyer, vale gibi süreksiz, güvencesiz işlerde çalışan bireyler asgari ücret bazı durumlarda onun da altında maaş almaktadırlar. Tüm katılımcıların, geçinmek konusunda problemi vardır. Evsiz kalma duygusu, endişesi vardır. Özellikle kiralardaki hızlı artışlar büyük bir belirsizlik yaratmaktadır.

4.2.2 İlişki ağları

Erken dönem göç sürecinde etnik ve sınıfsal dayanışma örüntüleri ve hemşerilik ağlarının katkısıyla göç edenlerin yoksulluğa düşmesini önleyen destek mekanizmaları oluşturulabilmiştir. Enformel çalışma ve barınma olanaklarının varlığı, şehrin yeni üyeleri arasında ciddi yoksulluk kaygılarının oluşmasını bir ölçüde engellemiştir (Erman'dan akt. Önder ve Şenses, 2006). Bu mekanizma gecekondulaşma süreci bağlamında kendi hiyerarşik ilişkilerini oluşturarak, önceden gelenlerin yoksulluklarını

sonradan gelenlere devrettiği, nöbetleşe yoksulluk olarak adlandırılan bir nitelik kazanmıştır (Işık ve Pınarcıklıoğlu, 2013).

Yoğun talep baskısı karşısında yükselen gecekondu kiraları ve ekonomik krizlerin de etkisiyle dalgalanan enformel iş olanakları, yoksulluktan kurtulmanın sadece bir zaman meselesi olduğu nöbetleşe yoksulluğun yerini kalıcı özellikler taşıyan yeni kentsel yoksulluğa bırakmasına yol açmıştır. Geleneksel dayanışma örüntülerinin giderek kaybolduğu, toplumsal dışlanma ve marjinalleşmenin yaygın olarak gözlenebildiği yeni yoksulluk, devredilemeyen bir nitelik kazanmıştır (Buğra ve Keyder, 2013, s. 19).

4.2.2.1 Kadın katılımcılar

Fikirtepe göç alan bir mahalledir. Görüşmelerde 50 yaş üstü kadınlardan bazılarının son 5 yıl içinde buraya özellikle çocuklarının Fikirtepe'de yaşaması sebebiyle göç ettikleri gözlemlenmiştir (KK37, KK34). 50 yaş üstü kadınlardan mahalleye yeni göçen bir kadın, mahalleye sosyal açıdan ait hissetmediğini aktarmıştır. Sosyal dışlanmayı özellikle tüketimden ve iş gücü piyasasından dışlanma olarak hissetmekte; fakat eğitim, kamusal, sağlık ve kültürel sosyal hayata katılabilme adına dışlanma yaşamamaktadır (KK37).

Yine benzer şekilde Fikirtepe'ye 10 sene önce taşınan evli ve çocuklu 50 yaş üstü bir temizlik işçisi kadın kendini hala yalnız hissetmekte, çocukları dışında; akraba veya arkadaş bakımından Fikirtepe'ye uyumlanamamıştır. Az da olsa dayanışma gösterildiğini belirtiyor. Resmi kurumlarla veya STK'lar ile bir ilişkisi bulunmamaktadır. Dayanışma ilişkilerinin eskiye oranla olmadığını; "*herkes kendi başının derdine bakmaya başladı"* diyerek tanımlıyor (Katılımcı 31, 55, Kadın).

Fikirtepe'de hiç akrabası veya hemşehrisi bulunmuyor, arkadaş veya komşularla ayda bir görüşüyor ama *"nerede o eski günler"* (kadın toplantısı manasında kullanıyor) diyor. Kendisini bir topluluğa ait hissetmiyor. Komşuluğu, karşılıklı dayanışmanın kalmadığını şöyle ifade ediyor: "*nerede o eski komşuluk*". Resmi kurumlar ve STK üyeliği bulunmuyor. Eski dayanışma modellerinin kalmadığını ifade ediyor (Katılımcı 37, 63, Kadın).

Akrabaları ve komşuları ile hafta da bir görüştüğünü ifade ediyor. Kendisini bu bağlamda yaşadığı yere ait hissediyor. Komşuluğun devam ettiğini eskisine oranla biraz değiştiğini, dayanışma ilişkilerinin devam ettiğini ifade ediyor. Hiçbir resmi kurum ile veya STK ile bir ilişkisi bulunmamaktadır (KK36). Diğer bir kadın, Fikirtepe mahallesinde kendisini yalnız hissediyor, görüşebileceği akrabası bulunmuyor. Komşuluk ise Adapazarı'nın yerini tutmamakta, oradaki eski ilişkilerini hatırlıyor ve özlüyor. Burada komşuluğun değiştiğini, dayanışma olmadığını belirtmekte; resmi bir kurum veya STK ile bir ilişkisi diğer kadınlar gibi bulunmuyor (KK34). Diğer bir kadın görüşmeci ise, akrabalık ilişkilerinin ve komşuluk ilişkilerinin sıkı olduğunu her gün görüştüğünü belirtiyor. Hala dayanışma ilişkisinin devam ettiğini ama yinede eskisi gibi olmadığını belirtmekte, resmi kurumlar veya STK'lar ile bir ilgisi bulunmamaktadır (KK33).

"*Kimse kimseye misafirliğe gitmiyor"* diyen başka bir kadın katılımcı, 20 yıllık Fikirtepe'li olarak eski komşuluğun kalmadığını belirtiyor. Akrabalarının olduğunu ama çok sık görüşmediğini, komşuları ve akrabaları ile arasında eskisi gibi bir dayanışma olmadığını belirtmiştir. Hiçbir resmi kurum ile veya STK ile bir ilişkisi bulunmamaktadır. Eski dayanışma modellerinin zayıflamasının yarattığı boşluğu çocukları ile ilgilenerek doldurmaktadır (Katılımcı 32, 54, Kadın).

Bir diğer katılımcı, mahallede hiç akrabasının olmadığını, arkadaş ve komşuları ile bazen görüştüğünü, kendisini hiçbir topluluğa ait hissetmediğini, eski komşuluğun kalmadığını, bir veya iki komşusu ile aralarında dayanışma ilişkisi olduğunu belirtmiştir..Resmi kurumlar veya STK'lar ile bir ilişkisi olmayan katılımcı, ortaya çıkan dayanışma boşluğunu "*ailem ile dolduruyorum"* yanıtını verdi (Katılımcı 29, 57, Kadın).

50 yaş üstü kadın bireylerin, ilişki ağlarının hiç kalmadığı veya çok zayıfladığı tespit edilmiştir. Modern toplumun bir uzantısı olarak değerlendirilebilecek olan sivil toplum kuruluşları gibi ilişki ağları bulunmamaktadır. Hem içinde bulunduğu eğitim düzeyi, hem kültürel kodlar buna izin vermemektedir. Dolayısıyla yalnızlaşan bireyler olduklarını söylemek mümkündür. Çoğunluğunun ailesi ile yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda neredeyse tek sosyal ilişkinin çekirdek aile olduğu görülmektedir.

Kadın katılımcı, mahalle dışında çalışmakta, Fikirtepeli olmak ortadan kaybolmaya başladığı için, eski mahalle kültürüne şahit olamadığını anlatmıştır (KK40). Kira'da oturan 1977 doğumlu evli bir kadın pastanecilik işi yapmakta ve kirada 2,5 yıldır oturduğu Fikirtepe'de sosyal ilişkiler bağlamında zayıf bularak, kent yoksulluğunu işçi sınıfı gözünden yaşarken çalışmak dışında kültürel ve sosyal hayata katılamadığını ifade etmiştir (KK44). Fikirtepe mahallesinde akraba, arkadaş ve komşuluğun olduğunu ama ara da sırada görüşebildiğini, çok çalıştığından bahsetmiştir. İlişkilerin eskisi gibi kalmadığını, komşuların ayrıldığını belirmiş, dayanışmanın kalmadığını, resmi kurumlar ile ve STK üyeliğinin bulunmadığını belirtmiştir. Dayanışma ağının yarattığı boşluğu ailesiyle doldurduğunu belirtmiştir (KK43).

30 yıldır Fikirtepe'de yaşayan bir diğer katılımcı, mahallede akraba ile ve komşu ile sık sık görüştüğünü, mahalleye dönük topluluğa ait hissettiğini ama ilişkilerin değiştiğini belirtmiştir. Karşılıklı dayanışmanın kalmadığını belirtmiştir. Resmi kurumlar ile ve STK ile bir ilişkisi olmadığını ifade etti (KK41).

Öğretmen olan katılımcı akrabasının olmadığını, arkadaş ve komşuları ile arasıra görüşebildiğini belirtti. Kendisini bir topluluğa ait hissetmiyor, dayanışma ilişkilerinin değiştiğini çok az bir sürecin devam ettiğini ifade etti. Eğitimli olmasına rağmen resmi kurumlar veya STK ile ilgili bir ilişkisi bulunmayan katılımcı, dayanışma ağının yarattığı boşluğu ailesi ile dolduruyor (KK39).

İş arayan kadın katılımcı 30 yıldır Fikirtepe'de yaşamaktadır. Hala akrabalarıyla sürekli görüştüğünü, komşularla ilişkilerinin canlı olduğunu belirtti. Fakat eski ile karşılaştırılırsa değiştiğini ifade etti. Özellikle dayanışmanın kalmadığını belirtti. Resmi kurumlar üzerinden bir ilişki ağı içerisinde; detay vermedi ama yardım aldığını belirtti (KK38).

Bir diğer katılımcı, Fikirtepe mahallesinden 2 yıl önce iş yerine yakın bir mahalleye taşınmış, yeni mahallede hiç akrabası bulunmamaktadır. Arkadaş veya komşuluk ilişkisi olmadığını, dayanışma ilişkisinin kalmadığını belirtmiştir. Resmi kurum veya STK üyeliği bulunmamaktadır (KK42).

Fikirtepe'de fırıncıda (kendi aile şirketi) çalışan bekar bir kadın katılımcı, 20 senedir bu mahalle'de yaşamaktadır. Yaşı genç olmasına rağmen elbette eski ve yeniyi karşılaştırabilmekte, mahallenin eskisine göre daha iyi bir halde olduğunu düşünmektedir. Mahallede akraba veya hemşerisinin olmadığını ifade etti. Arkadaşları ile ancak işten vakit buldukça görüşebildiğini belirtti. Kendisini bir topluluğa ait hissetmediğini söylemiş, komşularla olan ilişkilerin eskiye oranla değişmediğini, aralarındaki dayanışma ilişkilerinin devam ettiğini belirtmiştir. Resmi kurum veya STK üyeliği bulunmamaktadır (KK52).

Bankacı olarak çalışan kadın katılımcı, mahallede aile veya akraba ilişkilerinin hiç olmadığını bu bölgede sadece arkadaşları ile görüştüğünü belirtmiştir. Fikirtepe'li olmak hakkında hiçbir fikir beyan etmemekte çünkü bu bölgeye olan aidiyeti hiç bulunmamaktadır. Hiçbir topluluğa kendisini ait hissetmemektedir. Komşuluk, akraba ilişkilerinin eskiye oranla değiştiğini fakat az da olsa hala dayanışma örneklerinin olduğunu belirtti. Resmi kurum veya STK üyeliği bulunmamaktadır (KK53).

Market çalışanı bekar genç bir kadın bölgenin yaşamak için güvenli bir yer olmadığını söylemiştir. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi'nde belirtilen temel fizyolojik ihtiyaçlardan hemen sonra gelen ikincil sırada bulunan temel ihtiyaç: güvenlik ihtiyacıdır ve bir kişinin yaşam motivasyonu için son derece önemlidir. Mahallede akrabalarının olmadığını komşularla görüldüğünü ama sık olmadığını belirtti. Kendisini bir topluluğa ait hissetmemektedir. Komşuluk ilişkisinin eskiye oranla değişmediğini hala dayanışma ilişkisi içinde olabildiklerini ifade etti. Resmi kurum veya STK üyeliği bulunmamakta olup, dayanışma modellerinin ortadan kalktığı gözlemi konusunda fikrim yok cevabı vermiştir (KK50).

Hemşire olan katılımcı mahallede akrabalarının olmadığını, hemşehricilik ilişkisi içinde olmadığını, arkadaşları ve komşuları ile izin günlerinde görüştüğünü fakat ilişkilerin eskisi gibi olmadığını özellikle komşuluk ilişkisinde dayanışmanın kalmadığını belirtmiştir. İş dışında çocuğuyla ilgilendiğini belirtmiştir (KK45).

Üniversite öğrencisi kadın katılımcı, ailesi ile daha önce Ümraniye'den Fikirtepe'ye eğitim nedeniyle taşınmış durumdadır. Dolayıyla Mahallede akraba veya hemşehrileribulunmamaktadır. Komşularla sık sık görüştüğünü, kendisini mahalle ve

üniversitesi ile tanımlıyor, aitlik hissediyor. Komşularla, akrabalarla ilişkilerin eskisine oranla değiştiğini, dayanışma davranışının kalmadığı ifade ediyor. Resmi kurumlarla veya STK ile bir ilişkisi bulunmamakta; dayanışma ağlarının boşluğunu başka bir şey ile doldurma ihtiyacı hissetmemektedir (KK46).

Doğma büyüme Fikirtepeli olan üniversite mezunu bekar kadın katılımcı, mahallede akrabalarının olduğunu ama pek görüşmediklerini ifade etti. Komşularla da ara sıra görüştüğünü, zaten çok insanın taşındığını araya Pandeminin girmesiyle de soğukluk oluştuğunu belirtti. Dolayısıyla karşılıklı dayanışma ilişkisinin artık olmadığını ifade etti. Resmi kurumlar ile veya bir STK üyeliği bulunmamakta, dayanışma ağının yarattığı boşluğu arkadaşları ile doldurmaya çalışmaktadır. "*Küçükken misafirlik kavramı vardı şimdi kalmadı"* diyor (Katılımcı 47, 26, Kadın).

Doğma büyüme Fikirtepeli olan, lise mezunu kadın katılımcı, mahallede akrabalarının olduğunu haftada bir görüştüklerini, komşularla arada sırada görüşüldüğünü belirtti. Dolayısıyla eski komşuluğun kalmadığını aralarında bir dayanışma ilişkinin sürmediği belirtti. Resmi kurumlar veya STK üyeliği bulunmamaktadır. Dayanışma ağının yokluğunu ailesi ile doldurmaya çalışıyor.

"*Mahalleden çok göç oldu kalmadı kimse, kalanlarla da zamanla koptuk, herkes yaşam derdinde"* demiştir (Katılımcı 48, 24, Kadın).

Üniversite öğrencisi, mahallede akrabalarının olduğunu ama arada sırada görüştüklerini, komşularla da durumun aynı olduğunu belirtti. Kendisini üniversitesi ile tanımlıyor. Mahallede çok göç olduğunu dolayısıyla eski komşuluğun kalmadığını üstelik aralarında dayanışma ilişkisinin yok olduğunu ifade etti. Resmi bir kurum veya STK üyeliği bulunmamakta, dayanışma ağlarının yok olması ile ortaya çıkan boşluk için "*bu boşluk dolmaz zaman değişti*" ifadesini kullanmıştır (Katılımcı 49, 21, Kadın).

Lise mezunu evli kadın mahallede 1 yıldır yaşıyorlar dolayısıyla akrabaları veya hemşehrileri bulunmamakta; arkadaş veya komşuları ile görüşme sıklığını *"yani, değişiyor"* olarak yanıtlamıştır. Kendisini bir topluluğa ait hissetmediğini belirtmesine rağmen komşuluk, akrabalık ilişkilerinin eskiye oranla değişmediğini, karşılıklı

dayanışma gerçekleştiğini belirtti. Resmi kuruma veya STK'ya üye olmadığını belirtti (KK51).

Kadın öğretmen katılımcı, mahallede akraba veya hemşehrisinin olmadığını, arkadaşları ile sık sık görüştüğünü belirtmiştir. Kendisini bir topluluğa ait hissetmediğini, komşuluk ilişkilerinin eskiye oranla değiştiğini ama buna rağmen dayanışma ilişkilerinin az da olsa devam ettiğini belirtmiştir. Resmi kuruma veya STK üyeliği bulunmamaktadır (KK54).

Katılımcıların ortak noktası, gecekondu mahallesi için önemli bir yapı olan ilişki ağlarının yok olduğu ve önemli ölçüde zayıflamış olmasıdır. Komşular veya akrabalar ile görüşülse bile eskinin özlemle anılan mekanizma bulunmamaktadır. İş yaşantısına katılan bireylerin mahalle ile olan ilişkisi zayıflamaktadır. Çalışmak dışında mahallede vakit geçirmeye zamanları olmayan bu kesim, dayanışma ilişkisi içinde değildir. Geleneksel ilişki ağı yerine sivil toplum kuruluşu gibi bir ilişki ağını koyamamakta böylelikle bir araf durumu söz konusu olmaktadır.

4.2.2.2 Erkek katılımcılar

50 yaş ve üzeri erkek katılımcılarlaFikirtepe Mahallesindeki İlişki ağları üzerine derinlemesine görüşüldüğünde eski Fikirtepe mahalleli yaşamını deneyimlemiş durumdadırlar.

Bir katılımcı, ilişki ağları bağlamında mahallede komşuluk ilişkisinin devam ettiğini, "Fikirtepelilik" kavramının var olduğunu fakat yıllar içinde Fikirtepe'den ayrılanlar nedeniyle bunun azaldığını belirtmiştir. Taşınmalar nedeniyle komşularını kaybettiğini söylemiştir. Yerine yeni komşuluk ilişkisi koyamadığını belirtmiştir. Devlet veya sivil toplum üzerinden bir ilişki ağına sahip olmadığını dolayısıyla eski dayanışma ağının çözülmesi ile yerine yenisini koyamadığını belirtmiştir. Özellikle ileri süreçte taşınmak zorunda kalacağını ve taşındığı yerde komşuluk veya akrabalık hemşehricilik gibi bir dayanışma ağının içine dahil olup olamayacağını ve bu konuda endişeli olduğunu belirtmiştir (EK7).

Son 30 yıldır Fikirtepeli olan bir diğer katılımcı, Fikirtepeli olmanın anlamına vakıftır. Yardımlaşmanın olduğu, güvenli ve sıcak bir ortamı özlemektedir. En iyi

zamanlarından son 20 yılda dönüşen mahalleye şahit olmuştur. Kentsel dönüşüm öncesi dönemde mahallenin çökmesini yani suç oranlarının artması, uyuşturucunun yaygınlaşmasını ve güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına şahit olmuş sonra son 10 yılda kentsel dönüşüm ile yaşanan kendi ifadesi ile dağılmaya tanık olmuştur. Kendisi açısından ilişki ağlarının devam ettiğini komşuluk ve akrabalık çerçevesinde dayanışmanın var olduğunu ama eskisi ile kıyas bile edilemeyecek düzeyde olduğunu belirtmiştir. Araştırmacı olarak gözlemim "Eski Fikirtepe" romantizmi vardır. Bireyler, onu özlemekte, ellerinden kayıp gittiğini, var olanla idare etmeye çalıştıklarını ve buna katlandıklarını veya katlanmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Değişimin olduğunu ama kabul etme veya etmeme arasında kaldıklarını gözlemlenilmektedir (EK6).

Bazı katılımcıların ortak sorunu mahallede akraba veya hemşerisi olsa bile görüşememe durumudur. Bu konuyla ilgili bir görüşmeci, komşularla arada sırada görüştüğünü onunda pazarda çarşıda olduğunu ifade etmştir. İlişki düzeyinin; "*merhaba merhaba*" düzeyinde kaldığını belirtmiştir.

"Geçim derdi yüzünden dışarı çıktığımız mı var! Sokağa çıksak kahveye gitsek para gidiyor" demiştir.

Komşular ve akrabalar ile aralarında göstermelik düzeyde dayanışma olduğunu eski ilişkilerin kalmadığını belirtmiştir.

"Herkes işinde gücünde herkes kendi ile ilgileniyor duyarsızlık var birbirine karşı" "ama ben gerektiğinde gösteririm" demiştir. "*Eskiden böyle değildi çok değişti*" diyerek ilişki ağlarının geri dönülmez bir şekilde dağıldığını ifade etmiştir. *"Herkes geçim derdinde ne yapsınlar"* demiştir. Devlet kurumları veya STK ile kurumuş bir dayanışma ağı ile irtibatı bulunmadığını ve kendini bir topluluğa ait hissetmediğini belirtmiştir (Katılımcı 4, 58, Erkek).

Başka bir katılımcı, mahallede akraba veya hemşerisinin olmadığını, arkadaş ve komşuluk ilişkisi içinde olduğunu belirtmiş ama onlarla da ara sıra görüştüğü belirtmiştir. Kendini bir topluluğa ait hissettiğini belirtmekle birlikte; "*etraf çok değişti"* tanımı getirmiştir. Arkadaş – komşu arasında bir dayanışmanın olmadığını belirtmiştir. "*Eskidendi onlar"* demiştir. Resmi kurumlar ile ilişki veya STK üyeliği

bulunmamaktadır. Oluşan boşluğu dolduramadığını;"*alıştık artık yalnızlığa"* diyerek ilişki ağlarının hiç kalmadığını belirtmiştir (Katılımcı 3, 57, Erkek).

Öte yandan başka bir katılımcı ise, tam tersine, mahallede akraba ve hemşehrileriyle birlikte olduğunu onlarla olabildiğince sık görüştüğünü, birbirlerine gidip geldiklerini ifade etmiştir. Arkadaşları ve komşuluğun devam ettiğini sık sık görüştüklerini belirtmiş ama aralarında eskisi gibi bir dayanışma, yardımlaşma ilişkisinin kalmadığını belirtmiştir. Son 10 yıldır mahalleden çok kişinin taşındığını bu yüzden mahallenin değiştiğini ve bunun ilişkilere olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Resmi kurum veya STK ile arasında bir ilişki bulunmadığını eski dayanışma ağındaki boşluğu, azalmayı arkadaşlarla gidermeye çalıştığını söyledi. Ama genel olarak mahalle için *"tatsız, eski havası yok"* demiştir (Katılımcı 2, 53, Erkek).

Mahallede bulunan akraba, hemşehrileri, arkadaş ve komşularıyla arada görüştüğünü, eskisi gibi olmadığını belirtiyor. *"Gidenler oldu, bir de şehrin iş koşturmacası kimsede mecal bırakmıyor"* demiştir. Karşılıklı dayanışmanın kalmadığını, birbirine yardımın kalmadığını belirtti.*"Resmi kurumlarla ilişkiniz var mı?"* sorusuna *"Evet, vergi mükellefiyim"* cevabını vermiştir. Devletle olan ilişkisinin sadece vergi vermekten ibaret olduğunu düşünmesi bir bireyin pasifize edilmesine örnek oluşturmaktadır. Ayrıca STK üyeliği olup olmadığına dair bir soru yöneltilmiştir ve kaybettiği ilişki ağının yerine bir şey koymadığı anlaşılmıştır, eski dayanışma ağlarının boşluğunu dolduracak bir şeyi olmadığını söylemiştir (Katılımcı 1, 51, Erkek).

Bir başka katılımcı ise, mahallede akraba ve hemşehrilerinin olduğunu, haftada bir görüştüklerini söylemiştir. Son 10 yıldır insanların taşındığını, arkadaş ve komşularla bazen görüştüklerini kendisini bir topluluğa ait hissetmediğini belirtmiştir. Komşu ve akraba, hemşehri ilişkilerinin eskisine oranla çok değiştiğini ifade ederken,

"(...) Eskiden burası bambaşkaydı İnsanlar birbirini tanır her şeylerini teslim eder güvenirdi. Sevincimiz, mutsuzluğumuz birdi, hepsini paylaşırdık. Şimdi bunlar kalmadı hiç. İnsanların arasında hiç dayanışma kalmadı (…) *Eskiden birinin bir derdi olsa insanlar koşardı şimdi duymak bile istemiyor (...)"*ifadesini kullanmıştır (Katılımcı 5, 63, Erkek).

Resmi kurumlarla ilişkisinin olmadığını, STK üyeliği ve ilişkisinin olmadığı belirtiyor. "*Kaybolan komşuluk akrabalık hemşehriciliğin yerine boşluğu ne ile dolduruyorsunuz?"* diye sorduğumuzda *"televizyon ile dolduruyoruz"* demiştir (Katılımcı 5, 63, Erkek).

50 yaş üstü katılımcıların ortak bir "eski Fikirtepe" özlemi paylaştığı gözlemlenmiştir. Eski Fikirtepe mahalle ilişkileri konusunda bilgileri olan bireyler günümüzdeki ilişkileri değerlendirerek ciddi bir değişimin olduğunu ifade etmişlerdir. İlişki düzeyinin artık içerisinde dayanışma taşımadığını tersine bir duyarsızlık yaşandığını belirtmişlerdir. Kaybolan ilişki ağlarının yerine yenisini koyamamış durumdadırlar.

31-49 yaş aralığı erkek katılımcılardan bir tanesi, mahalledeki Erzurumluluk aidiyetinden bahsederek, mahallede akraba ve hemşehrilerinin olduğunu fakat azaldığını belirtmiştir. Görüştüklerini ama eskisine oranlar az olduğunu belirtmiştir. Arkadaş ve komşularla görüştüğünü ama eskisi gibi evlere gidip gelmenin azaldığını şu şekilde ifade etmiştir: *"İnsanlar artık evde misafir istemiyor zaten zor geçiniyor."*

Komşu, akraba ve hemşehri arasındaki ilişkilerin eskisine oranla değiştiğini dayanışmanın var olduğunu ama zayıfladığını belirtmiştir. *"Kim ne kazanıyor ki yardım etsin! Kimsenin evinde doğru düzgün bir şey yok neyi paylaşayım?"* demiştir.

Resmi kurumlar ile bir ilişki ve dayanışma ilişkisi bulunmayan, STK'lardan kopuk olan bu görüşmeci, eski dayanışma modellerinin zayıflaması ile bir boşluk olduğunu kabul ediyor ama dolduramıyor. Dayanışmanın eskisi gibi olmadığını belirtmiştir (Katılımcı 20, 44, Erkek).

Kendisini Fikirtepeli olarak tanımlayan ve tüm zamanını çalışma hayatına (işi ve ek işleri) ayıran bir katılımcı; hemşerilerinin olduğunu ara sıra görüştüğünü, arkadaş ve komşularla ara sıra görüşebildiğini belirtmiştir. Eski Fikirtepe mahalle kavramına çok atıf yapan bu birey, ilişkilerin eskiye oranla değiştiğini çünkü gidenlerin çok olduğunu belirtiyor. Yeni gelenler ile aralarında bir bağ olmadığını belirtmiş olup, mahalleliliğin olmadığını, var olan ilişkileri ile arasında bir dayanışma olmadığını belirtmiştir. Bu yaş grubunda çalışma hayatı ilişkiler anlamında her şeyin önüne geçmiş durumdadır. Eski dayanışma ilişkinin yarattığı boşluğu çalışarak doldurmaktadır, resmi kurumlar veya

STK'larla ilişki içinde olmadığını belirtiyor. Katılımcı ilk defa burada pahalılıktan bahsetmiş, çok çalıştığını söylemiştir (K19).

Bir diğer katılımcı, akraba ve hemşerileri bulunmamasına rağmen, ilişki ağları içinde ve belli oranda aitlik hissi var. Fakat eskiye oranla ilişkilerin değiştiğini kabul etmektedir. Hatta dayanışmanın kalmadığını belirtmiştir. Hiçbir resmi kurum ile bir bağının olmadığını, STK üyeliğinin olmadığını belirtmiştir. *"Dayanışma ağının boşluğunu ne ile dolduruyorsunuz?"* sorusunu yanıtsız bırakmıştır (Katılımcı 18, 37, Erkek).

Çiğköfte dükkanı aile işletmesi olan birey, İlişki ağlarının halen var olmakla birlikte eskiye oranla azaldığını belirtmiştir. Hiçbir resmi kurum ve STK ile ilişkisi bulunmamaktadır (EK17).

Veterinerlik mesleği olan bir katılımcının ise, mahallede hiç akrabası ve hemşehrisi bulunmadığını ve arkadaş/komşularıyla görüşemediğini belirtmiştir. Mesleği icabı bölgeye olan aitliği kendi müşterileri dolayısıyla mevcuttur. Komşuluk, akrabalık hemşehricilik ilişkilerinin değiştiğini artık aralarında bir dayanışma olmadığını belirtiyor. Diğer yapılan görüşmelerdeki kişilerin aksine, resmi kurumlarla ilişkisi var ve mesleki STK'lara da üyeliği vardır. Mesleki dayanışmayı da zayıf buluyor, eski dayanışmanın olmamasını boşluğunu nasıl dolduruyorsunuz? sorusuna "*hayat kaygısı, çalışıyoruz koşturma hali"* olarak tanımlıyor (Katılımcı 9, 33, Erkek).

Mahallede akrabası/hemşerisi olmayan bir başka katılımcı, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin sınırlı olduğunu ifade etmektedir.

"Birbirimizi evine gidip gelme yok o eskide kaldı dışarıda çay/kahve içiyoruz." demiştir.

Kendisini bir topluluğa ait hissetmemektedir. Komşu, akraba hemşeri ilişkilerinin eskisine oranla değişti mi sorusuna "*aynı, değişmedi"* tanımı yapmıştır, fakat eskiden beri sıkı bir dayanışma ilişkisi içinde olmadığını belirtmiştir. Dayanışma göstermeyi özel günlerde sanal ortamda birbirine destek olmak yorumlayarak,

"whatsup grupları ile kim evlenmiş kim vefat etmiş birbirimizden haberimiz oluyor." demiştir (Katılımcı 11, 48, Erkek).

Adanalı bekar bir katılımcı da aynı durumu paylaştığını ifade etmiştir. Resmi kurumlarla bir ilişkisi ve ilişki ağı içinde olmadığını her hangi bir STK üyesi olmadığını, eski dayanışma modellerinin olmaması ile ortaya çıkan boşluğu çekirdek ailesi ile doldurduklarını, kendi kendilerine idare ettiklerini söylemiştir. Hiçbir akrabası bulunmayan, komşu ve arkadaşlarıyla az görüşebilen görüşmeci; kimseyle görüşecek durumunun olmadığını, sabahtan geç vakte kadar çalıştığını, memlekete gidemediğini ifade etmiştir. İlişki ağlarından doğan boşluğu çalışarak doldurduğunu belirtmiştir (EK8).

Çok benzer görüşlere sahip bir diğer katılımcı mahalledeki ilişki ağının dışında olduğuna dair cevaplar vermiştir, akraba ve hemşehrililer ara sıra, arkadaşlarla da nadiren görüştüğünü belirmiştir. Bunun sebebini iş koşturması ve alışkanlıkların değişmesine bağlamaktadır. Bu durum İstanbul gibi mega kentlerde karşımıza çıkan ortak bir sorun olabilmektedir. Sosyal ilişkiler bazında insan ilişkilerinin eskisi gibi görüşme üzerine kurulu olmadığını, haber almanın başka yollarını kullanarak da ilişki ağlarını yürütmeye çalıştıklarını gözlemliyoruz. Örneğin bir katılımcı*"artık araya soğukluk girdi görüşmüyoruz""ailem ile bütün vaktimi geçiriyorum"* diyerek bir içe kapanmayı ifade etmiş ve komşularla, akrabalarla arasında bir dayanışmanın olmadığını belirtmiştir (Katılımcı 16, 34, Erkek). Bu yaş grubundakilerin (istisnalar dışında) resmi kuruluşlarla veya STK'larla bağlantısı tamamen kopuktur, nitekim çoğu katılımcılar aynı durumu ifade etmektedirler (EK19, EK20, EK11, EK16, EK8).

18-30 yaş grubu erkeklerin hepsi bekar ve diğer gruplara göre eğitim düzeyleri göreceli olarak yüksektir. Fikirtepe mahallesinde, hemşeri, akrabalık ve komşu ilişkileri gelişmemiş, yok olmuş veya hiç oluşmamıştır. Fikirtepe'de kentsel dönüşüm uygulamalarına karşı genel bir kızgınlık gözlemlenmiştir.

Motor kurye olarak çalışan birey, mahallede akrabalarının hemşehrilerinin olduğunu haftada bir görüşmeye çalıştığını, komşuları, arkadaşları ile daha sık görüştüğünü belirtmiştir. Diğer yandan eskisi gibi mahalleliliğin kalmadığını belirtmiştir.

"Eskiden Fikirtepe Fikirtepe idi komşuluk harikaydı. Şimdi karşı komşuyu tanımıyoruz. Eskiden sık görüşülürdü şimdi araya soğukluk girdi. Baştaki adam herkesin derdini para yaptı. Dostluk, komşuluk kalmadı, herkesin derdi para oldu."

diyerek dayanışma ilişkilerinin eskisi gibi olmadığını ifade etmiştir. Resmi kurumlarla ve STK'lar ile bir ilişkisi olmadığını, eski dayanışma ilişkilerinin yerine bir şey koyabilmenin mümkün olmadığını belirtmiştir (Katılımcı 22, 27, Erkek).

Kuaför olarak esnaf dükkanı olan birey, mahallede akraba, hemşehrisi olsa bile eskisi gibi görüşülmediğini belirtmiştir. Kendisini hala mahalleye ait hissettiğini belirtse bile *"şu an komşuluk yok"* diye ifade etmiştir. Karşılıklı dayanışmanın çok sınırlı bir düzeyde olduğunu, resmi bir kurum veya STK ile ilişkisinin olmadığını belirtmiştir. Dayanışma ilişkilerinin yarattığı boşluğu ne ile dolduracağını bilememektedir (Katılımcı 23, 24, Erkek).

Kıraathane işleten birey, akrabalar, hemşehriler, arkadaşları ve komşuları ile sık sık görüştüğünü ifade etmiş olmasına ve eskiye oranla ilişkilerin anı olduğunu belirtmesine rağmen aralarında bir dayanışmanın kalmadığını belirtmiştir. Resmi kurumlar ve STK'lar ile bir bağının olmadığını belirtmiştir. Dayanışma modellerinin kalmadığı durumlarda arkadaşları ile bu boşluğu doldurmayı düşündüğünü belirmiştir (EK21).

Muhasebeci olarak çalışan katılımcının Fikirtepe'de akraba veya hemşehrisi bulunmamakta, arkadaşı ve komşunu olmadığını belirtmiştir. Kendisini bir topluluğa ait olduğunu ifade etmiş (futbol) ise de dayanışma ilişkilerinin eskiye oranla değiştiği konusunda bir fikri olmamasına rağmen karşılıklı dayanışmanın olmadığını belirtmiştir. Resmi kurumlarla ve STK ile bir ilişkisi bulunmadığını belirtmiştir (EK24).

E-ticaret ile uğraşan 25 yaşındaki bir başka katılımcı, İstanbul'a olan aidiyeti yüksek ama mahalleye olan aidiyeti zayıftır. Mahallede dayanışma gösterecek kimseye ihtiyaç duymadan yaşamaktadır. Fikirtepe mahallesi içerisinde akraba, hemşehri, komşu veya arkadaş gibi bir ağın içinde değildir. Kendisini yaptığı iş nedeniyle bir topluluğa ait hissetmektedir. Resmi kurum ve STK ile ilgili bir ilişkisi bulunmamaktadır. Dayanışma ağlarının yokluğunu dert edinmemektedir (EK25).

22 yaşında döner restoranında kurye olarak katılımcı, döner restoranında kurye olarak görev yapmaktadır. Fikirtepe mahallesinde akraba ve hemşerilerinin olduğunu haftada bir kez görüştüğünü, arkadaş ve komşuları ile hafta bir kez görüştüğünü belirtmiştir. Diğer yandan kendisini bir topluluğa ait hissetmediğini, dayanışma ilişkisi içinde

olmadığını anlatmıştır. Resmi kurumlar ile ve STK'lar ile her hangi bir bağı olmadığını belirtmiştir. Dayanışma modellerinin ortadan kalkmasını bir sorun görmemekte, "*ihtiyaç duymuyorum."* seklinde ifade etmiştir (Katılımcı 26, 21, Erkek).

Vale olup aynı zamanda öğrenci olan 20 yaşında erkek katılımcı, aidiyet ve ilişki ağları konusunda çok derin bir düşüncesinin olmadığı hissedilmektedir. Mahallede akraba, hemşehri, arkadaş ve komşusu bulunmadığını ifade etti. Kendisini öğrenci olarak tanımladığını belirtmiştir. Her hangi bir dayanışma ağı içinde olmadığını belirtmiştir. Resmi kurumlar ve STK'lar ile bir ilişkisinin olmadığını belirtmiştir. Hayattaki en önemli aşamasının okulu bitirmek olduğunu söylemektedir (EK27).

18-30 yaş grubu bireylerin, ilişki ağlarının özellikle "eski Fikirtepelilik" ile karşılaştırıldığında neredeyse kalmadığını gözlemlemekteyiz. Mahalleye yönelik bir aidiyet duygusu hissedilmemektedir.

4.2.3 Sosyal dışlanma

Gelir dağılımındaki derinleşme, yoksullaşmanın yayılması beraberinde toplumsal ilişkilerde zayıflama, kopmayı getirmektedir. Byrne (1999), yoksulluk kavramını, çok boyutlu bir sosyal dışlanma ile tanımlanmaktadır. Bireylerin sosyal güvenceden yoksun, ekonomik, sosyal ve kültürel kaynaklara ulaşamaması ve toplum ile bağlarını gitgide yitirmesi sürecin ana noktalarını oluşturmaktadır (Byrne, 1999). Marshall (1999), sosyal dışlanmayı; sosyal ilişkilerin zayıflaması, kopması olarak değerlendirirken, bireylerin toplumsal çevreden koparılması durumunun altını çizmektedir (Marshall,1999, s. 150).

4.2.3.1 Kadın katılımcılar

15 yıldır Fikirtepe'li olan bir 50 yaş üstü bir kadın katılımcı, sağlık dışında diğer tüm unsurlarda sosyal olarak dışlandığını belirtmiştir. Özellikle tüketimden dışlanmanın altını çiziyor. *"pahalı, çok pahalı. Devamlı zam bir şey alamıyoruz."*ifadesini kullanmıştır.

Siyasete katılamadığını ve sesinin temsil edilmediğini düşünüyor. İktidar ile olan ilişkisinde keskin değişiklik olduğunu belirtiyor (Katılımcı 36, 52, Kadın).

20 senedir Fikirtepe'li olan dul bir kadın, çocukları ve torunları ile beraber mahallede yaşamaya devam etmekte ve konutu olması sebebiyle kendini ait hissetmektedir. Beklentileri son derece minimumda olan bu birey, sosyal dışlanma hissetmemekte fakat Fikirtepe'den çok sayıda taşınan olduğunu belirtmiş ve "*Fikirtepe'de kimse kalmadı.*" diyerek eski ve yeni dönemi mekan, yaşam ve iş koşulları açısından olumsuz anlamda değerlendirmiştir (Katılımcı 35, 51, Kadın).

Fikirtepe'den taşınmış olan hiç çalışmamış dul ve emekli 50 yaş üstü bir kadın ise *"Yaşam şeklinden eski eser kalmadı."* diyerek uzun süre mahallede yaşamış biri olarak mahallenin eski ve yeni halini karşılaştırmıştır. İlişki ağlarının sağlam ve sık sık görüşüldüğünü, karşılıklı dayanışmanın olduğunu söylemiştir. Sosyal dışlanma yaşamadıklarını düşünmektedir (Katılımcı 33, 52, Kadın).

Oğlunun yanında kalan Adapazarlı dul kadın hiçbir alanda sosyal dışlanma yaşamadığını ifade etmiş, sonrası sosyal dışlanma konusunda detaylı ifadeler edilince tüketimden dışlandığını belirtmiş, alışveriş yapamamaktan bahsetmiştir. "*Ateş pahası her şey"* tanımını kullanmıştır. Siyasete katılamadığı, sesinin temsil edilmediğini düşünüyor (Katılımcı 34, 52, Kadın).

İlkokul mezunu, dul, İstanbul doğumlu kadın katılımcı, tüketimden, iş gücü piyasasından dışlandığını düşünüyor. Emekli maaşının hiç bir şeye yetmediğini belirtiyor. Eğitimden, kamusal hizmetlerden, sağlıktan kültürel hayattan dışlanmadığını düşünüyor. Siyasete katılamadığını, sesinin temsil edilmediğini belirtiyor. İktidar ile olan ilişkisinde olumsuz yönde değişim olduğunu ifade ediyor (KK37).

Eğitim durumu ilkokul terk olan, müdür emeklisi eşi olan, dul kadın katılımcı Sosyal dışlanma ya maruz kalmadığını düşünüyor. İktidar ile ilişkisi hiç değişmeden olumlu bir evrede seyrettiğini, dolayısıyla siyaseten temsil edildiğini düşünüyor. Ülkedeki sorunları yabancı ülkelerin oyunu olarak tarif etmektedir (KK33).

Diğer bir katılımcı, işgücü piyasasından, eğitimden, kamusal hizmetlerden, sağlıktan dışlanmadığını fakat tüketim konusunda dışlandığını;" *sokağa çıkasım yok her şey çok pahalı"* olarak tanımlıyor (Katılımcı 32, 54, Kadın).

Siyasete katılamadığını, sesinin temsil edilmediğini düşünüyor. İktidar ile olan ilişkisinin değişmediğini, hep olumsuz olduğunu belirtiyor. Sağlık hizmetleri dışında tüm süreçlerden dışlandığını ifade ediyor. Kamusal hizmetler için hiçbir hizmet alamadığını ifade etmiştir.

Tüketim konusunda;"*ne yapacağımızı şaşırdık evden adım atsan para"* demiştir. Siyaseten temsil edilmediğini "*gecekonduda yaşayan bizleri biri duysun"* diyerek tanımlamıştır. İktidara yönelik düşüncesinde değişiklik olduğunu belirtmiştir (Katılımcı 31, 55, Kadın).

Başka bir katılımcı, tüm süreçlerden dışlandığını belirtti. Tüketimden, işgücü piyasasından, eğitimden kamusal hizmetlerden, sağlıktan dışlandığını belirtmiştir. Siyaseten sesinin duyulmadığını "*yapayalnızız"* tanımı yapmıştır. İktidar ile ilişkisinde değişiklik olduğunu fikrinin değiştiğini ifade etmiştir (Katılımcı 28, 58, Kadın).

15 yıldır Fikirtepe'li olup, bir hizmet sektörü çalışanı bir kadın; *"Her şey değişti, yeni bir mahalle oldu."* diyerek Fikirtepe'de kentsel dönüşümle yaşanan değişim ve dönüşümün altını çizmiştir. Aynı kadın katılımcı dayanışma kültürünün, eski akraba, komşu ve hemşeri ilişkilerinin değiştiğini söylemiştir. Kentsel dönüşüm bariz bir şekilde yeni binaları inşa ederken, var olan ilişki ağını yerle bir etmiş ve kişileri birbirinden uzaklaştırmıştır. Eğitim dışında kalmak üzere tüketim başta olmak üzere diğer tüm süreçlerden dışlandığını belirtmiştir. Kültürel sosyal hayata katılacak ne zamanın ne paranın olduğunu belirtmiştir. Siyasette sesinin duyulmadığını belirtmiştir. İktidar ile olan ilişkisinde bir değişiklik olmadığını kendisini temsil etmediğini belirtmiştir (Katılımcı 43, 47, Kadın).

Tezgahtar olan 30 yıllık Fikirtepeli olan kadın katılımcı işgücü piyasasından dışlandığını belirtmiştir. Bugüne kadar tezgahtarlık dışında bir iş yapamadığını belirtti. Sağlık hizmetlerine ulaşamadığın, siyasette sesinin duyulmadığını, temsil edilmediğini ortaya koymuştur (KK41).

Tüketimden dışlandığını ifade eden tekstil işçisi (KK40), her geçen ay mutfak masrafını kısmanın yollarını aradığını belirtmiştir. Çeşitliliği çok azalttığını belirtmiştir. İşgücü piyasasından da dışlandığını, tekstil dışında daha iyi bir iş bulamadığını ifade etmiştir.

Eğitimden kısmen dışlandığını ama mümkün olsa iyi iş için eğitimler almak istediğini belirtti. Kamusal hizmetlerden ve sağlık hizmetlerinden dışlanmadığını, sosyal kültürel hayata katılamadığını ifade etmiştir. Siyasette katılamadığını, sesinin duyulmadığını belirtip, iktidara olan yaklaşımında değişiklik olduğunu belirtmiştir (KK40, KK38).

Kadın öğretmen katılımcı, tüm süreçlerden dışlandığını ifade etmiştir. Kültürel sosyal hayata sınırlı düzeyde katılabildiğini, siyasete katılamadığını, sesinin temsil edilmediğini belirtti. İktidarı sevmediğini belirtmiştir (KK39). Yine benzer şekilde başka bir katılımcı, tüm süreçlerden dışlandığını özellikle tüketimden dışlandığını özellikle belirtti. Siyasette sesinin temsil edilmediğini ifade etmiştir (KK42).

Yine başka bir kadın eski market çalışanı, mahallede konut sahibi olan ailesinin güvencesi altında üniversite eğitimini almaya devam etmektedir. 11 senedir Fikirtepeli olan bekar genç kadın, ileride Kadıköy, Moda'da yaşamayı hayal etmekte; Fikirtepe'yi ise;*"Evrimleşmiş Mahalle"* olarak tanımlamıştır. Mahalle'deki bağlantılarını kolayca silip başka bir yere taşınma konusunda açık fikirlidir (Katılımcı 49, 21, Kadın).

Doğma büyüme Fikirtepe'de yaşayan genç ve bekar bir bayan kuaförü ise asgari ücret almakta ve ailesinin konutunda aile ile birlikte oturmaktadır. Mahallede yaşanan göçe yakinen tanıklık etmiş bir bireydir (KK48). Kentsel Dönüşüm ile birlikte mahalleden çok sayıda taşınan olmuş, yerlerine yeni evler yapılarak yeni kişiler taşınmıştır. İşyeri sahipleri bakımından mahalle'nin alım gücünün artması olumludur. Çünkü kuaför, pastacı, ya da fırıncıya daha üst gelir seviyesinden müşteriler gelerek alışveriş yapmakta ya da hizmet almaktadır. Sade bir çalışan (mesela market çalışanı ya da kasiyer) bu durumdan daha az etkilenmektedir. Yine de satışlar arttığında, performans üzerinden maaşına zam alabilmekte bu da O'nu sevindirmektedir.

Görüşülen genç jenerasyon üniversite mezunu doğma büyüme Fikirtepeli ise, tüketimden kısmen dışlandığını;"*evet yiyecek gibi temel konularda idare ediyoruz ama genç bir insanın ihtiyaçları farklı onlara ulaşamıyorum."* demiştir.

İş gücü piyasasından dışlandığını, maaşların büyük sorun olduğunu A101'de çalışmak istemediğini belirtmiştir. Eğitimden dışlanmadığını fakat kamusal hizmetlerden, sağlık hizmetlerinden dışlandığını belirtmiştir. Kültürel sosyal hayata *"biraz"* katılabildiğini,

"*En basitinden sinemaya gitmek bile sorun"* demiştir. Siyaset ile hiç ilgilenmediğini, mevcut iktidarı daha önce kötü bulduğunu şimdi de kötü bulduğunu ifade ediyor (Katılımcı 47, 26, Kadın).

Hemşire olan katılımcı, tüketimden dışlandığını, alışveriş masraflarının arttığını, giyim vs hiç alamadığından bahsetmiştir. Eğitim, kamusal hizmetler, sağlık hizmetlerinden dışlanmadığını düşünüyor ama hem zamanı kalmadığından hem de para kısıtı yüzünden kültürel ve sosyal hayattan dışlandığını ifade etmiştir. Siyasette sesinin temsil edilmediğini, iktidara yönelik ilişkisinde değişiklik olduğunu belirmiştir (KK45).

Üniversite öğrencisi kadın katılımcı, tüketimden dışlanmadığını ifade etmesinin yanında her şeye ulaşamadığını ifade etmiştir. Özellikle kitapların pahalı olduğunu, en temel araca dönüşen internet ve bilgisayara ulaşmada sıkıntı yaşadığı belirtti. İşgücü piyasasından dışlandığını, iş bulmanın zor olduğunu devlete girmenin en garanti yol olduğunu ama orada da torpil, tanıdığa sahip olmama durumlarının umutsuzluğa sürüklediğini belirtmiştir. Eğitimden, kamusal hizmetlerden, sağlıkta dışlanmadığını, kültürel sosyal hayata istediği gibi katılamadığını ifade etmiştir. Siyasete katılamadığını ve sesinin temsil edilmediğini belirtmiştir (KK46).

Doğma büyüme lise mezunu bekar kadın katılımcı, tüm süreçlerden dışlandığını ifade etmiştir. "*Genç olmak bu değil, yapmak istediklerimin hiçbirini yapamıyorum*." demiştir (Katılımcı 48, 24,Kadın).

Üniversiteye devam etmek istediğini ama bir yandan da aileye destek olması gerektiğini belirtmiştir. Tüketimden dışlanmayı ciddi bir şekilde hissetmektedir. "*hiçbirşey alamıyorum*" demiştir. Kültürel sosyal hayata az çok katılabildiğini, tiyatro, sinema, konser gibi etkinliklere hiç katılamadığını sadece arkadaşlarla sahilde kafelere gidebildiğini belirtmiştir. Siyasete katılamadığını, sesinin temsil edilmediğini belirtmiştir. İktidar ile olan ilişkisini *"artık değişmesini istiyorum."* diyerek tanımlamıştır (Katılımcı 48, 24, Kadın).

Üniversite öğrencisi kadın birey, tüketimden dışlandığını sadece temel ihtiyaçların karşılanmasının yeterli olmadığını belirtmiştir. "*gezmek istiyorum, ama yapamıyorum."*diyerek sosyal hayatındaki kısıtı tanımlamıştır. Geleceğe dönük daha iyi

bir iş konusunda umutlu olsa bile işgücü piyasasından dışlandığını önünde kasiyerlik gibi işlerin durduğunu başka bir imkan göremediğinden yakınmıştır. Eğitimden dışlanmadığını ama daha iyi imkanlara sahip olmak istediğini belirtti. Kamusal hizmetlerden, sağlık hizmetlerinden ve dahi kültürel soysal hayattan dışlandığını belirtmiştir.

*"(...) Gencim ama tam olarak gençliğimi yaşayamıyorum (...) Sadece dışarı çıkmak değil; evde oturmak bile para, sosyal platformlar paralı, müzik dinlemek paralı. Olmadan olmaz herkesin konuştuğu şeyi bilmemek takip etmemek çok kötü (...)"*ifadelerini kullanmıştır (Katılımcı 49, 21, Kadın).

Siyasete katılamadığını, sesinin temsil edilmediğini düşünüyor. İktidar ile olan ilişkisini sorduğumuzda *"ilgilenmiyorum."* cevabı vermiştir (Katılımcı 49, 21, Kadın).

Lise mezunu kadın katılımcı tüketimden dışlandığını belirtmiştir. İş gücü piyasasından dışlandığını markette çalışmak istemediği belirtmiştir. Kamusal hizmetlerden, sağlık hizmetlerinden dışlanmadığını ulaşabildiğini belirtmiştir. Kültürel sosyal hayata katılabildiğini belirtmiştir. Siyasete katılmadığını, sesinin temsil edilmediğini belirtmiştir (KK50).

Lise mezunu evli çalışmayan kadın katılımcı, eğitim dışında tüm süreçlerden dışlandığını ifade etmiştir. Tüketimden dışlanmanın sadece yiyecekler konusunda değil, temel ihtiyaçlar, kıyafet gibi şeyler içinde problemli olduğunu, sadece acil, en temel şeylere para harcayabildiğini ifade etti. "*Doymak için yaşıyoruz."* demiştir.

Eşine yardım için çalışmak istediğini ama iş bulamadığını ifade etti. Kamusal hizmetlerden, sağlık hizmetlerinden dışlandığını düşünüyor. Kültürel sosyal hayata katılımı; *"Param varsa katılıyorum."* diyerek cevaplamıştır. Siyasete katılamadığını, sesinin temsil edilmediğini düşünüyor. İktidar ile olan ilişkisinde değişiklik olduğunu ifade ediyor (Katılımcı 51, 27, Kadın).

Lise mezunu bekar kadın katılımcı, tüketimden dışlanmadığını fakat, iş gücü piyasasından dışlandığını belirmiştir. Fırından başka ileride nerede çalışabileceğini bilememektedir. Üniversite eğitimine devam etmek istemektedir ama ailesinin ekonomisine katkı sağlaması gerektiğini belirtti. Kamusal hizmetlerden, sağlık

hizmetlerinden dışlandığını düşünüyor. Kültürel sosyal hayata kimi zaman katılabildiğini belirtti (KK52).

Kadın öğretmen katılımcı, tüketimden, iş gücü piyasasından eğitimden, kamusal hizmetlerden, sağlık hizmetlerinden dışlanmadığını ifade etmiştir. Kültürel sosyal hayata katılabildiğini örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin (İBB) Şehir tiyatrosuna ucuz olduğu için gittiğini belirtmiştir. Siyasette sesinin temsil edildiğini düşünüyor, iktidara yönelik fikirlerinde olumsuz bir değişim olmadığını belirtmiştir (KK54).

Bankacı olan kadın katılımcı, kimi zaman tüketimden dışlandığını, maaşının her şeye yetmediğini ifade etti. Diğer yandan yaptığı işten memnun olduğunu, kendisine bir statü verdiğini belirtmiştir. Üniversite mezunu olarak ileride yüksek lisans yaparak işinde ilerlemeyi planlamaktadır. Kamusal hizmetlere ulaşımda, sağlık hizmetlere ulaşımda sorun yaşamadığını düşünüyor. Kültürel sosyal hayata katılabildiğini ifade etti. Siyasi arenada sesinin temsil edildiğini, iktidara yönelik fikirlerinin olumsuz anlamda değiştiğini belirtmiştir (KK53).

Tüm kadın katılımcıların tümünde görülen en temel durum, tüketimden dışlanma durumudur. Katılımcılar ancak temel ihtiyaçları giderecek düzeyde alış veriş yapabilmektedir. Özellikle gençler arasında bunun altı çok çizilmektedir. Sosyal hayata katılmak için yeterli maddi imkanları yoktur. Sadece fiziksel anlamda değil çevrimiçi olarak da sosyalleşebilmek için paraya ihtiyaçları olduklarını belirtmişlerdir.

50 yaş üstü kadın katılımcılar, sosyal dışlanmaya uğramadıklarını ifade etseler bile sonra tüketimden dışlandıkları belirtmişlerdir. Esasında hiçbir zaman toplum içerinde tam bir birey olamadıkları için sosyal dışlanmanın tam tanımına ulaşamamaktadırlar. Bu yaş grubu zaten eksik bir şekilde toplumda var olabilmektedir. Dolayısıyla toplumda birinci ilişkisi olan alış veriş onu etkileyen en önemli etkendir.

Katılımcıların tümü neredeyse sosyal dışlanmanın tüm mekanizmalarından etkilenmektedir. Bu etkilenmenin yönetilebildiğini gözlemlemekteyiz. Tam bir çaresizlik durumu yoktur ama yakın geleceğe dönük belirsizlik, umutsuz çok belirgindir.

Genç nesil arasında iş piyasasından dışlanma çok hissedilmektedir. Geleceğe dönük daha iyi bir iş hedefi görmemektedirler.

Katılımcıların tümü siyaseten kendilerinin temsil edilmediğini düşünmektedir. Genel bir unutulmuş duygusu çok hakimdir. Katılımcıların bir kısmı mevcut iktidara oy vermeyi sürdürse bile şüpheleri olduğunu gözlemlemekteyiz. Katılımcıların önemli bir kısmı iktidara yönelik olumsuz bir tutum almış durumdadır.

4.2.3.2 Erkek katılımcılar

Görüşme yapılan bir birey, esas olarak yoksulluk sınırları içerisinde yaşadığını geçinme şartlarının zor olduğunu ve daha iyi bir iş bulma imkanın çok zor olduğunu belirterek ortaya koymuştur. Hem evi hem iş yeri kira olduğu için ilerisi için bir barınma krizi ile karşı karşıya kalacağını; *"Nasıl olacak bu kiralar bu gidişle evsiz kalırız.*" diyerek ifade etmiştir.

Diğer yandan kahvehane ortamının iktidar partisinin simgeleri ile dolu olduğu gözlenmiştir. Sosyal dışlanma ile ilgili soruların hepsine olumlu yanıtlar vererek aslında içinde bulunduğu ortama tezat cevaplar vermiştir. Katılımcının gündelik siyaset bağlamında otomatik, ezberlenmiş cevaplar verdiği düşünülmektedir. Fakat ilerleyen konuşmalarda *"hayatımız burada geçiyor."* diyerek aslında sosyal hayatının sınırlılığını, daha iyi bir iş bulamayacağını bildiği için iş gücü piyasasından dışlandığını kendiliğinden ifade etmektedir (Katılımcı 7, 69, Erkek).

50 yaş ve üzeri bireylerde oluşan tecrübe ile beraber sosyal dışlanma kavramını farkında olduğunu tespit ediyoruz. Bir diğer katılımcı, tüketim konusunda artık eskisi gibi davranamadığını belirtmiş eski alışkanlıklarından vazgeçtiklerinden bahsetmiştir. Esnaflığın zorlaştığını özellikle büyük marketlerin onu zorladığını eğer mahalleyi terk etmek zorunda kalırsa yeniden esnaflık yapamayacağını belirmiştir. Ancak mümkün olursa emekli olmayı planlamaktadır. Siyasete katıldığını ama sesini duyuramadığını ama aslında etkisiz kaldığını ifade etmiştir. İçinde bulundukları değişim hakkında söz sahibi olamamaktan yakınmıştır (EK6). Aynı soruya benzer şekilde diğer katılımcılar, siyasetle ilgilenmediklerini, temsil edildiklerini düşünmediklerini ve mevcut yönetimin değişmesini istediğini belirtmişlerdir (EK1, EK2).

Emekli bir katılımcı, sorulan sorular bağlamında sosyal dışlanmanın tüm süreçlerinden dışlandığını belirtmiştir. Başta tüketim olmak üzere alım gücünün çok hızlı bir şekilde azaldığını belirmiştir. Sadece sağlık hizmetlerine ulaşabildiğini söylemiş, sadece gelir açısından değil kültürel ve sosyal sınıfı açısından da sosyal hayata katılım konusunda sıkıntı vardır.

"*Çok pahalılık var böyle giderse halimiz kötü olacak.*" diyerek iktidarın değişmesi gerektiğini ifade etmiştir (Katılımcı 4, 58, Erkek).

Başka bir diğer emekli, pahalılıktan yakınarak emekli maaşının hiçbir şeye yetmediği söylemekte; "*Tüketimden dışlanmayı hissetmek değil yaşıyoruz!"* demiştir.

Yaşlı ve eğitimsiz olduğu için ek bir iş yapmasının mümkün olamadığını belirtmiş. Eğitimden dışlandığı sorusuna *"bilmiyorum"* cevabı vermiş, *"İmkanımız olmadı okutmadılar bizi"* demiştir (Katılımcı 5, 63, Erkek).

Reklam tabela işinde olan katılımcı, mahallenin değişmesinden, potansiyel müşterisi olan esnafın azalması, yerine gelen konut ve işyerlerinin kendisi ile çalışmadığını/çalışamadığını belirterek (kendi de ihtiyacı karşılamak konusunda az eğitimli olduğunu kabul ediyor) iş yapma şekli değiştiği için bir dışlanma hissetmekte olduğunu belirtmiştir. Tüketimden dışlanmadığını ifade etse bile ilerleyen konuşmalarda alım gücünün düştüğünü, eski alışkanlıklarını değiştirmek zorunda kaldığını belirtmiştir (EK3).

İlkokul mezunu emekli bir birey, sosyal dışlanma kavramını eski ve yeni yaşantısı arasında karşılaştırma yaparak yanıtlamıştır. *"İmkanımız yoktu okuyamadık zamanında."* demiş; bugün için eğitimden dışlanma hissetmediğini söyledi.

Tüketimden dışlanma konusunda *"Hayır"* tanımlamasını yaptı ama konuyu açtığımızda alım gücünün düştüğü pahalılık olduğunu belirtti. Kamusal hizmetlerden dışlandığını esasında devletin kendisi için görünür olmadığını belirtti. "*Kültürel- sosyal hayatımız yok. Olsa da kahveye gideriz anca*…" demiştir (Katılımcı 2, 53, Erkek).

Başka bir birey, sosyal dışlanma süreçleri ve soruları karşısında aynı yaş grubu gibi cevaplar verip, esas olarak süreçlerden dışlanmadığını ifade etmiştir. Ayrı ayrı

açıklandığında aslında tüm süreçlerden sosyal dışlanma ile karşılaştığını en dramatik olanların tüketimden dışlanma olduğunu belirtmiştir (EK1).

22 yıldır Fikirtepe'de gecekondu evinde kirada oturan birey ciddi bir geçim sıkıntısı çekmektedir. Geliri asgari ücret düzeyinde olup aile desteği ile ayakta durmakta çalışmaktadır. Lise mezunu olup sonrasında eğitime devam etmediğini, istese de imkan olmadığını belirtmiştir. Memleketten çalışmak için İstanbul'a geldiğini bir terzinin yanında çırak olarak işe başladığını belirtmiştir. Daha iyi bir işi ve mesleği olsun istemesine rağmen terzilik mesleğine devam etmek durumunda kalmıştır. Özellikle sağlık hizmetlerine ulaşmakta sıkıntı duyduğunu, hasta olmamaya çalıştıklarını belirtti. Özellikle diş konusunda yaptıramadığını belirtti. İçinde bulunduğu gelir düzeyi bağlamında; kültür ve sosyal hayata katılmanın mümkün olmadığını *"zor geçiniyorum zaten"* diyerek belirtti. Siyasette katılmadığını ve sesinin temsil edilmediğini düşünüyor. İktidarın Fikirtepe üzerindeki uygulamaları hakkında iyi fikirleri bulunmamaktadır. *"Fikirtepe güzel bir mahalleydi."* diyerek eskiyi andı (Katılımcı 20, 44, Erkek).

42 yaşında olmasına rağmen fiziksel olarak yaşlı gösteren, kebap ustası olarak çalışan başka bir katılımcı asgari ücret ile geçinmektedir. 20 yılı aşkın Fikirtepe'de yaşıyor dolayısıyla kentsel dönüşüm öncesi mahalle kültürünü bilmekte ve özlemektedir.

Kendisini *"Kabuğu kırılmış, modernlikle karşı karşıya çıplak bir şekilde kalmış gibiyim."*Fikirtepelilik için;*"En çok komşuluk vardı."*demiştir.

Kişi sosyal dışlanma konusunda çekimser yanıtlar vermekte; iktidar ile ilişkilerinde değişim olduğunu eskiden iyiydi ama şimdi kötü oldu olarak tanımlamaktadır. Özellikle geçim ve kira meselelerinin ne olacağını bilmediğini söyledi. Genel olarak tüketimden dışlanmadığını ifade etse bile eskiye oranla alış verişlerine dikkat ettiklerini ifade etti. Neredeyse diğer tüm görüşülenlerinde tekrarladığı gibi, harcamaların çoğu çocuklar için yapılıyor. Kişilerin kendisine vakit ayırması ve bütçe ayırması mümkün değil. SGK'lı olduğu için kamu hizmetlerinden yararlandığını ama anlatırken hasta olmamaya çalıştıklarını, ilaçların pahalı olduğunu belirtiyor."*Kültürel ve sosyal hayata dair bir imkan yok."* (Katılımcı 19, 40, Erkek).

Bir diğer katılımcı, işi nedeniyle düzenli bir geliri olmadığını dolayısıyla bunun tüketimine etki ettiğini ve tüketimden dışlandığını ifade etti. İlk geldiği zamanla bu zaman arasında; "*çok fark var, istediğimizi yiyemiyoruz."*demiştir.

İş gücü piyasasından dışlandığını belirtti. Mesleğini yapmakta zorlandığını belirtti. Eğitimden ve kamusal hizmetlerden dışlanmadığını; fakat sağlık hizmetlerinden dışlandığını belirtti. Kamu sağlığının yetersiz olduğunu özel hastanelerin çok pahalı olduğunu kaliteli bir sağlık hizmetine ulaşmakta zorlandığını belirtti.

"(...) Kültürel ve sosyal hayata katılamıyoruz bir bütçe ayıramıyoruz (...) Bırakın tiyatroyu, sinemaya gitmek neredeyse problem oldu, evde Netflix tek kültürel sosyal hayatımız(...)" demiştir.

Siyasete katılamadığını ve sesinin temsil edilmediğini düşünüyor. İktidar ile ilişkisi olumsuz düzeyde ama genel olarak politik kuruma karşı bir güvensizlik içerisinde olduğu anlaşılmaktadır (Katılımcı 9, 33, Erkek).

Fikirtepe'de yaşayan üniversitesi mezunu bir diğer katılımcı, eğitimden ve tüketimden dışlanmadığını düşünüyor.

"Evet alışverişlerimiz eskiye oranla biraz azaldı ama geçiniyoruz.""Kıyafet alımı ve tatil gibi şeyler yapabiliyor musunuz?" diye sorulduğunda; *"bu yıl tatile gidemedik."* demiştir. Kıyafet konusunda dikkatli olduğunu *"bir spor ayakkabı 1.000 TL oldu"* diyerek hayıflanıyor. İşgücü piyasasından dışlanmadığını düşünüyor *"işimden memnunum"* diyor. Kamusal hizmetlere ulaşabildiğini sağlıkla ilgili bir sorunu olmadığını ifade etti. *"Kültürel sosyal hayata katılabiliyor musunuz?"* sorusuna *"evet sinemaya AVM'ye gidiyoruz"* diye yanıt verdi. Siyasete katılamadığını kendisini tanımlayan bir kuruluşun olmadığını dolayısıyla sesinin temsil edilmediğini düşünüyor. İktidar ile olan ilişkisinde bir değişiklik olmadığını belirtti (Katılımcı 11, 48, Erkek).

Bir diğer katılımcı, *"Tüketimden dışlanıyor musunuz?"* sorusuna:*"(...) yok alamıyoruz (...) Özellikle çocukların ihtiyaçlarını karşılamak çok zor. Her şey çok pahalı (...)"* demiştir.*"İş gücü piyasasından dışlandığınızı düşünüyor musunuz?"* sorusuna *"belirsiz"*cevabını vermiştir. "*Fikirtepe'den taşınma çok oldu. Müşteriler de gidiyor. Yeni gelenler bize gelirler mi bilmiyorum.", "Eğitimden dışlandığınızı düşünüyor*

*musunuz?"*sorusuna:*"artıkokuyamam."*demiştir. *"Sağlık hizmetlerinden dışlandığınızı düşünüyor musunuz?"*sorusuna ise: *"sigortam yok hastalansam nasıl giderim öderim bilmiyorum"*şeklinde cevap vermiştir.

Kendisinin sigortası olmadığı için eşinin ve çocuklarının da sigortası bulunmuyor. Kahvehaneye gitmek sosyalleşme mekanı olarak belirtilmiştir. Siyasete katılamadığını kendisini temsil eden bir kurumun olmadığını belirtti. İktidar ile olan ilişkisi sorulduğunda olumlu yanıt vermiyor ve memnun olmadığına dair bir ifade kullanıyor "*hepsi aynı*" diyerek genel olarak politik kuruma karşı güvensizliğini ve umutsuzluğunu ifade etmiştir (Katılımcı 16, 34, Erkek).

Bir başka katılımcı ise, tüketimden dışlandığınızı düşünmüyor ve ekliyor ezelden beri yaptığımız bir şey yok diyor. Kentsel dönüşüm nedeniyle motor tamirciliği dükkanları kapandığı için iş imkanları azalmakta olduğunu ve şuan hali hazırda işi olduğu için iş gücü piyasasından dışlandığını düşünmüyor. Eğitimden dışlandığını düşünmüyor.

"liseyi bitirdik işe atıldık çare yoktu. Ama bundan sonra imkân olsa da üniversite okusam ama zor çok zor". Kamusal hizmetlerden dışlandığını düşünüyor ve şöyle diyor: *"benim için devlet yok gibi"* (Katılımcı 8, 37, Erkek).

Sigortası olmadığı için sağlık hizmetlerinden dışlandığını belirtiyor, yine önceki katılımcı gibi kültürel sosyal hayatı kahveye gitmek ve pazar günleri hava iyi olursa arkadaşlarla sahile gitmek olarak tanımlamaktadır. Siyasete katılamadığını ve sesinin temsil edilmediğini belirtti. İktidar ile olan ilişkisinin değiştiği belirtti. *"Batırdılar"* şeklinde ifade kullanmıştır.

"Böyle düşünmemiştik çok umudum vardı. Baksana halimize dedi. Hiçbir planım yok dedi. Nasıl evleneyim en başta" demiştir (Katılımcı 8, 37, Erkek).

Vale olup aynı zamanda öğrenci olan 20 yaşında bir erkek katılımcı, mahallede son iki senedir arkadaşları ile aynı evde kirada yaşamaktadır. Eğitim sebebiyle Bayburt'tan göç ettiğini belirterek, yaşam koşullarının kendisini son derece zorladığını belirtmiştir. Sorulara verdiği cevaplar son derece kısıtlıdır; bir bireyin dışlanma, aidiyet ve ilişki ağları konusunda çok derin bir düşüncesinin olmadığı hissedilmektedir. Hayattaki en önemli aşamasının okulu bitirmek olduğunu söylemektedir (EK27).

22 yaşında dönercide çalışan kurye katılımcı ise, yoksulluk sebebiyle hayatının en başında sosyal ve mekânsal dışlanmanın tüm unsurlarından *"Yararlanamadığını, dışlandığını"* hissetmekte ve belirtmektedir. Tüketimden, iş gücü piyasasından, eğitimden, kamusal hizmetlerden, sağlık hizmetlerinden tamamen dışlandığını ifade etmiştir. Kültürel sosyal hataya hiç katılamadığını anlatmıştır. " (…) *Para yok. Para yoksa hayat da yok."*Siyasete katılamadığını ve sesinin temsil edilmediğini belirtmiştir. İktidar olan ilişkisine yönelik olarak da *"evet var tabi, bu kadar yeter başkası gelsin"* diyerek ifade etmiştir (Katılımcı 26, 21, Erkek).

Diğer motor kurye olarak çalışan birey, tüketimden, işgücü piyasasından, eğitimden dışlanmadığını ifade etse bile sağlık alanında *"paran varsa iyi sağlığın olur."*tanımı yapmıştır.

Kültürel sosyal hayata katılamadığını ifade etmiştir. Siyasette katılabildiğini ve sesinin temsil edildiğini söylese bile açıkça politik yönelimini ifade etmemiş diğer yandan mevcut iktidarın 2010 yılına kadar iyi olduğunu artık bozulduğunu söylemiştir (EK22).

E-ticaret ile uğraşan 25 yaşındaki bir başka katılımcı, tüketimden, iş gücü piyasasından, eğitimden ve kamusal hizmetlerden, sağlıktan hizmetlerinden dışlanma yaşadığını kabul etmektedir. Yaptığınız iş nedeniyle çok yoğun olduğunu ama dışlanmanın asıl sebebinin para olduğunu belirmiştir; *"Paran varsa her şeyi satın alırsın, sağlığını bile"*(Katılımcı 25, 25, Erkek).

Sosyal kültürel hayata katıldığını ama onun çok önemli bir kısmının sanal olduğunu belirtmiştir. Siyasete katılamadığını ve sesinin temsil edilmediğini, iktidar ile olan ilişkisinde bir değişiklik var mı sorusuna *"yok, tek fark artık saray var."* tanımı yapmıştır (Katılımcı 25, 25, Erkek).

İşçi ve öğrenciler dışında; beyaz yakalı üniversite mezunu muhasebecilik mesleğine sahip bekar erkek katılımcı, yine yukarıdaki profil gibi Mahalle'ye üç yıl önce yerleşmiştir. Benzer şekilde sosyal ve mekânsal anlamda dışlandığını ifade etmekte ve gözlenebilir bir biçimde oturduğu yere ilişkin bir bağ kurmamış ve bunun sebebini *"Mahalle'de vaktim geçmiyor."* şeklinde açıklamıştır. Fikirtepe'nin bu geçiş sürecinde kirada bu bölgede yaşayıp, Mecidiyeköy'e taşınmak istediğini, hayallerinde yenilenen

Fikirtepe'deyaşama gibi bir durum gözükmediğini, erişilebilir olmadığını belirtiyor. Tüketimden, kamusal hizmetlerden, sağlık hizmetlerinden dışlandığını ifade etmiştir. Eğitimden ve iş gücünden ise dışlanmadığını belirtmiştir. Kültürel sosyal hayata katılım konusunda az çok ifadesi kullanmış, siyasete katılamadığını ve sesinin temsil edilmediğini belirtmiştir. İktidar ile olan ilişkisini ise "*yok kötü yönetim hep vardı"* olarak belirtmiştir (Katılımcı 24, 29, Erkek).

Doğduğundan beri Fikirtepeli olan lise mezunu bekar bir kuaför, mahallede kiracı olarak ikamet etmektedir. Sosyal ilişkileri elbette gelişmiş düzeyde (ilişki ağı geniş), sosyal dışlanma konusunda ise dışlandığını pek düşünmüyor. Tüketimden, iş günü piyasasından, eğitimden, kamusal hizmetlerden dışlanmadığını düşünmesine rağmen bu ilişkilerden hangisi ile temas ettiği veya temas etme ihtimali olduğunu bilememektedir. Esas itibari ile bir "ulaşamama" durumu söz konusudur. Çok net bir şekilde sağlık alanında dışlandığını ifade etmiş, hastaneler konusunda yakınmıştır. Kültür-sosyal hayata katılım gösterebildiğini ifade etmiş ama sahildeki kafelere gitmek ile sınırlı olduğunu belirtmiştir. Siyasete katılamadığını ve kendisinin temsil edilmediği düşünen görüşmeci iktidara yönelik olarak da *"eskiden iyiydi ama şimdi kötü"* diyerek fikrini ifade etmiştir (Katılımcı 23, 24, Erkek).

Kıraathane işleten birey, tüm süreçlerden dışlandığını belirtmiştir. *"Pahalılık her şeyin önünde engel. Paran varsa yaşarsın yoksa numaradan yaşarsın."* Bir genç olarak kendisine yeni bir şey almakta zorlandığını belirtmiştir. Geleceğe dönük iyi bir iş için eğitime ihtiyacı olduğunu ama *"artık zor geçti artık"* diyerek bunun imkansız olduğunu belirmiştir. Siyasete katılamadığını ve kendi sesinin temsil edilmediğini belirtmiş, mevcut iktidar ile olan ilişkisini *"çok kötüler"* olarak tarif etmiştir (Katılımcı 21, 25, Erkek).

Erkek katılımcıların tümümde görülen ortak durum gelir düzeyin düşüklüğü nedeniyle yaşam şartlarının zorlaşmasıdır. Özellikle emekli olan katılımcılar tüketimden dışlanmanın altını çizmektedirler. Genel olarak sağlıktan dışlanmadıklarını belirtseler de yüksek ilaç fiyatlarından yakınılmıştır. 2 katılımcı sigortası olmadığı için ailesi ile birlikte sağlık konusunda dışlandığını net bir şekilde belirtmiştir. Tüm katılımcıların paylaştığı ortak durum siyasete katılım yok düzeyindedir ve siyaseten temsil

edilmediklerini düşünmektedirler. İktidara dönük olarak yaklaşım olumsuz olarak değişmiştir. Yalnız bırakılma, unutulma düşünceleri hakimdir.

Genç katılımcılar ise, tüm süreçlerden dışlanmayı hissettiklerini belirtmişler. Geleceğe dönük olarak yoğun bir belirsizlik içindedirler. İş piyasasından dışlanmanın mevcut olduğunu, bir genç olarak hak ettiğini düşündüğü sosyal hayata katılamadığını belirtmişlerdir. Var olabilmek için temel harcamalar konusunda sıkıntı çektiklerini belirtmişlerdir.

4.2.4 Mekansal dışlanma

Kentsel mekanın dönüşümü, kendiliğinden oluşmuş bir süreç olmayıp, kentsel topraklar üzerinde ekonomik, politik ve sosyo-kültürel müdahaleler sonucunda oluşan bir süreçtir. Bu dönüşüm bağlamında, mekânsal dışlanmayı ortaya çıkaran ana kavram karşımıza soylulaştırma / mutenalaştırma olarak çıkmaktadır. Soylulaştırma kavramını, işçi sınıfının ya da dar gelirlilerin yaşadığı semtlere orta ve üst sınıfların onları yerlerinden ederek –rızalarını alarak veya almayarak- yerleşmesi ve buradaki binaları rehabilite etmesi sürecini olarak tanımlayabiliriz (Bal, 2015, s. 260-261).

Smith ve Williams'a göre, kentsel dönüşüm sürecinde, yoksul mahalleleri varlıklarını sürdürecek olsa bile mekansal olarak kentin dışına doğru yerleşimlerin kayacağı açıktır. Kentsel Dönüşüm uygulamaları mekansal bir kutuplaşma yaratmaktadır (Smith ve Williams, 2015, s. 281-88-89).

4.2.4.1 Kadın katılımcılar

Tüm kadın katılımcılar yenilenen Fikirtepe Mahallesi'nin eskisine göre daha iyi olduğunu düşünmekte; eski bölgelerinde güvenlik açısından sorunların olduğu belirtilmektedir. Terk edilmiş binalarda yasaklı madde kullanımının oluşması, şiddetin ve suç oranının yüksek olan bir yerleşim bölgesi iken, binaların yıkılıp yerine yenilerinin yapıldığı görülmüştür. Mahalleli kentsel dönüşümün güvenliği artırdığını düşünmektedir.

50 yaş üstü kadınlarda çalışmayan kadınlar çoğunluktadır. Geçinme ve yoksulluk bariz gündemlerinde olan bu kadınlar, eşlerinin emekli maaşı ile geçinmekte, çoğunlukla mahallede yaşayan çocuklarından maddi destek almaktadır. 20 yıldır

Fikirtepe'deyaşayan 50 yaş üstü bir kadın *"Mahallede her yer inşaat!"* diyerek durumun vehametini ortaya koymakta ve kendi konutu olmasına rağmen kendi memleketlerine dönmeyi düşünmektedir (Katılımcı 33, 52, Kadın).

İnşaatların çok artması mahallede yaşayanları tedirgin etmektedir. Memleketine dönmeyi dilemektedir, İstanbul'da başka bir mahallede yaşamayı istemiyor. İstanbul ve Fikirtepelilik hakkında bir fikri bulunmamakta olup; *"Torunuma bakıyorum"* demiştir (Katılımcı 34, 52, Kadın).

Başka bir katılımcı; "*Memlekete dönüş olursa iyi olur"*ifade ediyor. *İstanbul'dan memnun değilim, yaşam çok pahalı."*Burada kendisinin ait olduğunu hissettiği bir yer bulunmamaktadır(Katılımcı 28, 58, Kadın).

Başka bir katılımcı, doğma büyüme İstanbullu olarak, İstanbullu olmayı mükemmel olarak tanımlıyor. Fikirtepeli olmanın kimi zaman güvende hissetmediğini, kentsel dönüşüm ile daha yaşanabilir olduğunu ifade etmiştir. Kocasının memleketine gitme imkanı olduğunu, hatta yaşam şartlarının iyileşeceğini ifade ediyor. Fakat çocuklarının geleceği için burada kaldığını belirtiyor. İstanbul içinde imkanım olsa daha elit bir semtte yaşamayı tercih edeceğini belirtiyor (KK37).

Öte yandan bir diğer birey ise; kendisini ait olduğu bir yer olmadığını, İstanbul'lu olmayı daha güvenli olmalı olarak tarif ediyor. Fikirtepe'deki kentsel dönüşümü iyi buluyor eskisinden güvenli buluyor. Fikirtepeli olmayı huzur ile tanımlıyor mahalle dışında bir yerde yaşaması gerekirse sakin ve güvenli bir yer tercih ediyor (KK36).

Kendisini İstanbul aşığı olarak tanımlayan katılımcı; Fikirtepe'de artık oturmadıklarını ama eski halinden eser kalmadı olarak orayı tanımlıyor. *"herkes taşındı kimse kalmadı komşuluk da kalmadı"* diye özetliyor (Katılımcı 33, 52, Kadın).

Benzer şekilde; kendisini çocuklarının yakınında olduğu için bölgeye ait hissediyor. İstanbul için kalabalık ve gürültü olarak tarif ediyor. Fikirtepeli olmaktan memnun olduğunu ama eskide kaldı diye tanımlıyor. *"Her yer inşaat"* tanımı ile memnunsuzluğunu belirtiyor. Memlekete dönmek istedikleri, orasının çok güzel olduğunu *"orada insan gibi yaşayabiliriz"* diye tanımlıyor (Katılımcı 32, 54, Kadın).

Aitlik duygusu başka bir katılımcıda da devam ediyor. Kirada oturduğu eve kendini ait hissediyor. İstanbul için güzel ama yaşanması çok zor tanımını yapıyor. Fikirtepe için özellikle yeni hali için;

"*İmkanlar yetmiyor. İş imkanları ve yaşam şartları eskisinden kötü. Düzeleceğini düşündük ama kötüleşti. Düzce'ye memlekete dönemeyiz çünkü orada ev yok."* diyor, mahalle değiştirmek gerekirse çocuklara yakın bir yeri tercih edebileceğini düşünüyor (Katılımcı 31, 55, Kadın).

25 yıldır Fikirtepe'li olan bir lise mezunu tezgahtar bir kadın, fabrika işçisi eşi ile birlikte mahalleden göç ederek iş yerine yakın yerde yaşamaya başlamıştır. Hep kiracı olan bu aile, yeni kentsel yoksulluk bağlamında sosyal ve mekânsal dışlanma ölçütünde her açıdan dışlandığını düşünmektedir. Fikirtepe'yi bir yaşam şekli olarak tarif etmiş, Fikirtepe'li olmayı bir mecburiyet olarak tanımlamıştır Havasının temiz olduğu komşuluğun olduğu bir mahalleyi istemektedir (KK42).

Yine 5 yaşından beri bu mahallede yaşayan ev sahibi bir işçi bir kadın, ilişki ağlarından memnun ama iş gücü piyasasından, sağlık hizmetlerinden dışlanmış ve kültürel-sosyal hayata katılma bakımından kendini eksik ve sınırlı görüyor. Kentsel dönüşümü olumlu bulan tekstil işçisi bir kadın, güvenlik sorununun altını çizmiştir (KK41).

Mahalle'de yaşayan Üniversite Mezunu bir memur öğretmen ve fabrika işçisi eşi ile birlikte 15 senedir ev sahibi olarak yaşamaktadır. Akraba ve hemşerilerle az ama komşu ve arkadaşlarla ilişki bağı bu mahallede yüksektir. Bahsedilen katılımcı, STK'ya üye olan tek kişi olup, sosyal dışlanma yaşadığını ve mahallenin değiştiğini söylemiştir. Konutunun temel ihtiyaçlarını giderdiğini ifade etmiştir. Komşuculuk/akrabalık/hemşehricilik dayanışma modelinden çok, iş çevresi ve kendi çekirdek ailesi onun için yeterli şekilde hayatını doldurmakta ve fakat başka bir mahalleye gitme durumunda komşuluğun olduğu bir yere gitme talebinde bulunmaktadır (KK39).

Kendisini hiçbir yere ait hissetmeyen ve İstanbul yaşantısını zor bulan katılımcı Fikirtepe'de mecburiyetten yaşadığını belirtmiştir. Eskiye dönük mahalle ruhunu

duymuş ama fikirleri bulunmuyor. Daha sakin denize yakın bir yerde oturmak istiyor (KK44, KK39).

Kendisini ait hissettiği tek yer ailesinin yanı olarak tanımlamış, İstanbul'u "*kalabalık ve trafik"* ile tanımlamıştır. Eski Fikirtepe için: "*güzel mahalleydi, ama şimdi her şey değişti yeni bir mahalle var"* demiştir.

Memlekete dönme ihtimali olmadığı gibi başka bir mahallede yaşamak istemiyor. Tam bir sıkışmış, yurtsuzluk hali tanımlamaktadır (Katılımcı 43, 47, Kadın).

Kendisini ait olduğunu hissettiği yeri memleketi olarak tanımlamış ve İstanbul'un yaşanılacak bir yer olmadığını belirtmiştir. Eski Fikirtepe'yi güvenli bulmadığını, kentsel dönüşüm ile daha iyiye gittiğini söyledi. Emekli olunca memlekete döneceğini ifade etti (KK40).

30 yıllık Fikirtepe'li olan işsiz kadın katılımcı, Fikirtepe'li olmaktan memnun olduğunu ama İstanbul'dan memnun olmadığını belirtti. Öncesi ve sonrası için Fikirtepe'de bir değişimin olmadığını ifade etti. Eğer mümkün olursa, başka düzgün, sakin, huzurlu bir mahallede yaşamak istediğini tarif etti (KK38).

Öte yandan Türkiye'nin genel sorunu olan işsizlik, görüşme yapılan kişileri de etkilemektedir (KK46, KK51). Kendisine uygun bir işi bulamayan evli bir kadın (eşinin mesleği inşaat işçisi), ucu ucuna geçindiklerini belirtmiştir. 1 senedir kirada oturmakta ve ileride evsiz kalabileceklerini düşünmektedir. İnsanlarla iyi ilişkilerin olmaması, pahalılık ve tüm açılardan kendisini *"öteki gibi"* hissetmektedir. Hatta *"Kültürel-sosyal hayata katılabiliyor musunuz*?" sorusuna *"Param varsa katılıyorum!"* derken bir kinayede bulunmuş; kıt kanaat geçinirken kültürel-sosyal hayatı yaşayamadığını anlatmak istemiştir. İstanbul'a yeni geldikleri için kent ile bir bağ kuramamış durumdadır. Memnun olmadığını ifade etmiş, Fikirtepelilik hakkında ise *"geleli çok olmadı, fikrim yok"* yanıtı vermiştir. Eski yeni Fikirtepe konusunda yorum yapamayacağını belirtti. Memlekete dönüş için olabilir yanıtı vermiş, İstanbul içinde başka bir mahalleye gidecek ise de huzurlu bir yer olmasını istemektedir (Katılımcı 51, 27, Kadın).

Fikirtepe'de yaşayan mesleği hemşire olan bir kadın (eşi polis), ev taksitlerine maaşlarının bir kısmını verdiklerini belirterek "*yaşamı zor"* olarak nitelendirmiştir. Erzurum'dan tayin ile atanan, çocuğu bulunan genç kadın, eskiye göre mahallenin daha iyi koşulları olduğunu düşünenlerden bir tanesidir. 2 senedir bu yeni mahallenin bir parçası haline gelmiş; Eşiyle beraber aylık toplam 20.000 TL maaş ile evlerini geçindirmek zorunda olan katılımcı, kiraların yüksek olduğunu söylemekte ve geçim şartlarını zor bulmaktadır. Geçim koşulları, katılımcının tüketimden dışlanmış hissettiğini göstermektedir. Kentsel dönüşüm nedeniyle bölgenin daha iyileştiğini düşünmektedir. Güvenilir bir mahallede yaşama talebi bulunmaktadır (KK45).

Fikirtepe'de ömür boyu yaşama fikrine çok uzak olan bekar 20'li yaşlarında bir Üniversite öğrencisi katılımcı, *"Fikirtepe kötüydü, yine de kötü."* derken, yaşam alanına hiçbir aidiyet göstermemekte ve burayı hiç sevmediğini ifade etmektedir. Bu kişi de İzmir'de yaşam hayali kurmaktadır (Katılımcı 46, 21, Kadın).

Görüşülen genç kuşak kadınların çoğu; eğer doğma büyüme Fikirtepeli ise, aileye ait konutta oturmakta yani ev sahibi konumundadır. Öğrenciliğini yeni tamamlamış genç ve bekar bir kadın, Firkirtepe'de doğmuş ailesinin konutunda onlarla yaşamaktadır.

Fikitepeli olmak hakkında fikrini sorduğumuzda; *"eskidende sevmezdim şimdide sevmiyorum"* diyor. Fikirtepe'den kolayca kopabileceğini şu şekilde belirtmiştir: *"İleride Nişantaşı ya da Beşiktaş'ta yaşamak isterim."*Gençlerinin ileriye dönük hedeflerinin olması sebebiyle atılımcı konuştukları belirtilmelidir. Akrabaların yerini mahalle dışı arkadaşlar almıştır o sebeple bölgeye olan bağlılık da azalmaktadır (Katılımcı 47, 26, Kadın).

Doğma büyüme lise mezunu bekar kadın katılımcı, kendisini İstanbul'a ait hissettiğini, İstanbullu olmayı güzel bulduğunu, Fikirtepeli olmayı da güzel bulduğunu ifade etmiştir.

Kentsel dönüşüm ile Fikirtepe hakkında;" *tamamen değişti, değişmeye devam edecek*" diye belirtti. *"Burada kalabilir miyiz bilmiyorum dedi. İstanbul içinde daha güzel bir mahallede yaşamak istiyorum"* (Katılımcı 48, 24, Kadın).

Yine başka bir kadın eski market çalışanı, mahallede konut sahibi olan ailesinin güvencesi altında Üniversite eğitimini almaya devam etmektedir. İstanbul için yaşamak istediğim yer olarak tanımlamıştır. 11 senedir Fikirtepeli olan bekar genç kadın, ileride Kadıköy, Moda'da yaşamayı hayal etmekte; Fikirtepe'yi *"güzel mahalle"* olarak tanımlasa da ekliyor *"Evrimleşmiş Mahalle!"* Mahalle'deki bağlantılarını kolayca silip başka bir yere taşınma konusunda açık fikirlidir (Katılımcı 49, 21, Kadın).

Market çalışanı bekar genç bir kadın bölgenin yaşamak için güvenli bir yer olmadığını söylemiştir. Kentsel dönüşüm ile daha da kötüye gittiğini güvenliği daha iyi olan bir mahalleye taşınmak istediğini belirtmiştir. İstanbul için yaşaması çok zor sehir tanımında bulunmuştur. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi'nde belirtilen temel fizyolojik ihtiyaçlardan hemen sonra gelen ikincil sırada bulunan temel ihtiyaç: güvenlik ihtiyacıdır ve bir kişinin yaşam motivasyonu için son derece önemlidir (KK50).

Fikirtepe'de fırıncıda (kendi aile şirketi) çalışan bekar bir kadın katılımcı, 20 senedir bu mahalle'de yaşamaktadır. Kendisini ait hissettiği bir yer olmadığını, İstanbul için ulaşımı pahalı tanımı yapmıştır. Yaşı genç olmasına rağmen elbette eski ve yeniyi karşılaştırabilmekte, mahallenin eskisine göre daha iyi bir halde olduğunu düşünmektedir. Bildiği üzere, Fikirtepe Kadıköy ilçesine bağlı gelişmemiş bir bölgedir. Bu bölge gençlerin kültürel ve sosyal ihtiyaçlarını doyurmaya yetmemekte; Fikirtepe Mahallesi'ni bir genç bakış açısı ile *"Ulaşımı pahalı, kırsal bir yer"* olarak nitelendirmiştir (Katılımcı 52, 22, Kadın).

Üniversite mezunu, 4 senedir bu mahallede yaşayan eşiyle meslektaş olan bir kadın öğretmen *"Fikirtepeli olmaktan pek memnun değilim"* derken statüsel anlamda kendisini ait hissetmediğini ifade etmektedir. İstanbullu olmak bir ayrıcalıktır demiş, fakat Fikirtepe'den memnun olmadığını ifade etmiştir. Mahallenin eski yeni dönemini bilgisi olmadığı içim karşılaştıramamaktadır. Nereye giderse gitsin şartlarında değişim olmayacağını ifade ediyor (Katılımcı 54, 29, Kadın).

Bankacı kadın katılımcı, 4 yıldır İstanbul'da olmasına rağmen İstanbullu olmak konusunda bir fikri olmadığını belirtmiş. Kent ile bir aidiyet ilişkisi geliştirememiş. Fikirtepeli olmak konusunda bir fikri olmadığını eski ve yeni arasındaki fark konusunda

bilgi veremeyeceğini söylemiştir. Memleketine dönse bile şartlarında bir iyileşme olmayacağını belirtmiş, istanbul'da daha dingin bir mahallede yaşamak istediğini belirtmiştir (KK53).

Kadın katılımcıların üzerinden hem fikir oldukları ilk konu kentsel dönüşüm nedeniyle güvenli bir hale geldiğini belirtmişlerdir. Fikirtepe Mahallesi suç ve uyuşturucu nedeniyle yıllarca yaşadığı ortam en çok kadınlar üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Mekanın değişmesi, nüfus yapısının değişmesi ile bu tip olumsuz durumlar azalmış durumdadır. Kadın katılımcıların yine üzerinde hem fikir oldukları diğer bir konu, geleceğe dönük olarak Fikirtepe mahallesinde yaşamayı düşünmemeleridir.

Kentsel Dönüşüm nedeniyle mahallede yaşamının çok zor olduğunu belirmişlerdir. Öncelikle yükselen kiralar, yaşam şartlarının zorlaşması ve daha önemlisi yeni gelen nüfus ile aralarındaki kültürel, ekonomik farklılıklar onların aitlik duygusunu çok zayıflatmaktadır. Artık mahalleye ruhunu 'yerliler' değil; yeni gelen nüfus verecektir.

50 yaş üstü kadınlar memleketlerine dönmeyi hedeflerken 50 yaş altı kadınlar şehrin başka bir mahallesine taşınmayı hedeflemektedir. Başka bir mahalle tanımlaması ile belirli kriterler ortaya koymaktadırlar. Güvenli, ulaşımı daha kolay, ekonomik olarak yaşaması kolay olan ve daha önemlisi, nerede yaşıyorsunuz dediklerinde söylemekten çekinmeyecekleri, aşağılanmış hissetmeyecekleri bir mahallede yaşamayı hedeflemektedirler. Fakat içinde bulundukları ekonomik durum bu kriterleri gerçekleştirmek konusunda katılımcılarda umutsuzluk yaratmaktadır.

4.2.4.2 Erkek katılımcılar

Kahvecilik mesleğine sahip görüşmeci, Fikirtepeli olmak ve Fikirtepe'ye ait olma kavramlarını görüşmede paylaşmıştır. Kentsel dönüşüm nedeniyle mahallede yaşanan değişimi olumlu bulmaktadır (özellikle güvenlik açısından). Diğer yandan değişen mahallenin ilişkiler bazında hatta kendi geçim kapısı olan kahvecilik açısından devam edip edemeyeceğini bilememektedir ve endişe taşımaktadır. Fikirtepe'de yaşanan son 10 yıldaki özellikle son yıllardaki hızlı değişim ile mevcut mekana yabancılaştığı anlaşılmaktadır. "*Bildiğim mekanı tanıyamıyorum!"* demiştir (Katılımcı 7, 69, Erkek).

Orta ve uzun vadede taşınmak zorunda kalabileceğini kahvehane için müşteri bulmakta zorlanacağını çünkü yeni taşınacakların mekana gelmeyeceğini Starbucks gibi mekanlara gideceğini düşünmektedir (Katılımcı 7, 69, Erkek).

Öte yandan memleketi Çorum olan başka bir birey, kendini Fikirtepeli olarak hissetmektedir. Eski Fikirtepe'yi özlemekte; "*bugün ile kıyaslanamaz"* diye tarif etmiştir. Anlatırken gözleri parlamaktadır. Eskiden insanlar sıcaktı samimi olduğunu şimdi insanları kaba, umursamaz buluyor.

"Herkes kendi yolunun peşinde","*Memlekete (Çorum) dönme imkanım yok istemem."* İstanbul'u ise yorucu buluyor ve taşınma durumunda Kilyos gibi sakin bir yeri tercih etmek istediğini belirtti. *"Tabii gücümüz yeterse"* ifadesini kullanmıştır. Devamla villa değil ama Kilyos içinde belki küçük bir daire olabileceğini söyledi (Katılımcı 6, 62, Erkek).

Diğer kendini Fikirtepe'li olarak tanımlamakta olan bir katılımcı; İstanbullu olmak hakkındaki fikirleri sorulunca;*"burası güzel ama geçim derdi var"*demiştir. İstanbul'a memleketindeki işsizlik nedeniyle geldiğini; "*iş var diye geldik hayaller kurduk daha iyi iş bulamadık inşaatlarda amelelik yaptık."*ifade kullanmıştır.

Kentsel Dönüşüm ile mahallenin değiştiğini pahalılaştığını belirtiyor. *"Herşey değişti gidişat kötü"* demiştir. Memlekete dönüşüne *"Yok mümkün değil"* şeklinde yorum yaptı. Başka bir mahalleye taşınma konusunda ise;

"*çok zor ancak gecekonduda yaşayabiliriz, burada geçinemiyoruz başka mahallede yapamayız anca elimizde bu gecekondu var."* demiştir (Katılımcı 4, 58, Erkek).

Bu yaş diliminde kendini Fikirtepeli olarak tanımlamak yaygın olduğu görülmekte ve yukarıdaki katılımcı ile aynı doğrultuda olan başka bir katılımcı da kendini mahalleye ait bir birey olarak düşünüyor ama geldiği noktada *"Fikirtepeli olmak nedir?"* diye soruduğumuzda "*inşaat alanı"* demekte; değişim konusunu iş imkanı açısından olumlu bulsa da kendi işi konusunda endişeli konuşmalar yapmaktadır. Memleketine dönme gibi bir planı bulunmadığını ama başka bir yere ileride taşınmak istese sakin güzel bir yer seçmek isteyeceğini anlıyoruz. Kiralar konusunda seçeneklerinin çok azaldığını 10

yıl içinde Fikirtepe'den taşınanların yakın mahallelere taşındığını fakat artık orada kiraların yüksek olduğunu bahsetmektedir (Katılımcı 3, 57, Erkek).

Başka bir katılımcı, kendisini mahalleye ait hissetme sorusuna; eski Fikirtepe'ye ait olmaktan bahsediyor ve adeta yeniyi tanımlayamamaktadır. Eskinin arkadaşlık ve komşuluğunu özlediğini belirtmiştir. Memlekete (Bingöl) dönme imkanı bulunmadığını, *"başka mahalleye de gidemeyiz. Gücüm yetmez*" demiştir (Katılımcı 2, 53, Erkek).

Bir diğer görüşmeci, *"(...) Kendinizi ait hissettiğim yer evim (...) Fikirtepelilik konusunda eskiden iyi düşünürdüm şimdi düşünmüyorum."*demiştir.DeğişenFikirtepe'yi inşaatlar nedeniyle bölgeye yeni taşınanlar yüzünden tanıyamaz olduğunu özellikle yeni taşınanları yabancı olarak tarif etmiştir. Onların yaşantısının kendisine uymadığını, mevcut Fikirtepe için olumsuz düşündüğünü söylemiştir. Memlekete döneme imkanının olmadığını başka bir mahalleye gitme durumunda kalırsa, Kadıköy Hasanpaşa ile sınırlı olduğunu belirtmiştir. Hem Fikirtepe'den uzaklaşmak istememekte, hem de aslında mahalleye yabancılaşmış durumdadır. İş yerini başka yere açmak ve işletmeyi riskli ve maliyetli bulmaktadır. Aslında tam bir kararsızlık, geleceği görememe durumundadır (Katılımcı 1, 51, Erkek).

Umutsuz bir görüş bildiren katılımcı, kendisini ait hissettiği hiçbir yer olmadığını söylemiştir. Fikirtepe'yi tanıyamadığını insanların azaldığını yabancıların arttığını belirtmiş. İstanbul için;"*paranız var ise yaşanabilinecek bir yerdir."* tanımı yapmıştır. Fikirtepe hakkında hep eski komşulukları hatırlıyor ve özlüyor. Yeni bir mahalleye taşınsa bile komşuluğun olduğu bir yer arıyor. *"Memlekete de döneriz belki"* demekte; *"var bir küçük yer olmadı oraya gideriz"* demiştir. Görüşmenin sonunu umutla bitiriyor (Katılımcı 5, 63, Erkek).

Asgari ücret alan bir başka katılımcı, eski romantize edilen Fikirtepeli olmaktan mahalle kültüründen memnun, mevcut durumu kötüleşme olarak tanımlıyor. Kentsel dönüşüm sürecinin mahalleyi paramparça ettiğini ifade etti. Memlekete dönme ihtimalinin olmadığını daha güzel bir mahalleye taşınmak istediğini ama kira konusunun endişe yarattığını belirterek, *"özellikle asgari ücret ile nereye taşınabiliriz bilmiyorum."*demiştir (Katılımcı 20, 44, Erkek).

Benzer şekilde yaşı genç olduğu için eski romantizme edilmiş Fikirtepelilik kendisine çok anlatılan başka bir görüşmeci, mahalledeki eski dostluğu tanımlıyor.

*" (...)İstanbul için para var huzur yok (...) Evet eskiden de pahalı idi diyor ama son zamanlarda artık çığırından çıktı (...)"*demiştir. Daha elit bir mahallede yaşamak istiyor, kendini ait hissettiği yer konusunda *"memleketim"* diyor ama geri dönmeyi düşünmüyor (Katılımcı 9, 33, Erkek).

Yeni nesil katılımcılar kendini Fikirtepe'ye pek ait hissetmiyor diyebiliriz; Boluluyum diyen başka bir katılımcı Fikirtepe'nin eski halini yeni geldiği için hatırlamıyor anlatılanlardan bilgisi var bunları fazla öne çıkarmak istemiyor. Fikirtepe'yi*"nezih bir ortam"* olarak tanımlıyor ama *"nezihle neyi kastediyorsunuz?"* deyince açıklayamıyor. Memleketi Bolu'da iş imkanı olmadığı için geri dönmeyi düşünmüyor. İstanbul içerisinde başka bir mahalleye taşınma durumunda;*"daha gürültüsüz bir olan yer olarak"* tanımlamıştır (Katılımcı 11, 48, Erkek).

Bir diğer katılımcı, *"Fikirtepe'nin yeni halinden çok daha memnunum."* Sosyal hayata ve sosyalleşmeye çok önem vermekte ve kültürel-sosyal hayata katılmaya özen göstermektedir. Fikirtepe'nin inşaatlarla dolu kaotik yeni hali, hem bu görüşmeci için hem de tüm erkek görüşmecilerle yapılan görüşmelerde*"Daha sakin bir yerde yaşamak isterdim",* şeklinde cümleler kurmalarını sağlamıştır (Katılımcı 18, 37, Erkek).

Katılımcılar arasında Deprem konusunda da kendiliğinden bir konu açılabiliyor. Kendini evine ait hisseden bir katılımcıya, İstanbullu olmakla ilgili soru sorulduğunda deprem korkusundan bahsediyor. Kentsel dönüşümün deprem için değil, rant için yapıldığını zenginlerin ev sahibi olabildiğini,*"olan garibana oluyor"* demiştir. Fikirtepeli olma konusunda;*"keşke eski Fikirtepeli olsam"*tanımı yapmıştır. Eskinin güvenlik sorunlarını, uyuşturucu sorunlarından bahsettiğimizde, bu soruyu geçiştiriyor ve arkadaşlığa ve komşuluğa vurgu yapıyor. Mahallenin eski yeni arasındaki farkı için, "*şimdi modernleşti eski şekli daha iyiydi"* memlekete dönme ihtimalinin olmadığını, başka bir mahalleye taşınma kriteri olarak da okula, AVM'ye ulaşımı yakın metrosu olan bir yer tanımı yapıyor.

"İstanbul Anadolu Yakasında metro hattı nereye kadar giderse olur, yeter ki ulaşım olsun" demiştir. Genel olarak gözlemim yeni içerisinde kendisini tanımlayamıyor hala eski üzerinden var olabiliyor oluşudur (Katılımcı 19, 40, Erkek).

Mekansal dışlanmada gelinen son nokta, birkaç görüşmeci de daha duyduğumuz kendisini ait hissettiği bir yerin olmama durumudur ve bu cevabı verenler hep erkeklerden oluşmaktadır. İstanbul'u çok kalabalık ve pahalı bulduğunu,*"yaşamak için zor yer"* demiştir. Özellikle *"ev nasıl bulacağız ileride bilmiyorum"*ifade etmesi önemlidir.*"Fikirtepe'li olmak hakkında ne düşünüyorsunuz?"*sorusuna,

> (…) eskiden güzeldi şimdi zor. Binalar yıkıldı yenileri yapıldı, yeni insanlar taşındı. Eskiden mahalle ortamı sıcaktı. Herkes birbirini tanırdı yardıma koşardı şimdi yeni Fikirtepe oldu. Kimseyi tanıyamıyoruz artık (…)Memlekete dönme imkânımız yok mecbur buradayız. Eğer taşınmak zorunda kalırsak (laf arasında) ki yakın. Huzurlu çocukların büyüyebileceği bir mahalleye taşınmak isterim (…) Ama her şeyin başı para. Paramız nereye yeterse orası (Katılımcı 16, 34, Erkek).

Adanalı bir katılımcı, iş bulma ihtimali çıkarsa Adana'ya dönmek istediğini belirtmiş, Fikirtepe'li olmak konusunda çok memnun olmadığını anlıyoruz.

> Kentsel dönüşüm burayı paramparça etmiş. İnsanlar anlatıyor. Gidenler çok kalanlar çaresiz. Nereye gideceğini bilmiyor. Bir de kriminal meseleler var. Ne ararsan var. Gece güvende hissetmek zor. Başka bir mahalleye taşınma söz konusu olursa nasıl bir mahallede yaşamak istersiniz sorusuna iş imkanı olan yer. İş olsun kirası makul olsun yeter bize. Ama zor. Şehrin dış mahallesi bile kiralar ateş pahası olmuş bu maaşla ne olur bilmiyorum (…) demiştir (Katılımcı 8, 37, Erkek).

Bir başka bir kurye mesleğini yapan erkek katılımcı,*"elit bir mahallede yaşamak isterdim."*İfadesi kullanmıştır. 13 senedir mahallede yaşayan katılımcı umutsuzca konuşuyor, kendini hiçbir yere ait hissetmemekte ve mekânsal dışlanmaya örnek olarak *"Kendinizi ait hissettiğiniz bir yer var mı?"* sorusuna cevap olarak: *"Yerin altı"* demiştir (Katılımcı 22, 27, Erkek).

Katılımcıda derin yoksulluk kaynaklı tükenmişlik sendromu mevcuttur. Eski mahalleyi daha çok yaşanılır bulduğunu

"(...) Eskiden buralar güzeldi şimdi bozuldu yaşanmaz (...) İmkanım olsa Fikirtepe'den çıkardım, memlekete dönebilirim ama zor (...) İstanbul'da imkanım olsa elit bir mahallede yaşamak isterdim (...)" dedi (Katılımcı 22, 27, Erkek).

Bir aile işin olan kıraathanenin işletilmesine yardımcı olan erkek katılımcı, ortaokul mezunu, kıt kanaat geçinen bir bireydir. Kirada oturuyor ve beş sene önce Fikirtepe'ye iş için taşınmıştır. Hem iş hem de yaşamak için bu bölgeye göç eden katılımcı, daha düzenli bir mahallede oturma hayali kuruyor. Mahalle'de mecburiyetten, ucuz olduğu için en düşük işte çalıştıkları için kalitesi düşük evlerde oturmaktadır. Kendisini buraya ait hissettiğini ama İstanbullu olmak hakkındaki soruya:*"hiç memnun değilim"* demiştir.

Fikirtepe'de mecburen iş nedeniyle oturduğunu belirtmiş, düzenli temiz bir mahalleye geçmeyi istediğini belirtmiştir. Son 5 yıl içinde eski yeni aynı burası pek değişmedi tanımı yapmıştır. Eski güzel Fikirtepe konusunda bir fikri ve özlemi bulunmuyor. Memlekete dönüş için;*"zor çok zor, imkansız"* demiştir (Katılımcı 21, 25, Erkek).

İşçi ve öğrenciler dışında; beyaz yakalı üniversite mezunu Muhasebecilik mesleğine sahip bekar erkek katılımcı, yine yukarıdaki profil gibi Mahalle'ye üç yıl önce yerleşmiştir. Benzer şekilde sosyal ve mekânsal anlamda dışlandığını ifade etmekte ve gözlenebilir bir biçimde oturduğu yere ilişkin bir bağ kurmamış ve bunun sebebini *"Mahalle'de vaktim geçmiyor."* şeklinde açıklamıştır. Fikirtepe'nin bu geçiş sürecinde kirada bu bölgede yaşayıp, Mecidiyeköy'e taşınmak istediğini belirtiyor. Hayallerinde yenilenen Fikirtepe'de yaşama gibi bir durum gözükmüyor, erişilebilir görmüyor. *"Ben bu maaşla burada ev kiralayamam"* demiştir (Katılımcı 24, 29, Erkek).

Esnaf kuaför olan katılımcı, kendisini ait hissettiği yer olarak evini tarif ederken İstanbul için yorucu tanımını yapmıştır. *"Fikirtepe'li olmak hakkında ne düşünüyorsunuz?"* sorusuna;

"(...) öyle bir şey kalmadı (...) Eskiden burası daha yaşanılacak bir yerdi şimdi değil (...) Burada doğduk, memleket ailemin memleketi ben buradan geri

*dönemem(...)"*Sessiz sakin bir mahalleye taşınmayı istediğini belirmiştir (Katılımcı 23, 24, Erkek).

E-ticaret ile uğraşan 25 yaşındaki katılımcı, Fikirtepeli olmayı hakkındaki düşüncesi sorulduğunda;*"Bu alan inşaat şantiyeleri ile dolu"* derken yenilenen konutları, yaşadıkları ortamın aslında yaşanılamaz derecede fazla inşaat malzemesi ve ses ile dolu olduğunu, değişime tanıklık ettiğini ifade ettiğini görüyoruz. 6 yıldır Fikirtepe'de yaşayan bu genç eski yeni Fikirtepe karşılaştırması yapamamakta, ileride Beyoğlu'nda yaşamak istediğini belirtmiştir. İstanbul'a olan aidiyeti yüksek ama mahalleye olan aidiyeti yoktur. İstanbul için *"her zaman olmak istediğim yer"* tanımını yapmıştır (Katılımcı 25, 25, Erkek).

22 yaşında dönercide çalışan kurye katılımcı ise, kendisini sadece evine ait hissettiğini belirtmiştir. İstanbul için iş imkanı çok bir yer olarak tarif etmiştir. Fikirtepe'lilik üzerine bir fikri olmadığını ve eski yeni arasında bir değerlendirme yapamayacağını belirtti. Memlekete dönme imkanı olmadığını, daha iyi iş imkanı olan bir mahalleye taşınmak istediğini belirtmiştir (EK26).

Vale olarak çalışan öğrenci katılımcı, İstanbul'u tanımlarken *"bol bol fırsat"* tanımı yapmıştır. Fikirtepe'lilik, eski ve yeni arasında bir karşılaştırma yapamamaktadır. Memleketine dönme ihtimalinin olduğunu, okul bittikten sonraki iş durumuna bağlı olduğunu belirtmiştir. İstanbul'da kalması durumunda ise Kadıköy Osman Ağa mahallesinde yaşamak istediğini belirtti.

*"param yeterse tabi. Orada kiralar çok ama sosyal hayat harika. İnsan gibi yaşanacak yer."*demiştir (Katılımcı 27, 19, Erkek).

Erkek katılımcıların tümünde gözlemlediğimiz ortak nokta, mekanda sıkışıp kalma halidir. Kirada oturan katılımcılar mahallede yükselen kiralardan bahsetmek fakat başka mahalleye gitme durumunun da zor olduğunu belirtmişlerdir. Memlekete dönme neredeyse tümünde artık düşünülecek bir durum değildir.

Ev sahibi olanlar için de durum aynıdır. Ev sahibi olarak kira konusunda bir sıkıntısı olmasa bile değişen nüfus yapısı, sosyal ilişkiler ve yaşam şartlarının zorlaşması onların da var olmasını zorlaştırmaktadır. Kendi bildikleri, mensubu oldukları "Fikirtepe"

mahallesinde öteki durumuna dönüşmektedirler. Her iki grup da mahallede yaşamanın artık mümkün olmadığını görmektedirler. Hem kiraların artması, yaşam şartlarının artması özellikle yeni yerleşimcilerin profili katılımcıları mekanın içerisinde kendilerine yer bulamamaktadırlar.

Özellikle 18-30 yaş grubu umutsuz bir durum içerisindedir. Aldıkları eğitim ve mevcut yaptıkları iş geleceğe dönük belirsizliği arttırmaktadır. Hepsi sosyal ilişkilerin yoğun yaşandığı şehir merkezlerinde yaşama taleplerini ifade etse bile esas itibari ile içinde bulundukları şartlar için imkansızdır. Bununda farkında oldukları nettir. Kentte kendilerine nerede yer bulabilecekleri konusunda umutsuzdurlar.

Söz konusu katılımcılar, kentsel dönüşüm nedeniyle içinde var oldukları mekandan yararlanamama, ulaşamama, tanıyamama ile karşı karşıya kalmaktadır. Mekan ile olan ilişkileri kopmuş durumdadır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsanoğlunun tarihsel olarak mücadele ettiği en önemli konular "güvensizlik ve belirsizlik" kavramlarıdır. Var olabilmek için en temel hedef, var oluşu garanti altına almak için güven tesis etmek; sonrasında da bilinemezliğe, belirsizliğe karşı çare arayışıdır.

Buzul çağı sonrasında, Dünya'da iklimin düzene girmesi neticesinde insanoğlu ilk defa bir belirlilik keşfetmiştir. İnsanoğlunun en büyük düşmanı olan doğa karşısında var olabilmek için çeşitli mekanizmalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Neslinin devamının sağlanması, yiyecek bulma, korunma ihtiyaçları, güvenlik sorunları gibi sorunları çözebilmek için topluluklar halinde çözüm üretmeye çalışmışlardır. Tüm yaşam ilişkileri bunun üzerine şekillenmektedir. Neolitik dönemde insanoğlunun mevsimsel döngüleri keşfetmesi bir belirlilik keşfidir. Kendisinin var olmasını sağlayan ve buna uyum sağlaması gerektiğini bilen bir insanoğlu profili ortaya çıkmıştır. Hayvanların göç yollarının düzenliliği, mevsimsel düzenlilik, bitkilerin mevsimsel döngüsünün keşfedilmesi insanoğlunun yaşam şartlarında bir iyileşmeyi beraberinde getirmiştir.

Tarım toplumuna geçiş, önce köylerin sonrasında kentin ortaya çıkması, bir güvenlik içinde yaşama geçilmesi ve belirsizliklerin her geçen gün azaltılması, kontrol altına alınması, yönetilebilmesinin sonucudur. Kentin kurulması ile uygarlığımızın geldiği nokta esasında belirsizliklerin olabildiğince kontrol altına alınması ve yönetilmesi hedefidir. Kentin dolayısıyla devlet yapısının ortaya çıkması, sınıflı bir toplumun, mülkiyet yapısının özellikle mülkiyetin ortaya çıkması, din kurumunun ortaya çıkması, yazının keşfi ile bilginin üretilme ve sonraki nesle transferinin sağlanması esasında belirlilik yaratmak ve bunu kontrol altında tutmak içindir. Toplumsal yapıların ve toplumsal kuralların oluşmasının merkezinde mevcut güvenliğin korunması ve sürekli hale getirilmesi, ileriye dönük olarak da belirsizliği en aza indirme amacı vardır.

Özellikle tarım toplumunda, artan nüfus ile birlikte doğaya mahkum oluşmuş bir toplumsal yapıda açlık, yok olma, ölüm ile karşılaşmamak için belirlenmiş kuralları takip etmek, oluşturulan kurallara uymak hayati bir amaç oluşturmaktadır. Mumford'un

kitabında detaylı bir şekilde anlattığı gibi, "köy muhafazakarlığının" kökeninde belirliliği muhafaza etmek vardır. Buna uyulması için din kuralları, örf, adet, ahlak kuralları ve devlet otoritesi kullanılmıştır.

Kentin kurulmasıyla ortaya çıkan uygarlık, yine kendi kurmuş olduğu eşitsiz toplum üzerine bir belirlilik yaratmıştır. Sınıflar arasındaki değişmez sınırlar, kadın erkek arasındaki konumlanma, insanların mensubu olduğu din ve etnik gruba ait kıyafet, yiyecek, davranış kodları, bulunduğunuz sınıfa, dine veya etnik gruba göre mekansal ayrım gibi kavramlar dönemin ideolojileri ve dinleri vasıtasıyla değişmez toplumsal gerçekler olarak ortaya koymuştur. Bunu ihlal eden kişinin toplumun geleceğini tehlikeye atan, toplumun felaketlerle karşılaşmasını (yani belirsizliğe sürüklenmesini) sağlayan olarak cezalandırılması esas olmuştur. Güvenliği ve belirliliği korumak ve de devam ettirmek için kurulan toplumsal yapıların olumlu yanı, insanoğlunun var olmasının sağlaması ise de diğer yandan bireyin toplum içinde yok olmasına sebep olduğu, oluşturulan kurallar bütününün ilerlemeye imkan vermediği ve esasında insan hayatında iyileştirmelere yol açmadığı görüldü. Daha da önemlisi eşitsizliği kurumsallaştırdığı görülmüştür.

Aydınlanma felsefesinin üç saç ayağı vardır. Bunlar birey, akıl ve ilerleme fikridir. F. Bacon'un tanımladığı gibi, doğaya karşı olan mücadelesini kazanmak için akıl ve bilim ile yeni bir güven tesisi ve belirlilikler yaratmak hedefi ile yola çıkmıştır. Zincirlerinden kurtulan bireyin akıl ve bilim sayesinde özgürleşmesi ve mükemmel bir gelecek yaratmak için durmadan ilerlemesi temel hedeftir.

Burada Bauman'ın modernite tanımı devreye girmektedir. Aydınlanma ve Sanayi Devriminin temel hedefi, insanoğlunun doğa karşısındaki acizliğini ortadan kaldırmak hatta onu akıl ve bilim vasıtasıyla tam kontrol altına almaktır. Gelecek öngörülebilir düzeydedir. Bilim ve akıl sayesinde herşey hesaplanabilir, öngörülebilirdir. Böylelikle insanoğlunun yer yüzünde cenneti kurması imkan dahilindedir.

Bauman'ın katı modernite olarak tanımladığı bu dönem geleneksel topluma ait olan her şeyin yıkılarak yerine yenisinin mükemmel bir hal alması hedefi ile değiştirilmiş, dönüştürülmüştür. Akışkan modernite ile karşılaştığımız ise değişimin esas kılınması, mükemmele ulaşma hedefinin bir kenara bırakılmasıdır. Bauman'ın (2017), "Akışkan

Modernite" olarak tanımladığı olgu, değişmeyen tek şeyin değişim, kesin olan tek şeyin ise belirsizlik olduğudur. Artık geleceğin hesaplanabilir, öngörülebilir olma durumu ortadan kalkmıştır. Tezde de altı çizilen nokta; aslında belirsizliğin yönü değişmiştir. İnsanoğlunun binlerce yıl boyunca doğa karşısında yaşadığı güven ve belirsizlik duygusu yerini, insan tarafından yapılandırılmış Bookchin'in 2. Çevre olarak tanımladığı kentin kendisi almıştır. Artık kent sürekli olarak güvensizlik ve belirsizlik yaratmaktadır.

Harvey'in çalışmaları göstermiştir ki, sermayenin kent mekanına müdahalesi ile rant odaklı bir şehirleşme büyük değişimlere yol açmıştır. Binlerce yıl boyunca insan ve mekan arasındaki ilişkinin boyutu kullanım değeri üzerindendir. Şimdi ise yerine değişim değeri esas alınmış ve kent planlamaları konutun bir değişim değerine indirgenmesi amacıyla yeni bir kent modeli ortaya çıkarmıştır. Bu kentte birey pasif bir konuma itilmiş sadece tüketen ve vergi verdiği sürece makbul olan bir konuma sıkıştırılmıştır. Bauman'ın ifadesi ile yoksulluk ile korkutularak sessizleştirilmiştir. Günümüze ortaya çıkan durum, sermayenin kentsel mekan üzerindeki muazzam yoğunlaşması, artan oranda nüfus oranları sanayi döneminin başında görülen yeni bir yoksulluk pandemisi ortaya çıkarmıştır. Kent mekanın planlanması insan odaklı değil; rant odaklı olması sebebiyle insanların mekan ile olan ilişkileri önemsenmemektedir. Mekanın değiştirilmesi pratik bir mesele olarak algılanmış ve mekan üzerinde yaşayan insanların mekan dışına itilmesi normal, olağan olarak düşünülmüştür.

Türkiye kentsel dönüşüm politika ve uygulamalarına hukuksal zemin teşkil eden 6303 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi hakkındaki kanun dikkatle incelendiğinde, içerisinde insan faktörünün hiç dikkate alınmadığı konuyu sadece teknik bir boyutta kabul ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye Kentsel Dönüşüm uygulamalarının insan faktörünü gözeten başarılı bir uygulamanın olmaması şaşırtıcı değildir çünkü esas olarak Harvey'in tanımlamış olduğu sermaye hareketinin temelinde insan faktörü değil; karlılık hedefi vardır.

Bauman'ın tarif ettiği değişimin esas olduğu durum, kentsel mekan içinde geçerli olmuştur. Bitmek bilmeyen bir süreç ve hız ile kentsel mekan, insanın planlanmasında katkı sağlama imkanı tanınmadan karlılık uğruna dönüşüm geçirmektedir. Burada karşılaştığımız durum, insan ve mekan arasındaki ilişkinin değişmiş olmasıdır. Daha

önce ifade ettiğimiz gibi mekan, insan tarafından şekillenen fakat sonra mekanın insanı şekillendirdiği karşılıklı bir ilişkiye sahiptir. Mekan içerisinde kültürel kodlar, davranış kodları, özlemler, umutlar, hedefler, ideolojiler kısacası insana dair olan her şeyi barındırır ve bunu sonraki nesle aktarılmasına zemin teşkil eder. Güvenin tesis edildiği ve geleceğe dönük olarak belirsizliğin en aza indirilmesi hedefine temel teşkil eden yer mekanın kendisidir.

Türkiye kentsel dönüşüm tarihine bakıldığında, 1950'li yıllardan itibaren kırsaldan kente göç ile başlayan kentlerde gecekondu yapılaşması esasında bu temel çerçevesinde şekillenmiştir. Kentin belirsizlikleri karşısında gecekondu mahallesinde Bourdieucu tarzda habistuslarını oluşturarak var olmaya çalışmışlardır. Hemşehricilik mekanizması ile kente dair olan belirsizlikleri yeniden formüle ederek bir var olma mücadelesi göstermişler ve "nöbetleşe yoksulluk" kavramı ile tarif edilen bir başarı hikayesi yaratmışlardır. Gecekondu bölgesinde yaşayan yoksullar kendileri için modernitenin yaratmış olduğu belirsizlikleri Bourdieu'nun tarif ettiği gibi modern dönem öncesi habituslarını kırsaldan yanlarında getirerek ve onları kentte yeniden yaratarak mücadele etmiştir. Böylelikle kentte, iş bulma, evlenme, sosyal hayat, dinsel faaliyetler gibi insana dair olan tüm ihtiyaçları giderebilmişlerdir. 1950'li yıllardan günümüze değişen ekonomik, politik duruma göre kendilerini uyumlandırarak tam ifadesi ile habituslarını güncelleyerek var olabilmişlerdir.

Esas olarak tez bağlamında incelediğimiz konu, 2000 sonrasında kentsel dönüşüm uygulamaları bağlamında sermayenin kentsel alana müdahalesi ile yoksulların yaşadığı çöküntü alanlarında insanların karşılaştığı sorunlardır. Bu dönemi Türkiye kentleşme tarihinde ayrıksı bir dönem haline getiren konu; Bourdieu'nun tarif ettiği devlet kavramını hatırlayarak, devlet ve sermaye işbirliği ile kent mekanın her bir metre karesinin kontrol altına alınması, dönüştürülmesi ve meta haline getirilmeye çalışılmasıdır. Yani, tüm kentsel mekanın sermayeye açılmasıdır. Bauman'ın ifadesi ile mekanın fethedilmesidir. Castells'in ifadesi ile bu süreçte devlet egemen sınıflar lehine müdahalede bulunmuştur.

Bu süreç ile gecekondu bölgelerinde var olan toplumsal ilişkiler zayıflamaya, yok olmaya başlamıştır. Toplumsal ilişkilerin zayıflaması beraberinde yoksulluğun yönetilmesi sürecini zorlaştırmıştır. 1950'lı yillardanbu güne gecekondu mekanı

içerisinde var olan toplumsal kodlar ya yok olmuş ya da çalışamaz hale gelmiştir. İnsanların mahallelerden zaman içerisinde dağılması ve yeni bir toplumsallığın içerisine dahil olamaması yeni bir var olma stratejisinin kurulamaması tehlikesini yaratmaktadır, adeta belirsiz bir gelecek tahayyülü ortaya çıkarmaktadır. Bu sefer belirsizlik yaratıcı doğa değil, kentin tamamen kendisidir. Bireyler hiçbir mekanda güvende hissetmemekte gelecek belirsizlik içermektedir.

Daha önce insanların topluluk halinde geliştirdikleri mücadele yöntemlerini insanlar artık tek başlarına bulma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bauman'ın tanımladığı gibi insanların televizyon realite showlarını seyretmesinin ardında gündelik hayata dair nasıl mücadele edeceğinin sorusuna yanıt arama amacıdır çünkü bu yanıt artık topluluk tarafından oluşturulamamaktadır. Bahsedilen durum, bireyin içinde bulunduğu durum bu belirsizlik ile nasıl mücadele edebileceğini göstermektedir. Bourdiecu bir yaklaşım ile kişinin "sermayelerinin" durumu kendisini belirsizliği bir korku yerine avantaja çevirebilecek konuma getirebilir veya tam tersine yoksulluğa hapsolarak sosyal dışlanma süreçlerine mahkum olabilir.

Kentin neo-liberal ekonomi politik tarafından şekillenen eşitsizlik yaratan yapısı bireyin sağlık, eğitim, konut, güvenlik yani temel kamusal hizmetlere ulaşama veya kalitesiz haline ulaşma durumu yaratmaktadır. Özellikle gecekondu bölgelerinde yaşayan insanların içinde kaldığı durum budur. Bu durum, onların "sermayelerinin" her geçen gün zayıflamasına ve böylelikle bireyselleşmiş toplumda, sonsuz bir değişim döngüsü içerisinde zayıf, seçeneksiz, güvensiz ve belirsiz bir geleceğe mahkum olmalarına yol açmaktadır. Ve artık yoksulluğa hapsolmaktadırlar.

Bu bağlamda, tezin konusunu oluşturan, Fikirtepe mahallesi kentsel dönüşüm uygulamalarının en bilinen örneğini teşkil etmektedir. 10 yıla yayılan, son 2 yılda devletin müdahalesi ile yeniden hayat bulan kentsel dönüşüm süreci mahalleyi geri dönüşü olmayan bir şekilde değiştirmiştir. Fikirtepelilik kültürünün güçlü olduğu, mahallelilik, komşuluk, hemşehricilik gibi ilişki ağlarının güçlü olduğu bir mahalleden hepsinin zihinlerde romantik bir hayale, uzak bir anıya dönüştüğü bir mekana dönüşmüş durumdadır. Mahallede son 10 yılda önemli oranda nüfus kaybı olmuştur. Mahallede halen az sayıda Fikirtepeli olarak tanımlayabileceğiz bireyler oturmaktadır. Mahallenin yeni sakinleri yeni yapılan yüksek konutları işgal etmektedir. Mahallenin yeni sakinleri

varlıkları ile mahallenin kültürel dokusunun, sosyal ilişkilerinin belirleyicileri henüz olmuş değiller fakat yüksek binalarının görünümleri mahallenin yerlilerini korkutmaya yetmektedir. Kendilerine mahallede yer olmadığını görmektedir. Hem kültürel olarak hem de ekonomik olarak var olabilmenin şartlarını görememektedirler.

Esas olarak katılımcılara hakim olan duygu "belirsizlik" tir. Mahallede yaşamaya devam edemeyeceklerinin farkında olsalar bile yerine koyabilecekleri bir yaşam planı yoktur. Nerede, hangi şartlarda yaşayacakları veya yaşayabilecekleri konusunda belirsizlik hakimdir.

18-30 yaş grubu, gelecek tahayyülü açısından en zayıf durumda olanlardır. Eğitim durumları önceki nesle göre daha iyi olsa bile; bu daha iyi işlere sahip olmalarına, daha iyi yaşam koşullarına sahip olmalarına imkan vermemektedir. Geleceğe dair umutları olsa bile nasıl gerçekleştirebileceklerini bilememektedirler. Sosyal dışlanmanın tüm süreçleri ile etkileşim içindedirler. Hemen hemen hepsinde ya ailelerinden veya çalıştıklarından dolayı sigorta imkanı varsa bile geleceğe dönük olarak bu yeterli bir şey değildir. Tüketimden, eğitimden, sosyal ilişkilerden, siyasetten dışlanmış hissetmektedirler. Bu grup, eski fikirtepe ilişki ağlarına şahit olmadığı gibi yerine yenisini de koyabilmiş değildir.

31-49 yaş grubu genel itibari bir iş ve aile yaşantısı kurabilmiş fakat bunu nasıl sürdürebileceğini bilememektedir. Fikirtepe'nin çözülme dönemine şahit olan, eski Fikirtepe konusunda bilgi sahibi olan eski ilişki ağlarını özleyen, arayan ama yerine yenisini koyamayan bir grubu oluşturmaktadırlar. Eğitim düzeyleri piyasanın hızlı değişen yapısına uygun olmadığı için belirli meslek grupları içinde hapis olma ile karşı karşıyadırlar. Sosyal dışlanmanın tüm süreçleri ile etkileşim içindedirler. Hemen hemen hepsinde ya eşinden dolayı veya çalıştıklarından dolayı sigorta imkanı varsa bile geleceğe dönük olarak bu yeterli değildir. Sigorta imkanı olmayan bireyler de tespit edilmiş, onlar gündelik olarak hasta olmama korkusu içinde yaşamaktadırlar. Tüketimden, eğitimden, sosyal ilişkilerden, siyasetten dışlanmış hissetmektedirler. Bu grup, eski Fikirtepe ilişki ağlarına şahit olmuş, en azından duymuş, özlemle hatırlamakta ama yerine yenisini koyabilmiş değildir.

50 yaş üstü grubu eski Fikirtepe mahalle dokusuna temas etmiş veya benzer bir sosyal dokuyu deneyimlemiş bireylerden oluşmaktadır. İlişki ağlarının sağlam, komşu, akraba, hemşeriler ile sık sık görüşme, dayanışma içinde olma halinden zaman içinde mahallelinin taşınması ile bir yalnızlaşma içine girmiş durumdadırlar. Özellikle ev kadınlarının sosyal ağlarının zayıflaması onları eve kapanmaya zorlamaktadır. Şüphesiz bunda ekonomik şartların katkısı olmakla birlikte insanların ayrılmasında da önemli bir pay vardır. Bu yaş grubu, içinde bulundukları belirsizliği eski bir çözüm ile gidermeye çalışmaktadır. Memlekete dönme stratejisi akıllarda yer etse dahi uygulama konusunda emin olmadıkları düşündürmektedir. En kırılgan kitle bu yaş gurubudur çünkü içinde bulundukları ekonomik durum, yaş, eğitim, işe yönelik yetenekler göz önüne alındığında ağır bir yoksulluk ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla sosyal dışlanma mekanizmasının tüm süreçlerine temas etmektedirler.

Ülkenin, özellikle İstanbul'un, içinde bulunduğu konut krizi, zaten Fikirtepe mahallesinde uygulanan kentsel dönüşüm uygulaması sebebi ile var olan konut krizine eklenerek katılımcılar açısından durumda daha da derinleştirmiştir. Kent dönüşüm sürecinin başlarında komşu mahallelere göç etme eğilimi yakın iken yükselen kira oranları bunu imkansız kılmakta, kent çeperine taşınma ihtimali düşünülmeye başlanmıştır.

Yoksulluk açısından bakıldığında, özellikle emekli maaşı ile geçinen bireylerin açlık sınırının altında bir yaşama mahkum olduklarını, asgari ücretin altında veya üstünde olan bireyler ise yoksulluk sınırının çok altında kalmaktadırlar. Katılımcıların öğretmen, muhasebeci, bankacı, veteriner gibi meslek sahibi olanlar dahi geçim sıkıntısı içindedirler. Katılımcıların çok önemli bir kısmının yeni kentsel yoksul olarak tanımlanabilmesi mümkün gözükmektedir. Adım adım süreçlerden dışlandıklarını, dışlanmanın süreklilik kazandığını gözlemlemekteyiz. Buna yönelik olarak ellerinde bir geleceğe dönük plan bulunmamaktadır. İçinde bulundukları kırılgan durum daha da derinleşecek bir yoksulluk ile karşılaşacaklarını öngörmeye imkan vermektedir.

İlişki ağlarında zayıflama, ortadan kalkması sürecini tamir edememekte yerine yenisini koyamamaktadırlar. İktidar olan ilişkileri esas olarak Bauman'ın ifade ettiği gibi, neo-liberal politikaya uygun olarak pasif bir konumdadır. Karşılıklı bir etkileşim söz konusu değildir. Unutulmuş, yalnız bırakılma genel hakim olan duygudur. Akışkan modernite

tanımına uygun sermayeler ile donanmış bireyler, içinde bulunduğumuz toplumda kendi güvenli alanlarını oluşturabilirken ve geleceğe dair belirsizliklerini avantaj olarak değerlendirerek ilerleme sağlar iken veya en azından değişimi yönetebilirken, etkisiz ve yetersiz sermayelere sahip olan daha da önemlisi kendisine ait olan bir "alanı" bile olmayan bireyler ise belirsizlik karşısında ancak korku hissedebilmektedirler. Yeni bir yaşam sunma iddiası ile pazarlanan orta-üst ve üst sınıfa yönelik konut projeleri, ironik bir şekilde, yoksullar için, geleceği belirsiz bir yaşama neden olmaktadırlar.

Kant, Aydınlanmayı "sapereaude/bilmeye cüret et" sözü bağlamında tanımlamış, bireyin, korkularından kurtularak ve tembellik etmeyerek kendi aklı ile özgür olabileceğini ifade etmiştir. Günümüzde özellikle kent yoksulları bakımından, borçluluk cenderesine alınmış, değişen emek piyasası karşısında her an güvencesiz bir halde, mekanı her an sermayenin müdahalesi altında olan ve geleceğe dair belirsiz bir ortamda olan birey korku içindedir. Yeterli eğitime ulaşamamanın yanında, yüksek çalışma süreleri bireylerin öğrenme, kendi karar verebilme, özetle var olabilme mekanizmasını sakatlamaktadır. Kamu hizmetlerine ulaşamaması veya ulaşsa dahi kaliteli bir kamu hizmetine muhatap olmaması bu süreçleri pekiştirmekte ve derinleştirmektedir. Dolayısıyla, yoksulluk içine hapsolmuş bir halde bağımlı bir bireye dönüşmekte, Bauman'ında işaret ettiği gibi tam anlamıyla bir yurttaş statüsüne erişememektedir.

Modern kent, Harvey'in kent analizinde ortaya konduğu gibi neo-liberal ekonomi politik uygulamaları ile Bauman'ın tanımladığı gibi güvensizlik ve belirsizlik üreterek, geniş kitleleri etkileyen bir yeni kentsel yoksulluk, sosyal dışlanma ve mekansal dışlanma üretmektedir. Bourdieu ve Castells'in tanımladığı gibi devlet, bu süreçte bir iktidar mücadelesi alanı olarak kentsel dönüşüm sürecini egemen sınıf lehine uygulamaktadır. Dolayısıyla, kırılgan kitleleri temsil eden, yoksul, eğitimsiz, yaşlı, kadın, genç, çocuk gibi grupların sermayelerinde ciddi bir zayıflama ortaya çıkarmaktadır. Bu bireylerin mekan ile olan bağlantılarının kopması ile de yeni sürece uyum sağlayacak ve mücadele yöntemleri yaratacak habitusları zayıflamakta, ortadan kalkmaktadır. Önümüzdeki yıllarda, söz konusu kırılgan kesimlerin, içinde bulundukları durumuna hapsolarak derin bir yalnızlığa, görünmezliğe mahkum olacakları öngörülebilir.

KAYNAKLAR

Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). "*Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. 28,08,2023 tarihinde http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2006/study_ turkey_tr.pdf. adresinden ulaşıldı.

Arslan, H. (2013). Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Dışlanma: Narlıdere Kentsel Yenileme Projesinin Sosyal Dışlanma Ekseninde İncelenmesi, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi. 16, 1, 1-45.*

Akçay, Ü. (2019). Türkiye'de Neoliberal Popülizm, Otoriterleşme ve Kriz. *Toplum ve Bilim Dergisi. 147, 46-70.*

Appleby, J. (2012). *Amansız Devrim Kapitalizmin Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Bal, H. (2015). *Kent Sosyolojisi.* İstanbul: Sentez Yayınları.

Baş, T. ve Akturan, U. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Bauman, Z. (2001). *Bireyselleşmiş Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite.* İstanbul: Can Yayınları.

Beall, J. ve Piron, L. (2005). *DFID SocialExclusionReview.*London: Overseas Development Inc.

BİSAM. (2022). *Açlık ve Yoksulluk Raporu Dönem Çalışması 2022.* 28,08,2023 tarihinde http://www.birlesikmetalis.org/index.php/tr/guncel/diger/1959-bisam-1022 adresinden erişildi.

Bıçkı, D. (2015). *Kentte Yoksulluk Ayrışma ve Yaşam Kalitesi*. Bursa: Dora Yayıncılık.

Bourdieu P. ve Wacquant L. (2011).*Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2013). *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey*. Ankara: UNDP.

Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Byrne, D. S. (1999). *Social Exclusion*. Buckingham: Open UniversityPress.

Bookchin, M. (2014). *Kentsiz Kentleşme, Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*. İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Böhnke, P. (2001). Nothing Left to Lose? Poverty and Social Exclusion in Comparison: Empirical Evidences on Germany. *WZB Social Science Research Center Berlin.* FS III 01-402.

Castells, M. (2017). *Kent, Sınıf, İktidar*. İstanbul: Phoenix Yayınları.

Çavuşoğlu, E. (2014). *Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

ÇŞİDB. (2023). Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, "*Yeni Fikirtepe*" projesini hayata Geçiriyor. 28,08,2023 tarihinde https://yenifikirtepe.com/yeniFikirtepe adresinden erişildi.

De Haan, A. (1998). Social Exclusion: An Alternative Concept for the Study of Deprivation?.*IDS Bulletin,* 29, 1, 10-19.

De Haan, A. (2000). Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation. *Studies in Social and Political Thought,* 2, 22-40.

De Mieroop, van M. (2006). *Antik Yakındoğu'nun Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi.

Davis, M. (2020). *Gecekondu Gezegeni*. İstanbul: Metis Yayınları.

Dünya Bankası. (1990). *World Development Report 1990: Poverty.* 28, 08, 2023 tarihinde https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/424631468163162670/world-development-report-1990-povertyadresinden erişildi. New York: Oxford UniversityPress.

Dünya Bankası. (2003). *Turkey: Poverty and Coping After Crises*. World Bank Report No: 24185-TR. 28, 08, 2023 tarihinde https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/95ba5a13-5248-588c-8346-6fe3fff73351 adresinden erişildi.

Ekim, B. (2007). Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Hak Temelli Yaklaşım: Avrupa Yoksulluk ile Mücadele Ağı. *TES-İŞ Dergisi*. Haziran, 81- 83.

Erdoğan, N. (Ed.) (2016). *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kentsel Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdoğdu, S. (2004). Sosyal Politikada "Avrupalı" Bir Kavram: Sosyal Dışlanma. *Çalışma Ortamı Dergisi*. Temmuz-Ağustos. Sayı:75.

Erman, T. (2016). *"Mış Gibi Site" Ankara'da Bir Toki Gecekondu Dönüşüm Süreci*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eğilmez, M. (2018). *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eyidoğan, H. (2021). *On beş yıldır bitmeyen bir kentsel dönüşümün hikâyesi:*Fikirtepe. 28, 08, 2023 tarihinde https://t24.com.tr/yazarlar/haluk-eyidogan/on-bes-yildir-bitmeyen-bir-kentsel-donusumun-hikayesi-fikirtepe,30099 adresinden erişildi.

Faulkner, N. (2012). *Marksist Dünya Tarihi*. İstanbul: Yordam Kitap.

Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınları.

Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Harvey, D. (2012*). Postmodernliğin Durumu.* İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler.* İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2016). *Sosyal Adalet ve Şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2020). *Umut Mekanları.* İstanbul: Metis Yayınları.

Işık, O. ve Pınarcıklıoğlu, M. (2013). *Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karakaş, M. (2005). Yeni Yoksulluk Bağlamında Sosyal Kimlik ve Tüketimde Eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Sayı: 7(2).

Karakaş, M. (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* Cilt XII, Sayı 2.

Keleş, R. (2004). *Kentleşme Politikası.* Ankara: İmge Yayınevi.

Kenyon, S.,Lyons, G., Rafferty, J. (2002). Transport andSocialExclusion: InvestigatingthePossibility of PromotingInclusion Through Virtual Mobility.*Journal of Transport Geography*, 10, 207-219.

Kurt, S. (2021). *Haneden Ev Haline, "Türk Evi'nde Mimari Düzenleme, Pratik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yönetem ve Araştırma.* İstanbul: Bağlam Yayınları

Kongar, E. (1999). *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Larsson, D. ve Halleröd, B. (2008). Poverty, Welfare Problems and Social Exclusion. *International Journal of SocialWelfare,* 17, 15-25.

Lefebvre, H. (2015). *Şehir Hakkı.* İstanbul: Sel Yayınları.

Marshall, G.(1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mumford, L. (2013). *Tarih Boyunca Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Mühürdaroğlu, A. (2019). Kentsel Yoksulluk Tartışmalarının Kavramsal Kalibrasyonu: Wacquant ve İleri Marjinallik. Loic Wacquant ve Kent Sosyolojisi içinde (28-59). *İdealKent Kent Araştırmaları dergisi.* Cilt:10, sayı, 26.

Neuman, L. W. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar.* Cilt I-II. Ankara: Yayın odası

Oktik, N. (2008). Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar. N. Oktik (Ed) *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları içinde* (s.21-57). İzmir: Yakın Kitapevi Yayınları.

Önder, H. ve Şenses, F. (2006). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi. B. Ülman ve İ. Akça (Ed.) *Prof. Dr. Kemali Saybaşlı'ya Armağan içinde.* s. 199-221. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Özbay, F. (2015) *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus.* İstanbul: İletişim Yayınları

Özbek Sönmez, İ. (2002). Yoksulluğu Sürekli Kılan Faktörler Üzerine Gözlemler İzmir Kent Merkezi Tarihi Konut Alanı Örneği. A. A.Dikmen (Ed.) *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk içinde* (247-269). Ankara: İmay Yayıncılık.

Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Polanyi, K. (2021). *Büyük Dönüşüm.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Piketty, T (2014). *Kapital.* İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Room, G. (1999). Social Exclusion, Solidarity and The Challenge of Globalization. *International Journal of SocialWelfare.* No: 8, s. 166-174.

Sapancalı, F. (2005a). *Sosyal Dışlanma*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Sapancalı, F. (2005b). AB'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum.* 2005/3.s. 51-70.

Sallan Gül, S. ve Gül, H. (2008).Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları. N. Oktik (Ed) *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları içinde (*s. 57-97). İzmir: Yakın Kitapevi Yayıncılık.

Sallan Gül, S. (2004). *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kıskacında Refah Devleti*. İstanbul: Etik Yayınları.

Standage, T. (2016). *İnsanlığın Yeme Tarihi*. İstanbul: Maya Kitap.

Sen, A. (2000). Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny. Social Development Papers No.1. *Asian Development Bank.* Manila, Philippines.

Sennett, R. (2018). *Ten ve Taş*. İstanbul: Metis Yayınları.

Smith, N. ve Williams, P. (2015). *Kentin Mutenalaştırılması*. İstanbul: Yordam Kitap.

Şahin, T. (2009). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi. *Sosyal Yardım ve Dayanışma Genel Müdürlüğü*. Uzmanlık Tezi. Ankara. 28,08,2023 tarihinde https://aile.gov.tr/uploads/sygm/uploads/pages/uzmanlik-tezleri/7-sosyal dislanma-ve-yoksulluk-iliskisi-tijen-sahin.pdfadresinden ulaşıldı.

Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şenel, A. (1997). *İlkel Topluluklardan Uygar Topluma*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Tekeli, İ. (2000). Kent Yoksulluğu ve Modernite'nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine. A. H. Akder ve M. Güvenç (Ed.) Devlet Reformu serisi. *Yoksulluk, Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu içinde* (s.139-160). İstanbul: TESEV Yayınları.

Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TÜİK. (2023). *Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri2022.* 28,08,2023 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2022-49746 adresinden erişildi.

TÜİK. (2023). *Gelir Dağılımı İstatistikleri 2022*. 28,08,2023 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2022-49745 adresinden erişildi.

TÜBA. (2023). "Yoksulluk". 28,08,2023 tarihinde http://terim.tuba.gov.tr/ adresinden erişildi.

TDK. (2023). "*Yoksul Olma*". 28,08,2023 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.

Ulusoy, Z. (2022). Kiralık Konut Piyasasında Kriz ve İşaret Ettikleri. *Türkiye Mimarlar Odası Yayını Mimarlık dergisi.* 19-22

UNDP. (1990). *İnsani Gelişme Raporu Türkiye*. 28,08,2023 tarihinde https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1990 adresinden erişildi.

Walker, A. ve Walker, C. (1997). *Britain Divided: TheGrowth of SocialExclusion in the 1980s and 1990s.* London: Child Poverty Action Group.

Williams, R. (2007). *Anahtar Sözcükler.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeldan, E. (2003). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, B. (2006). Yakındaki Uzak: İstanbul'un bir Kent İçi Mahallesinde Sosyal Dışlanma ve Mekansal Sürgün. F. Adaman ve Ç. Keyder (Ed.) *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma içinde*. 28,08,2023 tarihinde http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/docs/social_inclusion/2006/study_turkey_tr.pdf adresinden ulaşıldı.

Yücesan Özdemir, G. (2007). "Sosyal Dışlanma" Kavramı Masum Değildir: İnsan Dışılaşmanın Reddi ve İnsanlaşmaya Dair. *TES-İŞ Dergisi*. Haziran, s.100-103.

EKLER

Ek 1: Görüşme Formu

İSTANBUL MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

İSTANBUL İLİ KADIKÖY İLÇESİ FİKİRTEPE MAHALLESİ BÖLGESİNDEYENİ KENTSEL YOKSULLUK BAĞLAMINDA SOSYAL VE MEKANSAL DIŞLANMA

Bu görüşme formu, bir doktora tez çalışması için kentsel yoksulluk, sosyal dışlanma, mekansal dışlanma konularında yapılan bir çalışmanın parçasıdır. Bu görüşme formu ile derlenecek veriler, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Doktora programı çerçevesinde Danışmalığını Prof. Dr. Nurgün Oktik tarafından yürütülen "Yeni Kentsel Yoksulluk Bağlamında Sosyal ve Mekansal Dışlanma" konulu Doktora tezi içinde değerlendirilecektir .Araştırmadan elde edilecek veriler sadece bilimsel amaçlar için kullanılacaktır. Bu araştırmaya katılarak Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, Mekansal Dışlanma konularında sorunların tespitine yardımcı olduğunuz için teşekkür ederiz.

KİŞİSEL BİLGİLER

1. Cinsiyet:
    a. Erkek b.Kadın c. LGBTİ
2. Medeni Durumunuz:
3. Hangi yılda doğdunuz?
4. Eğitim durumunuz nedir?
5. Nerelisiniz, "memleketiniz" neresidir?
6. Kendinizi nereli olarak hissediyorsunuz?
7. Hangi ilde doğdunuz?
8. En uzun süre yaşadığınız il hangisidir?

9. Şu an çalışıyor musunuz? Şimdi sayacaklarımdan hangisi sizce en uygun olanıdır?
    a. Çalışıyor- işçi
    b. Çalışıyor -memur
    c. Çalışıyor -kendi işinin sahibi ya da aile işinde
    d. İşsiz, iş arıyor, bulsa çalışmak istiyor.
    e. Öğrenci
    f. Çırak, iş eğitimi alıyor.
    g. Hasta, engelli
    h. Emekli
    i. Emekli, çalışıyor.
    j. Ev kadını
    k. Çalışmıyor.
    l. Diğer
    m. Fikri yok / bilmiyor / cevabı bulunmamaktadır.

10. En uzun süre yaptığınız işi kısaca anlatır mısınız ve bu iş aşağıdaki kategorilerden hangisine girer?
    a. Silahlı kuvvetler ile ilgili meslekler
    b. Yöneticilik
    c. Profesyonel meslek grupları
    d. Teknisyenlik, teknikerlik, yardımcı profesyonel meslek grupları
    e. Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar
    f. Hizmet ve satış elemanları
    g. Nitelikli tarım, orman ve su ürünleri çalışanları
    h. Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar
    i. Tesis ve makine operatörlüğü ve montajcılar
    j. Nitelik gerektirmeyen meslekler
    k. Ev kadını
    l. Hiç çalışmamış
    m. Fikri yok / bilmiyor / cevabı bulunmamaktadır.

11. Sağlık güvenceniz var mı?

HANE BİREYLERİNİN EMEK PİYASASINDAKİ KONUMLARI (ERKEK)

12. Eşiniz / siz gelir getiren bir işte çalışıyor musunuz?

(EVET diyenlere sorulmalıdır.)

13. Ne iş yapıyor?
14. Aylık kazancı nedir?

(HAYIR diyenlere sorulmalıdır.)

15. Ne zamandan bu yana çalışmıyor?
16. Çalışmama nedeni nedir?
    a. Hastalık
    b. Yaşlılık
    c. Özürlü
    d. Çalışmak istemiyor
    e. İş bulamıyor
    f. Diğer…..

17. Eşiniz işsiz kaldığı sürelerde geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz?
(Akraba Desteği / Komşu Desteği / Belediye / Vakıf /Sosyal Yardımlaşma vb.)
……

HANE BİREYLERİNİN EMEK PİYASASINDAKİ KONUMLARI (KADIN)

18. Eşiniz/Siz para karşılığı, gelir getiren bir işte çalışıyor musunuz**?**

(EVET diyenlere sorulmalıdır.)

19. Yaptığınız iş (işler) nedir (nelerdir)?

a. HastaBakıcılığı
b. Ev veTemizlikişleri
c. Çocukbakıcılığı
d. Diğer……

20. Bu işten aylık ne kadar kazanıyorsunuz?

(HAYIR diyenlere sorulmalıdır.)

21. Neden çalışmadınız/çalışmıyorsunuz?

a. Hastalık
b. Yaşlılık
c. Özürlü
d. Çalışmak istemiyor
e. İş bulamıyor
f. Diğer…

22. Daha önce hiç gelir getiren herhangi bir faaliyetlerde bulundunuz mu?

(EVET diyenlere sorulmalıdır.)

23. Ne tür işler yaptınız?
24. Kazandığınız paranın ne kadarını eşinize verirsiniz?
25. Kazandığım parayı öncelikli olarak ne için harcarsınız?

(HAYIR, ÇALIŞMIYORUM veya ÇALIŞMADIM diyenlere sorulmalıdır.)

26. Düzenli gelir getiren bir işte çalışmak ister miydiniz?

27. Evet ise, neden?
28. Hayır ise, neden?

DİĞER HANE ÜYELERİNİN EMEK PİYASASINDAKİ KONUMLARI

29. Sizlerin dışında hanede gelir getiren işte çalışan var mı?
30. Geçinebiliyor musunuz?
31. Sizin ve ailenizden birinin gelecekte daha iyi bir işe sahip olabileceğini düşünüyor musunuz?

KONUT

32. Fikirtepe mahallesinde konutunuz mu /iş yeriniz mi var (dı)?
33. Fikirtepe mahallesinde yaşamaya ne zamandır başladınız?
34. Fikirtepe mahallesine göç etmeden önceki son yaşadığınız il hangisidir? İstanbul'un bir ilçesinden göç ettiyseniz, hangi ilçeden olduğunu söyler misiniz?
35. Fikirtepe mahallesine göç etme nedenleriniz nelerdir?
    a. İşsizlik
    b. Diğer ekonomik sebepler
    c. Baskı, terör e benzeri nedenler
    d. Töre, namus cinayeti ve benzeri nedenlerle
    e. Doğal afetler
    f. Tayin
    g. Eğitime bağlı nedenler
    h. İşyerine yakın olması sebebiyle
    i. Emlak piyasasının ucuz olması nedeniyle
    j. Evlilik
    k. Diğer nedenler….

36. Oturduğunuz ev kendi mülkünüz müydü, kira ya da lojman mıydı?

(Fikirtepe'den başka bir ilçeye taşınmış ise sorulmalıdır.)

37. Bu mahallede yaşamaya ne zamandır başladınız?
38. Bu mahalleye göç etme nedenleriniz nelerdir?
39. Oturduğunuz ev kendi mülkünüz mü, kira ya da lojman mı?
40. Yaşadığınız Konut temel ihtiyaçlarınızı giderebiliyor mu? (Güvenlik, ısınma, yıkanma, su ihtiyacı, tuvalet, yemek yapma vs)
41. Evsiz kalabileceğinizi düşünüyor musunuz?

İLİŞKİ AĞLARI

42. Oturduğunuz mahallede akraba ve hemşerileriniz var mı? Ne sıklıkla görüşüyorsunuz?
43. Arkadaş ve komşularla görüşüyor musunuz? Ne sıklıkla görüşüyorsunuz?
44. Kendinizi bir topluluğa ait hissediyor musunuz?
45. Komşu, akraba, hemşeri ilişkilerini eski oranla değişti mi?
46. Komşu, akraba, hemşehri ile karşılıklı bir dayanışma gösteriyor musunuz?
47. Resmi kurumlar ile bir ilişkiniz var mı? Resmi kurumlar üzerinden bir ilişki ağı içinde misiniz?
48. Sivil Toplum Kuruluşuna üye misiniz? Veya hem hangi bir STK ile ilişki içerisinde misiniz?
49. Komşuluk/akrabalık/hemşehricilik gibi dayanışma modellerinin artık kalmadığını düşünüyorsanız oluşan boşluğu ne ile dolduruyorsunuz?

SOSYAL DIŞLANMA

50. Tüketimden dışlandığınızı hissediyor musunuz?
51. İş gücü piyasasından dışlandığınızı düşünüyor musunuz?
52. Eğitimden dışlandığınızı düşünüyor musunuz?

53. Kamusal hizmetlerden dışlandığınızı düşünüyor musunuz?
54. Sağlık hizmetlerinden dışlandığınızı düşünüyor musunuz?
55. Kültürel – sosyal hayata katılabiliyor musunuz?
56. Siyasete katılabiliyor musunuz ya da sesinizin temsil edildiğini düşünüyor musunuz?
57. İktidar ile olan ilişkilerinizde bir değişiklik var mı?

MEKANSAL DIŞLANMA

58. Kendinizi ait hissettiğiniz bir yer var mı?
59. İstanbullu olmak hakkında ne düşünüyorsunuz?
60. Fikirtepeli olmak hakkında ne düşünüyorsunuz?
61. Fikirtepe Mahallesinin eski dönemi ile yeni dönemini karşılaştırırsanız eğer neler düşünüyorsunuz? (mekansal, yaşam şekli, iş imkanı)
62. Memlekete dönme imkanınız var mı? Dönem imkanınız olursa şartlarınızda bir değişiklik olur mu? Gelecek dönük olarak planlarınızda iyileşme olur mu?
63. İstanbul'da başka bir mahallede yaşama durumunda kalırsanız eğer, nasıl bir mahallede yaşamak istersiniz?

ÖZGEÇMİŞ

Alper ÇELİKEL

Eğitim

Doktora	2023	Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans	2011	İstanbul Bilgi Üniversitesi, İnsan Hakları Hukuku
Lisans	2003	İstanbul Üniversitesi, S.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

İş/İstihdam (Varsa)

2017-….	Okan Üniversitesi, Öğretim Görevlisi ve Bölüm Başkanı
2011-2017	Okan Üniversitesi, Eğitim Koordinatörü
2010-2011	İngiltere Sussex Üniversitesi & İstanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Araştırmacı
2002-2010	Yayıncılık Sektörü, STK Sektörü, Uzman, Yönetici

.